

Nr 38

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till allmän tjänstepliktslag, m. m.; given Stockholms slott den 23 januari 1959.

Under åberopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed, jämlikt § 87 regeringsformen, föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till

- 1) allmän tjänstepliktslag samt
- 2) lag angående ändrad lydelse av 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister.

GUSTAF ADOLF

Sven af Geijerstam

Propositionens huvudsakliga innehåll

Propositionen innehåller förslag till lagstiftning med syfte att i första hand under krig och krigsfara möjliggöra åtgärder på arbetsmarknaden, vilka kan finnas nödvändiga för att tillgodose behov av arbetskraft för ändamål av synnerlig vikt för det allmänna. Lagstiftningen — kallad allmän tjänstepliktslag — har i likhet med motsvarande lagstiftning 1939 utformats som en fullmaktslag, som anger en ram beträffande arten och innehållet i de förordnanden Kungl. Maj:t får meddela med stöd av lagen.

Bland de åtgärder som skall kunna vidtagas enligt de i lagen givna fullmakterna märks främst förordnanden om tjänsteplikt, dvs. skyldighet att utföra ålagt arbete. Förslaget innefattar två former av tjänsteplikt, nämligen tjänsteförlängning — skyldighet att utföra arbete i den anställning man innehar — och allmän tjänsteplikt — skyldighet att antaga och utföra ålagt arbete. Förordnande om tjänsteplikt får endast meddelas vid krig eller krigsfara. I sistnämnda fall skall Kungl. Maj:ts förordnande om tillämpning av fullmaktsstadgandet dock inom en månad underställas riksdagens prövning och det kräver riksdagens godkännande för sitt bestånd.

Där eljest så påkallas av utomordentliga förhållanden, föranledda av krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter, äger Kungl. Maj:t med riksdagens samtycke förordna att fullmaktsbestämmelser om vissa åtgärder på arbetsförmedlingens område — däremot ej om förordnande om tjänsteplikt — skall under viss tid, högst ett år varje gång, äga tillämpning.

Tillämpningen av lagen skall under Kungl. Maj:t omhänderhas av arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnderna.

Arbetsvillkoren vid fullgörande av tjänsteplikt skall i princip bestämmas på samma sätt som gäller för frivilligt åtaget arbete. Därest parterna ej skulle enas om villkoren, skall dessa emellertid i allmänhet bestämmas av särskild lönenämnd för tjänsteplikt.

Förslag
till
Allmän tjänstepliktslag

Häri genom förordnas som följer.

Inledande bestämmelser

1 §.

Kommer riket i krig, skola bestämmelserna i 4, 5, 8 och 9 §§ träda i tillämpning. Då kriget upphört, förordnar Konungen senast före avslutandet av den riksdagssession, som börjar näst efter krigets slut, att bestämmelserna icke vidare skola tillämpas; dock att vad nu sagts ej skall gälla, i den mån bestämmelserna alltjämt skola äga tillämpning på grund av förordnande enligt andra eller tredje stycket.

Vid krigsfara, vari riket befinner sig, äger Konungen förordna, att bestämmelserna i nämnda paragrafer eller i en eller flera av dem skola tillämpas. Sådant förordnande skall, vid äventyr att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagen för dess prövning av frågan, hurvida förordnandet skall bestå. Blir förordnandet icke inom två månader från det underställningen skett av riksdagen gillat, är detsamma förfallet. Upphör krigsfaran, skall meddelat förordnande av Konungen upphävas senast före nästkommande riksdagssessions avslutande.

I andra fall än som avses i första och andra styckena äger Konungen, där så påkallas av utomordentliga förhållanden, föranledda av krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter, med riksdagens samtycke förordna att vad i 4 och 5 §§ eller endera av dem stadgas skall under viss tid, högst ett år varje gång, äga tillämpning.

2 §.

Förordnande jämlikt 4, 5, 8 eller 9 § må meddelas för att tillgodose ändamål av synnerlig vikt för det allmänna, såsom folkförsörjningen eller samfärdseln eller krigsmaktens eller civilförsvarets utrustning, underhåll eller anläggnings- och reparationsarbeten. Sådant förordnande må dock ej gälla vapentjänst vid krigsmakten.

Om tillgodoseende av hälso- och sjukvårdens behov av medicinalpersonal vid krig och andra utomordentliga förhållanden gäller vad därom är särskilt stadgat. För tillgodoseende av sådant behov må förordnande jämlikt 8 eller 9 § denna lag ej meddelas.

3 §.

Det åligger arbetsmarknadsstyrelsen att närmast under Konungen för riket i dess helhet handhava tillämpningen av denna lag och med stöd därav meddelade föreskrifter.

Under arbetsmarknadsstyrelsens ledning skall inom varje län länsarbetsnämnden och i Stockholms stad arbetsnämnden handhava tillämpningen av lagen och nyssnämnda föreskrifter. Vad nedan i lagen sägs om länsarbetsnämnd skall avse jämväl arbetsnämnden.

Kristidsnämnd eller annan kommunal myndighet, åt vilken uppdragits att fullgöra kristidsnämnds uppgifter, åligger att inom sitt verksamhetsområde lämna arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnd biträde.

Arbetsförmedlingstvång m. m.

4 §.

Konungen äger i den omfattning som prövas erforderlig förordna om förbud mot annan arbetsförmedling än den offentliga samt om inskränkning i rätten att utöva sådan arbetsförmedling vartill tillstånd meddelats med stöd av lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling.

Utän hinder av förordnande som nu sagts må arbetsmarknadsstyrelsen medgiva, att annan arbetsförmedling än den offentliga må tills vidare utövas i samverkan med denna på villkor som styrelsen föreskriver.

5 §.

Konungen äger, för att visst behov av arbetskraft skall kunna tillgodoses före annat sådant, i erforderlig omfattning förordna om förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare annorledes än enligt anvisning av organ för den offentliga arbetsförmedlingen eller eljest med dess medgivande (*arbetsförmedlingstvång*). I anslutning till förordnande om arbetsförmedlingstvång skall angivas det behov av arbetskraft, åt vilket företräde skall lämnas (*företrädesbestämmelse*).

Så länge det företrädesberättigade behovet icke är fyllt, må arbetsförmedlingsorgan ej lämna arbetssökande, som är lämpad för arbetet i fråga, anvisning eller medgivande att taga annat arbete inom verksamhet för vilken arbetsförmedlingstvång gäller.

Länsarbetsnämnd må, på särskilda skäl, medgiva undantag från företrädesbestämmelses tillämpning.

6 §.

Har avtal om anställning träffats i strid mot förordnande om arbetsförmedlingstvång och kan anställningen icke godkännas med hänsyn till gällande företrädesbestämmelse, är arbetstagaren skyldig att efter föreläggande från länsarbetsnämnden frånträda anställningen.

7 §.

Vad i 5 och 6 §§ stadgas gäller ej

- a) där anställningen är av endast tillfällig natur;
- b) där ej arbetstagaren fyllt eller under kalenderåret fyller sexton år eller där han före kalenderårets början fyllt sjuttio år; eller
- c) där parterna i anställningsförhållandet äro makar eller där ena parten eller hans make är den andra partens avkomling eller adoptiv-, styv- eller fosterbarn eller dess avkomling eller ock syskon, halvsyskon, adoptiv- eller fostersyskon.

Tjänsteplikt

8 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det såsom tjänsteplikt arbetstagare från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller sjuttio år, att efter föreläggande av arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd ej lämna sin anställning utan särskilt medgivande därtill eller eljest nedlägga arbetet (*tjänsteförlängning*).

9 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det envar från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller sjuttio år, att efter föreläggande av arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd antaga och utföra sådant arbete, som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (*allmän tjänsteplikt*).

10 §.

Förordnande enligt 8 eller 9 § må avse envar som är bosatt eller stadigvarande vistas i riket.

11 §.

Den som på grund av värnplikt eller civildövsvarsplikt tages i anspråk för tjänstgöring vid krigsmakten är undantagen från tjänsteplikt, så ock civildövsvarspliktig under tid då tjänstgöring i civildövsaret utgör hinder för tjänstepliktens fullgörande.

Den som är anställd hos staten eller vid polisväsendet må endast i den omfattning Konungen föreskriver åläggas allmän tjänsteplikt.

Beträffande den som eljest är anställd hos kommun, landstingskommun eller hos annan, vars verksamhet har betydelse för ändamål som i 2 § sägs, äger arbetsmarknadsstyrelsen i särskilt fall eller allmänt föreskriva att sådan person ej må åläggas allmän tjänsteplikt.

Om synnerliga skäl därtill föreligga, må arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt.

Arbetsvillkor vid fullgörande av tjänsteplikt

12 §.

Rörande tjänstepliktigs lönevillkor och arbetsvillkor i övrigt vid fullgörande av tjänsteplikt skall, där ej annat följer av vad nedan sägs, gälla vad som enligt allmän författning, reglemente, avtal eller sedvänja gäller för frivilligt åtaget arbete av motsvarande slag.

13 §.

Den som fullgör tjänsteplikt må ej utan medgivande av arbetsgivaren eller länsarbetsnämnden frånträda sin anställning eller eljest nedlägga arbetet. Mot den tjänstepliktiges vilja må anställningen eller arbetet upphöra endast med länsarbetsnämndens medgivande. Nämnden äger föreskriva senare tidpunkt för anställnings upphörande än som må föranledas av den tjänstepliktige tillkommande uppsägningstid.

Där arbetsgivare inställer arbetet helt eller delvis eller eljest underlåter att taga den tjänstepliktiges arbetskraft i anspråk utan att anställningen upphör, äger den tjänstepliktige, i den mån länsarbetsnämnden ej annat föreskriver, likväl rätt till lön och andra förmåner efter vad eljest skulle hava gällt.

Fråga som länsarbetsnämnd äger avgöra jämlikt första stycket må ej prövas av domstol.

14 §.

Beträffande villkoren för sådant arbete, som fullgöres enligt förordnande om tjänsteplikt och är av beskaffenhet att villkoren därför regelmässigt bestämmas i ett av Konungen med stöd av riksdagens beslut utfärdat reglemente, skall, därest villkoren ej på angivet sätt reglerats, gälla vad Konungen därom förordnar. Villkoren böra, där särskilda förhållanden ej föranleda annat, i huvudsak utformas enligt bestämmelser, som eljest gälla för arbete av sådant slag.

15 §.

I andra fall än i 14 § sägs skall *lönenämnd för tjänsteplikt* bestämma villkoren för arbete, som fullgöres enligt förordnande om tjänsteplikt, i den mån villkoren icke regleras genom kollektivavtal, som är bindande för arbetsgivaren och den tjänstepliktige i fråga om sådant arbete, eller genom avtal därom mellan arbetsgivaren och den tjänstepliktige eller genom ett i anslutning till träffad överenskommelse utfärdat reglemente. Därvid bör nämnden, i den mån särskilda förhållanden ej föranleda annat, i huvudsak följa villkor, som i betydande utsträckning tillämpas på arbetsplatsen eller eljest inom verksamheten.

För tid, då villkoren ej regleras genom sådant avtal eller reglemente som nyss sagts och intill dess beslut meddelats av lönenämnd för tjänsteplikt, äger arbetsgivaren bestämma villkoren; dock är arbetsgivaren, om beslutet

innebär större förmåner för den tjänstepliktige, skyldig att i efterhand utgiva vad som med tillämpning av beslutet ytterligare belöper på samma tid.

I övrigt skall om beslutets giltighetstid gälla vad detsamma därom innehåller.

16 §.

För hela riket skall finnas en lönenämnd för tjänsteplikt, såvida Konungen ej förordnar att särskilda sådana nämnder skola finnas för olika verksamhetsgrenar eller delar av riket.

Lönenämnd för tjänsteplikt skall bestå av ordförande samt ledamöter och suppleanter till det antal Konungen finner erforderligt, samtliga utsedda av Konungen. Av ledamöterna och suppleanterna utses en eller flera bland personer, föreslagna av organisationer som företräda arbetsgivare inom nämndens verksamhetsområde, samt en eller flera bland personer, föreslagna av organisationer som företräda olika grupper av arbetstagare inom området.

I lönenämnds handläggning av ärende enligt 15 § skola, i den ordning Konungen föreskriver, utom ordföranden eller ersättare för denne delta sex ledamöter eller suppleanter, därav två arbetsgivarrepresentanter och två arbetstagarrepresentanter, eller ock, då Konungen för viss lönenämnd därom förordnat, två ledamöter eller suppleanter, därav en arbetsgivarrepresentant och en arbetstagarrepresentant.

17 §.

Lönenämnd för tjänsteplikt må endast på framställning av part upptaga ärende som i 15 § sägs. Förening av arbetsgivare ävensom fackförening eller annan liknande förening av arbetstagare må vid lönenämnd väcka och utföra talan för medlem av föreningen.

Därest ärendet handlägges med arbetsgivare eller förening av arbetsgivare såsom part å ena sidan samt med fackförening eller annan liknande förening av arbetstagare såsom part å andra sidan, skall beslut av lönenämnden i ärendet anses innefatta sådant kollektivavtal mellan parterna, varom sägs i lagen om kollektivavtal. Tvist om tolkning eller tillämpning av beslut, som nu sagts, skall med iakttagande av vad i 13 § sista stycket stadgas handläggas av arbetsdomstolen.

Vad i andra stycket stadgas gäller ej beslut om arbetsvillkor i fall där villkoren eljest skulle hava bestämts genom reglemente.

18 §.

Om synnerliga skäl därtill föreligga, äger Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd beträffande grupp av tjänstepliktiga fastställa likformiga arbetsvillkor. För sådant fall skall vad eljest i denna lag stadgas om villkorens bestämmande icke gälla.

19 §.

Tjänstepliktig, som icke utfått förfallen löneförmån för fullgjord tjänsteplikt, äger mot fordringens överlåtelse å statsverket av statsmedel utfå ersättning för dylik ogulden förmån. Ersättning må dock, där ej skäl till undantag föreligga, icke utgå för lönefordran, som förfallit till betalning mer än tre månader innan ansökan om ersättning göres.

Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, arbetsmarknadsstyrelsen meddelar föreskrifter om förmåner av statsmedel vid resa eller flyttning från den tjänstepliktiges bosättnings- eller vistelseort till ort, där tjänsteplikt skall fullgöras, samt om motsvarande förmåner vid arbetets upphörande.

Angående bidrag i anledning av att tjänsteplikts fullgörande för den tjänstepliktige medför minskad inkomst eller ökade levnadskostnader skall gälla vad därom särskilt stadgas.

Särskilda bestämmelser

20 §.

Konungen äger föreskriva skyldighet dels för arbetsgivare att lämna upplysning om förhållanden av betydelse för tillämpningen av denna lag, dels ock för envar, som enligt densamma kan komma att bli tjänstepliktig, att lämna sådan upplysning ävensom att för sådant ändamål efter kallelse personligen inställa sig hos arbetsförmedlingsorgan inom vars verksamhetsområde han vistas.

21 §.

Konungen äger förordna om sådan tillsyn över arbetsplats som må förordnas av att tjänsteplikt där fullgöres. För sådan tillsyn skall vad i 50, 51 och 68 §§ arbetarskyddslagen stadgas i tillämpliga delar gälla.

22 §.

Där någon genom fullgörande av tjänsteplikt hindras att utföra åtaget arbete eller efter föreläggande enligt 6 § frånträder anställning, må det icke åberopas mot honom som grund för skadestånd eller eljest.

Angående förbud för arbetsgivare att med anledning av fullgörande av tjänsteplikt skilja arbetstagare från anställning ävensom angående rätt för arbetstagare att ej av sådan anledning behöva vidkännas minskning i de med anställningen förenade förmånerna i vidare mån än som följer av uppehållet i arbetet skall gälla vad som i sådant hänseende stadgas med avseende å värnpliktstjänstgöring.

23 §.

Upphör tjänsteplikt att gälla under det att tjänstepliktig utför arbete som förelagts enligt denna lag, skall i den mån parterna ej överenskomma

annat anses som om avtal om fortsatt arbete träffats mellan dem. Härför skola tillämpas de villkor, som gällde för arbetet vid tjänstepliktens upphörande, dock med iakttagande av vad nedan i denna paragraf sägs.

Sker uppsägning i anslutning till tjänstepliktens upphörande, skall angående uppsägningstid iakttagas vad Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, arbetsmarknadsstyrelsen därom föreskriver. Har sådan uppsägning skett skall vad i 13 § andra stycket stadgas äga motsvarande tillämpning.

I fall då enligt första stycket avtal om fortsatt arbete skall anses föreligga, må i den mån så finnes skäligt arbetstagaren av statsmedel erhålla sådan ersättning och sådana förmåner som enligt 19 § må utgå till tjänstepliktig.

24 §.

Med dagsböter straffes

a) den som bryter mot förbud eller föreskrift enligt 4 § eller 5 § första stycket första punkten,

b) arbetstagare, som icke inom utsatt tid efterkommer föreläggande enligt 6 §,

c) tjänstepliktig, som icke inom utsatt tid efterkommer behörig myndighets föreläggande att taga arbete eller eljest olovligen uteblir från arbetet eller nedlägger detsamma eller på annat sätt i väsentlig grad brister i fullgörandet av tjänsteplikten,

d) den som vid fullgörande av upplysningsskyldighet, som föreskrivits med stöd av 20 §, lämnar medvetet oriktig uppgift, samt

e) den som icke fullgör upplysnings- eller inställeskyldighet, som föreskrivits med stöd av 20 §.

Är brott, som ovan vid a)—d) sägs, med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som grovt, skall till fängelse i högst sex månader eller dagsböter, lägst trettio, dömas.

Brott, som avses i denna paragraf, må ej åtalas av allmän åklagare utan att länsarbetsnämnd anmält det till åtal.

25 §.

För genomförande av beslut enligt denna lag äger länsarbetsnämnd erhålla handräckning av polismyndighet.

26 §.

Över länsarbetsnämnds beslut enligt denna lag må klagan föras hos arbetsmarknadsstyrelsen.

Över arbetsmarknadsstyrelsens beslut enligt denna lag må klagan föras hos Konungen.

Beslut av länsarbetsnämnd eller arbetsmarknadsstyrelsen skall gå i verkställighet utan hinder av förd klagan, där ej annat föreskrives i beslutet eller av den myndighet hos vilken klagan föres.

Över beslut av lönenämnd för tjänsteplikt må klagan ej föras.

27 §.

De ytterligare föreskrifter som erfordras för tillämpningen av denna lag meddelas av Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, av arbetsmarknadsstyrelsen.

Denna lag träder i kraft den dag Konungen bestämmer.

Förslag

till

**Lag angående ändrad lydelse av 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920
(nr 245) om medling i arbetstvister**

Härigenom förordnas, att 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

*(Gällande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

3 §.

Har inom förlikningsmans verksamhetsområde uppkommit arbetstvist, som medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydenhet, bör förlikningsmannen genom personligt besök å den plats, där tvisten utbrutit, eller på annat sätt träda i förbindelse med de tvistande, göra sig noga underrättad om, vari tvisten består, hemställa till de tvistande att i avvidan på tvistens lösning icke vidtaga, vidhålla eller utvidga arbetsinställelse, kalla de tvistande att, själva eller genom utsedda ombud, å bestämd tid och plats sammankomma till förhandling med varandra inför förlikningsmannen samt söka att under dessa förhandlingar, vilka anordnas på sätt lämpligast synes, åvägabringa tvistens lösning.

Har inom förlikningsmans verksamhetsområde uppkommit arbetstvist, som medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydenhet, bör förlikningsmannen genom personligt besök å den plats, där tvisten utbrutit, eller på annat sätt träda i förbindelse med de tvistande, göra sig noga underrättad om, vari tvisten består, hemställa till de tvistande att i avvidan på tvistens lösning icke vidtaga, vidhålla eller utvidga arbetsinställelse, kalla de tvistande att, själva eller genom utsedda ombud, å bestämd tid och plats sammankomma till förhandling med varandra inför förlikningsmannen samt söka att under dessa förhandlingar, vilka anordnas på sätt lämpligast synes, åvägabringa tvistens lösning. *Oaktat arbetstvist av större betydenhet icke medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse, skall under tid då förordnande om tjänsteplikt må meddelas vad nu sagts i tillämpliga delar gälla för verksamhet, vars behov av arbetskraft må*

¹ Senaste lydelse av 3 §, se SFS 1931:202.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

tillgodoses genom sådant förordnande.

Även om — — — — — berörda arbetarna.

9 §.

Vad i 3 § är stadgat avser icke arbetstvist, som uppstått inom näringsgren, industriell anläggning eller arbetsföretag, där särskild förhandlings-, förliknings- eller skiljenämnd är upprättad, med mindre de tvistande å ömse sidor påkalla förlikningsmannens mellankomst eller förhållandena göra sannolikt, att den särskilda nämnden icke varder för tvistens biläggande anlita, eller ock förhandling inför sådan nämnd i stadgad ordning ägt rum, utan att uppgörelse vunnits.

Ej heller äga stadgandena i berörda paragraf tillämpning i fråga om tvist, som hänskjutits till sådan skiljenämnd eller skiljedomare i arbetstvister, varom i lag är särskilt stadgat.

Vad i 3 § är stadgat avser icke arbetstvist, som uppstått inom näringsgren, industriell anläggning eller arbetsföretag, där särskild förhandlings-, förliknings- eller skiljenämnd är upprättad, med mindre de tvistande å ömse sidor påkalla förlikningsmannens mellankomst eller förhållandena göra sannolikt, att den särskilda nämnden icke varder för tvistens biläggande anlita, eller ock förhandling inför sådan nämnd i stadgad ordning ägt rum, utan att uppgörelse vunnits; dock skall 3 § vara tillämplig utan hinder av att lönenämnd för tjänsteplikt enligt allmänna tjänstepliktslagen inrättats.

Stadgandena i berörda paragraf äga ej tillämpning i fråga om tvist, som hänskjutits till sådan skiljenämnd eller skiljedomare i arbetstvister, varom i lag är särskilt stadgat.

Denna lag träder i kraft den dag Konungen bestämmer.

*Utdrag av protokollet över socialärendena, hållet inför Hans Maj:t
Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 5 de-
cember 1958.*

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, LINDELL, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, NETZÉN, JOHANSSON, AF GEIJERSTAM.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler t. f. chefen för socialdepartementet, statsrådet af Geijerstam, fråga om *lagstiftning rörande allmän tjänsteplikt m. m.* samt anför.

Inledning

Under andra världskriget och tiden däromkring gällde i vårt land en omfattande beredskapslagstiftning, som beredde möjligheter till statligt ingripande på vitt skilda områden av samhällslivet. Sålunda tillkom i början av kriget bl. a. två lagar, medförande möjlighet för statsmakterna att tillgodose uppkomna arbetskraftsbehov, nämligen lagen den 8 december 1939 om tjänsteplikt för medicinalpersonal samt lagen den 30 december 1939 om tjänsteplikt. Den förra lagen hade karaktär av ett provisorium och upphörde att gälla med utgången av juni månad 1940. Den senare gällde ursprungligen t. o. m. den 31 mars 1941 men förlängdes sedermera år för år till utgången av år 1947.

Under det senaste årtiondet har ett antal nya lagar av beredskapsnatur, vilka ersatt äldre sådana, antagits av riksdagen. Jämväl frågan om en ny allmän tjänstepliktslag har vid olika tillfällen uppmärksamrats. Sålunda avgav arbetsmarknadsstyrelsen år 1949 till chefen för socialdepartementet en promemoria med förslag till ny lagstiftning om tjänsteplikt. År 1951 anmälde styrelsen till departementschefen att enligt styrelsens åsikt en tjänstepliktslag borde finnas antagen redan i fredstid, varjämte styrelsen föreslog vissa ändringar i sitt tidigare avgivna förslag. Förslaget remissbehandlades och remissinstanserna var i stort sett ense om att en beredskapslagstiftning om tjänsteplikt snarast borde komma till stånd. Rörande lagstiftningens utformning rådde emellertid på vissa punkter delade meningar.

Någon ny lagstiftning angående tjänsteplikt har emellertid ej tillkommit annat än på ett begränsat område, nämligen i fråga om medicinalper-

sonal, för vilken bestämmelser om tjänsteplikt upptagits i krigssjukvårdslagen den 27 november 1953.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallades den 12 oktober 1956 generaldirektören G. Y. Samuelsson såsom utredningsman att utreda frågan om lagstiftning angående allmän tjänsteplikt och framlägga förslag till sådan lagstiftning samt den 11 december 1956 såsom experter att biträda vid utredningsarbetet kaptenen vid generalstabskåren K.-E. Holm, direktören i Svenska arbetsgivareföreningen G. Lindström, länsarbetsdirektören i Kopparbergs län Å. J. A. Lundin, förste sekreteraren i Tjänstemännens centralorganisation O. Nordenskiöld, byrådirektören hos riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap S. E. V. Palmi samt Landsorganisationens i Sverige jurist, advokaten A. Sölvén.

Till fullgörande av sitt uppdrag har utredningsmannen den 28 april 1958 avgivit ett betänkande (SOU 1958: 16) med förslag till allmän tjänstepliktslag m. m. Experterna har i ett vid betänkandet fogat yttrande förklarat att de i princip och i huvudsak ansluter sig till de framlagda förslagen med tillhörande motiv.

Över utredningsmannens förslag har efter remiss yttranden avgivits av statskontoret, socialstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen (med bifogande av yttranden från samtliga länsarbetsnämnder), medicinalstyrelsens sjukvårdsberedskapsnämnd, civilförsvarsstyrelsen, generalpoststyrelsen, telestyrelsen, järnvägsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen, domänstyrelsen, veterinärstyrelsen, statens jordbruksnämnd, kommerskollegium (med bifogande av yttranden från ett antal handelskamrar), sjöfartsstyrelsen, riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, statens handelslicensnämnd, statens lönenämnd, statens avtalsnämnd, överbefälhavaren, försvarets förvaltningsdirektion, arbetsdomstolens ordförande (såvitt angår bestämmande av arbetsvillkor vid tjänsteplikt), överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Södermanlands, Jönköpings, Kronobergs, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Örebro, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands samt Västerbotens län, 1953 års civilförsvarsutredning, Svenska arbetsgivareföreningen, Sveriges industriförbund, Sveriges hantverks- och småindustriorganisation, Landsorganisationen i Sverige, Tjänstemännens centralorganisation, Sveriges akademikers centralorganisation och Statstjänstemännens riksförbund. Yttranden har bilagts av länsstyrelsen i Kronobergs län från förste provinsialläkaren i länet och av länsstyrelsen i Malmöhus län från civilförsvarscheferna i Malmö och Hälsingborg. Därjämte har i en på uppdrag av ordföranden i kommittén för sjöfartens beredskapsfrågor avgiven promemoria framförts synpunkter på utredningsmannens förslag.

Jag anhåller nu att få anmäla frågan om lagstiftning angående allmän tjänsteplikt m. m. Beträffande 1939 års lagstiftning om tjänsteplikt, tillämpningen av densamma samt arbetsmarknadsstyrelsens förslag till ny så-

dan lagstiftning och remissyttrandena däröver torde härvid få hänvisas till utredningsmannens betänkande (s. 23—50).

Gällande lagstiftning om tjänsteplikt

Såsom tidigare framhållits är i fråga om medicinalpersonal beredskapslagstiftning om tjänsteplikt genomförd. Bestämmelserna härom har upptagits i *lagen den 27 november 1953* (nr 688; ändr. 281/1954) *om hälso- och sjukvård vid krig och andra utomordentliga förhållanden (krigssjukvårdslag)*.

Nämnda lag har tillkommit efter ett av särskild utredningsman avgivet förslag (SOU 1952: 22). Departementsförslaget återfinns i propositionen nr 222 till 1953 års riksdag. Lagen är till sin utformning ganska knapphändig och innehåller allenast de grundbestämmelser som ansetts erforderliga för den allmänt civila hälso- och sjukvårdens omställning till krigsorganisation samt i anslutning därtill vissa huvudregler rörande bl. a. militär direktivrätt och tjänsteplikt för medicinalpersonal. Med allmänt civil hälso- och sjukvård avses den hälso- och sjukvårdande verksamhet som bedrivs av annan än krigsmakten eller civilförsvaret. Lagen skall enligt sin lydelse träda i kraft den dag Kungl. Maj:t förordnar. Genom *kungörelse den 17 juni 1955* (nr 441) har Kungl. Maj:t förordnat om lagens ikraftträdande den 1 augusti 1955. Lagen är av permanent natur.

Om tjänsteplikt innehåller lagen i huvudsak följande.

Då riket kommer i krig, inträder automatiskt — alltså utan särskilt förordnande av Kungl. Maj:t — tjänsteplikt för medicinalpersonal. Bestämmelsen härom återfinns i 8 §, enligt vilken vid krig skyldighet föreligger för den som äger yrkeserfarenhet beträffande hälso- och sjukvård eller eljest är verksam inom sådan vård och icke före löpande kalenderårs början fyllt 70 år att efter anvisning av myndighet, som bestämmes av Kungl. Maj:t, fullgöra sådan tjänst inom hälso- och sjukvården som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medger. Den som fullgör militärtjänst är dock undantagen från dylik tjänsteplikt.

Tjänsteplikt har emellertid föreskrivits ej blott för krigsförhållanden. Jämlikt 9 §, jämförd med 3 § 2 mom., äger nämligen Kungl. Maj:t, om riket befinner sig i krigsfara eller det påkallas av andra utomordentliga förhållanden, förordna om den tjänsteplikt för medicinalpersonal som finns erforderlig. Sådant förordnande skall, vid äventyr att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagens prövning. Därest förordnandet icke gillats av riksdagen inom två månader från det underställningen skett, skall detsamma vara förfallet.

Enligt 10 § meddelar Kungl. Maj:t föreskrifter angående dels omfattningen av begreppet medicinalpersonal, dels registrering av sådan personal, dels

fördelning av personalen till tjänstgöring och dels ersättning åt den som fullgör tjänsteplikt av ifrågavarande slag.

Om straff för underlåtenhet att fullgöra ålagd tjänsteplikt stadgas i 11 §. Den som underlåter att fullgöra skyldighet, som ålagts honom med stöd av 8 eller 9 §, straffes med dagsböter, eller, där omständigheterna är synnerligen försvårande, med fängelse i högst sex månader.

Kungl. Maj:t äger jämlikt 12 § meddela de ytterligare föreskrifter som erfordras för lagens tillämpning.

Krigssjukvårdskungörelsen den 17 juni 1955 (nr 442; ändr. 662/1957) innehåller bl. a. bestämmelser om krigsorganisationen av den allmänt civila hälso- och sjukvården. Den centrala ledningen av denna vård skall under Kungl. Maj:t utövas av medicinalstyrelsen. Inom varje län skall länsstyrelsen leda verksamheten. Civilbefälhavare skall inom varje civilområde följa länsstyrelsernas verksamhet och tillse att denna samordnas mellan de till civilområdet hörande länen. Vidare lämnas i kungörelsen bestämmelser om samverkan mellan olika ledningsorgan, om den slutna och den öppna vården samt om militär direktiv rätt. — Beträffande det civila området ges bestämmelser om olika beredskapsgrader samt om planläggningen för krigsorganisationen.

Rörande de tre första av de i krigssjukvårdslagens 10 § angivna hänseendena innehåller kungörelsen närmare föreskrifter. Sålunda lämnas en detaljerad uppräknig av de personkategorier som hänförs till medicinalpersonal. Anmärkas bör att till dylik personal ej räknas transport-, ekonomi-, kontors- och annan sådan personal, som erfordras för hälso- och sjukvårdens verksamhet. — Registrering av medicinalpersonal skall verkställas av medicinalstyrelsen i den omfattning styrelsen prövar erforderligt utöver den registrering som enligt särskilda bestämmelser för viss personal verkställs av annan myndighet. Viss uppgiftsskyldighet åligger därvid medicinalpersonalen. — Efter avvägning av behovet av medicinalpersonal inom det civila området resp. krigsmakten och civilförsvaret skall medicinalstyrelsen och försvarets sjukvårdsstyrelse i samråd besluta angående disponerandet av tillgänglig personal. Medicinalpersonal, som fördelats för krigsplacering vid krigsmakten, krigsplaceras och inkallas till tjänstgöring enligt för krigsmakten gällande bestämmelser. Medicinalstyrelsen skall i den omfattning styrelsen finner erforderligt krigsplacera den medicinalpersonal som disponeras för tjänstgöring inom det civila området, därvid såvitt möjligt skall tillgodoses civilförsvarets behov av att tillfälligt kunna taga i anspråk medicinalpersonal. Beslut om krigsplacering skall meddelas den krigsplacerade. Inkallelse till tjänstgöring sker i princip genom krigstjänstgöringsorder från medicinalstyrelsen.

Beträffande ersättning och andra förmåner till medicinalpersonal vid fullgörande av tjänsteplikt hänvisar krigssjukvårdskungörelsen till vad därom är särskilt stadgat. Några bestämmelser i dessa hänseenden har ännu ej utfärdats.

Allmänna grunder för ny lagstiftning om tjänsteplikt m. m.

I. Utredningsmannens förslag och remissyttrandena däröver

A. Behovet av statliga regleringsåtgärder och lagstiftning på området

Utredningsmannen

En genom statsmakternas försorg tvångsmässigt genomförd fördelning av arbetskraften innebär enligt utredningsmannens uppfattning ett så allvarligt ingripande i de enskilda medborgarnas fri- och rättigheter att det framstår som önskvärt att frågorna på arbetsmarknadens område även i krislägen får regleras av parterna själva utan inblandning från statens sida. Uppkomna behov av arbetskraft bör jämväl under utomordentliga förhållanden såvitt möjligt tillgodoses på frivillig väg. I krissituationer kan vidare till följd av brist på råvaror, upphörande av utlandsförbindelser och andra liknande omständigheter verksamheten på vissa områden komma att minska eller nedläggas. Förhållandet kan bli detsamma beträffande verksamhet på platser som är eller kan bli närmare berörda av krigshandlingar. I båda fallen kan ett arbetskraftsöverskott komma att uppstå. Genom härav föranledd geografisk och näringsmässig omflyttning av arbetskraft och genom övriga självverkande krafter inom näringslivet minskas tvivelsutan behovet av statliga ingripanden.

De skäl som i samband med tillkomsten av 1939 års lag åberopats för beredande av möjligheter för statsmakterna att i vissa lägen dirigera förhållandena på arbetsmarknaden — främst behovet av möjlighet att genomföra en målmedveten och planmässig inriktning under statsmakternas ledning av stora delar av samhällslivet, innebärande bl. a. uppförande av anläggningar och produktion av förnödenheter för försvarsändamål, omläggning av delar av näringslivet och av transportvägar för att tillgodose befolkningens försörjning med nödvändighetsvaror och för att nyinrikta produktion som till följd av rådande förhållanden gått miste om råvaror, avsättningsmöjligheter o. dyl. — är emellertid enligt utredningsmannens uppfattning alltjämt giltiga. Dessa skäl torde dessutom ha vunnit i styrka till följd av den tekniska utvecklingen på den moderna krigföringens område. Den ökade användningen av massförstörelsemedel kan komma att ställa stora krav på arbetskraftens disponering. Motåtgärderna mot angrepp, exempelvis utrymning och därmed sammanhängande ingripanden på arbetsmarknaden, torde i vissa fall kunna komma att få vidtagas snabbt och under synnerligen svåra förhållanden. Under den på många områden redan genomförda eller pågående planeringen av beredskapen för krig och liknande allvarliga situationer har också förutsatts att statliga regleringsåtgärder skall kunna vidtagas på arbetsmarknaden.

En lagstiftning i förevarande hänseende, dvs. en lagstiftning som öppnar möjlighet att i vissa lägen göra statliga ingripanden på arbetsmarknaden, 2 — Bihang till riksdagens protokoll 1959. 1 saml. Nr 38

torde sålunda ej kunna undvaras. Utredningsmannen betonar emellertid att lagen bör tillgripas endast då uppkomna arbetsproblem ej kan lösas i vanlig ordning på frivillig väg.

Remissyttrandena

Samtliga remissinstanser, som yttrat sig över frågan huruvida behov över huvud föreligger av möjlighet till statliga ingripanden på arbetsmarknaden under krisförhållanden och huruvida särskild lagstiftning härom bör komma till stånd, har i princip tillstyrkt eller i vart fall ej anfört erinran mot en sådan lagstiftning. Från flera håll har uttalats tillfredsställelse över utsikten att redan vidtagen lagstiftning rörande den samhällseliga krigsberedskapen kompletteras med en tjänstepliktslag.

Av allmänna uttalanden i denna fråga må återgivas följande.

Länsarbetsnämnden i Örebro län framhåller:

Den för vårt samhällsskick naturliga ordningen, att förhållandena på arbetsmarknaden utan tvångs-ingripanden från samhällets sida skall regleras genom frivilliga överenskommelser mellan parterna bör inte utan tvingande skäl rubbas. Nämnden anser emellertid, att eftersom det moderna kriget drabbar hela befolkningen och dessutom ofta utspelas med en händelseutveckling av utomordentlig snabbhet, så måste för av krig föranledda förhållanden en tvångslagstiftning förekomma inte endast för de i de militära styrkorna ingående medborgarna. Sådana ingripanden kan i den samlade försvarsansträngningens intresse bli nödvändiga även gentemot andra medborgargrupper. Det totala kriget kan fordra en total samordning av det ekonomiska och militära försvaret. Behovet av en lagstiftning i ämnet torde därför vara ställt utom allt tvivel. Såsom redan anförts bör emellertid tvångs-ingripanden på den civila arbetsmarknaden ej tillgripas utan tvingande skäl. Det bör vidare förekomma endast i den utsträckning ett aktuellt krisläge kan fordra. Lagen måste därför kunna tillämpas på ett nyanserat, efter olika lägen anpassat sätt. Erfarenheterna av tillämpningen av 1939 års tjänstepliktslag under de senaste krigsåren torde i detta avseende vara så goda, att från denna synpunkt någon tvekan att redan under fredstid antaga en beredskapslag knappast bör föreligga.

Länsarbetsnämnden i Gävleborgs län finner det angeläget att liksom på andra avsnitt av samhällslivet också för arbetsmarknadens del finns en lagstiftning av beredskapskaraktär i syfte att i krig eller andra allvarliga lägen möjliggöra för statsmakterna att tillgripa olika åtgärder för att söka trygga arbetskraftsförsörjningen för vissa ändamål av särskild vikt för landet.

Medicinalstyrelsens sjukvårdsberedskapsnämnd anser det vara av synnerlig vikt för sjukvårdsmyndigheterna att för tryggandet av vissa personalbehov, avseende särskilt sjukhusens kontors-, ekonomi- och handräckningspersonal, kunna stödja sig på en allmän tjänstepliktslag.

Överbefälhavaren anför:

Ett kommande krig kommer att rikta sig icke endast mot krigsmakten utan mot samhället i dess helhet. Detta kommer bl. a. att kräva att landets

personaltillgångar utnyttjas på ett för totalförsvaret rationellt sätt. Tvångs-
ingripanden från riksledningens sida kommer att bli nödvändiga. Personliga
och privata intressen måste få stå tillbaka för de samhällsviktiga. Tillgänglig
arbetskraft måste bl. a. kunna dirigeras till de arbetsuppgifter, som i en viss
situation är viktigast. Tjänsteplikt är därför ett nödvändigt komplement till
värnplikt och civilförsvarsplikt för att tillgodose behovet av arbetskraft på
det totala försvarets olika områden.

Åtskilliga remissinstanser har framhållit nödvändigheten av lagstiftning
på området för att möjliggöra ett effektivt planläggningsarbete.

Länsstyrelsen i Örebro län finner det sålunda synnerligen angeläget att en
lagstiftning på detta område kommer till stånd redan i fred, varigenom det
skapas förutsättningar för såväl militära som civila myndigheter att mera
målmädat bedriva sin planläggande verksamhet. Ur psykologisk syn-
punkt torde det innebära en icke obetydlig trygghetskänsla att denna lag-
stiftning är förberedd med hänsyn till alla de påfrestningar, vilka samhället
kan bli utsatt för vid beredskapsläge och i krig. Icke minst för säkerstäl-
landet av den ekonomiska försvarsberedskapen är det av största vikt att er-
forderliga åtgärder kan vidtagas i så god tid som möjligt. Även om man an-
ser sig kunna utgå från att varje arbetsför medborgare inte skall tveka att
göra en påfordrad insats för det totala försvaret, torde dock alla skäl tala för
att en lagstiftning angående tjänsteplikt beredskapsmässigt bör förefinnas.

Svenska arbetsgivareföreningen och *Sveriges industriförbund* ävensom
Sveriges akademikers centralorganisation understryker utredningsmannens
uttalande att tjänstepliktslagen bör användas endast då uppkomna arbets-
problem ej kan lösas i vanlig ordning på frivillig väg.

Landsorganisationen åberopar sina remissyttranden över tidigare upprät-
tade förslag till lag om tjänsteplikt samt anför vidare:

I dessa yttranden underströks att en tjänstepliktslagstiftning innebure
knäsättande av principer, vilka såväl arbetsgivare som arbetstagare i vårt
land avvisar för normala fredstida förhållanden, men samtidigt framhölls
att denna omständighet icke i och för sig kunde utgöra motiv mot en endast
för exceptionella tidsförhållanden avsedd reglering i ämnet. I principfrågan
— beredskapslagstiftning om tjänsteplikt eller icke — kan LO i förevarande
sammanhang inskränka sig till att hänvisa till dessa sina tidigare intagna
ståndpunkter. Skulle i en situation av krig eller krigsfara landets arbets-
kraftsförsörjning inte längre kunna tillgodoses på normalt sätt, i frivillig
samverkan mellan statsmakterna och arbetsmarknadens parter, så bör det
ankomma på staten att sörja för lösningen av detta liksom övriga kris-
problem. Men självklart måste därvid från arbetstagarnas sida krävas att
lösningen präglas av social och medborgerlig rättvisa, ett krav som förtjänar
markeras bl. a. därför att man i diskussionen kring hithörande frågor ofta
nog synes förbise, att tjänsteplikten utgör en *allmänt* medborgerlig plikt,
eller i varje fall synes förmäna att den i fråga om andra medborgargrupper än
arbetstagarna endast formellt har sådan karaktär.

Även om detaljerinringar på olika punkter från flera håll framföres, tillstyrkes i allmänhet eller lämnas utan erinran att det remitterade förslaget lägges till grund för lagstiftning på området. *Arbetsmarknadsstyrelsen* anser sålunda att en allmän tjänstepliktslag, utformad i huvudsaklig överensstämmelse med det föreliggande förslaget, utgör en ändamålsenlig grund för de extraordinära arbetsmarknadsåtgärder, som kan bli påkallade under krigs- eller andra utomordentliga förhållanden.

B. Åtgärdernas art och innebörd

Utredningsmannen

Genom 1939 års lag tillskapades ett system med olika möjligheter till ingripanden av större eller mindre räckvidd och av olika innebörd för den enskilde. Som motivering härför anfördes under förarbetena till lagen att krislägen av olika intensitet och karaktär i övrigt borde föranleda åtgärder av därefter lämpad art samt att det därför borde finnas möjlighet till olika regleringsåtgärder, vilka ur de enskildas synpunkt kunde anses innebära olika grader av ingrepp i den individuella friheten och vilka skulle kunna komma till användning allt efter vad förhållandena nödvändiggjorde.

Principen att ej tillgripa strängare åtgärder än som för varje fall är absolut nödvändigt är enligt utredningsmannens uppfattning alltjämt bärande. Möjligheten att i olika situationer allt efter omständigheterna kunna genomföra åtgärder av varierande stränghetsgrad synes därför böra bibehållas jämväl för den nu ifrågasatta lagstiftningens del.

Utredningsmannen anser ej heller någon anledning föreligga att frångå det system av olika åtgärder, som uppbar den gamla ordningen. De slag av ingripanden, som enligt nämnda system skulle kunna vidtagas, fyller synbarligen, rätt använda, de anspråk på regleringsmöjligheter som kan uppställas jämväl med avseende på nuvarande och framtida förhållanden i den mån det är möjligt att överblicka dessa. För utformningen av ingripandena enligt den nya lagen synes därför detta system kunna läggas till grund.

I enlighet med principen att avpassa åtgärderna efter de i varje särskilt fall rådande omständigheterna kan det i vissa situationer vara tillfyllest att genom reglering av arbetsförmedlingen taga i anspråk de arbets sökande. Sedan den arbetsförmedlande verksamheten den 1 januari 1948 i huvudsak övertagits av staten, torde läget på arbetsmarknaden kunna överblickas på ett helt annat sätt än tidigare och organisatoriska förutsättningar föreligga för eventuella ingripanden. Till övervägande del sker förmedling numera genom de offentliga organen, även om på vissa områden en icke obetydlig enskild förmedlingsverksamhet förekommer. Enär det kan visa sig önskvärt att centralisera tillgången och efterfrågan på arbetskraft, torde möjlighet till *förbud mot enskild arbetsförmedling* eller i vart fall begränsning av dylik förmedling böra föreligga.

En lämplig anordning för att leda de arbetssökande i önskad riktning torde s. k. *företrädesbestämmelse* utgöra. En dylik bestämmelse innebär, att visst behov av arbetskraft skall tillgodoses före annat sådant behov. Genom en sådan åtgärd torde behov av arbetskraft inom viktiga områden kunna tillgodoses. Företrädet kan givetvis modifieras i olika avseenden. Visst behov skall sålunda kunna tillgodoses före alla andra eller före visst eller vissa andra osv.

En nödvändig förutsättning för genomförandet av företrädesbestämmelser är att myndigheterna kan utöva kontroll över anställningsförhållandena. Denna kontroll torde kunna möjliggöras endast genom införande av förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare med mindre den offentliga arbetsförmedlingen anvisat eller i varje fall godkänt anställningen, s. k. *arbetsförmedlingstvång*. I sin vidsträcktaste omfattning avser arbetsförmedlingstvånget alla anställningsavtal, som ingås under den tid förordnandet därom gäller. Förbudet bör emellertid kunna på olika sätt begränsas, exempelvis yrkesmässigt och geografiskt. Undantag för visst arbetsområde synes kunna ske exempelvis för ett område, beträffande vilket det kan sägas vara särskilt angeläget att arbetsgivarna får anlita alla lämpliga vägar för att skaffa arbetskraft.

Som förut framhållits torde företrädesbestämmelse icke kunna genomföras utan att samtidigt arbetsförmedlingstvång — åtminstone i viss utsträckning — införs. Ett förordnande om arbetsförmedlingstvång synes å sin sida alltid förutsätta existensen av en företrädesbestämmelse. Utredningsmannen har visserligen övervägt ett förslag om möjlighet att införa arbetsförmedlingstvång utan samband med företrädesbestämmelse, närmast för att ge arbetsförmedlingen tillfälle att få en bättre överblick över förhållandena på arbetsmarknaden samt att vid den då obligatoriska kontakten med de arbetssökande göra dessa uppmärksamma på arbetstillfällen inom viktiga områden. I samband med upplysningar om dylika arbeten skulle erbjudande kunna lämnas om vissa förmåner, exempelvis fria resor, för den som vill åtaga sig arbetet. Ett liknande spörsmål diskuterades emellertid jämväl under förarbetena till 1939 års lag, och tanken på en utvidgad tillämpning av arbetsförmedlingstvånget avvisades då bestämt, därvid framhölls att med hänsyn till åtgärdens vidsträckta och ingripande verkningar det måste anses uteslutet att tillgripa densamma för ett ringare syfte än att skapa den nödvändiga kontrollen för genomförande av företrädesbestämmelse. Något skäl till ändrad inställning synes ej ha framträtt senare; tvärtom får förstatligandet och utvidgningen av den offentliga arbetsförmedlingen anses ha för denna medfört möjligheter till att klarare överblicka rådande förhållanden. Erforderlig överblick torde f. ö. i viss utsträckning kunna erhållas genom anlitan av den uppgiftsskyldighet som kan åläggas enligt förslagets 20 §. Utredningsmannen har därför ansett sig ej böra biträda det under utredningsarbetets gång väckta förslaget att anlita arbetsförmedlingstvång allenast för inhämtandet av upplysningar, registrering eller andra dylika ändamål.

Utredningsmannen anser vidare att, därest förenämnda åtgärder med avseende på de arbetsökande ej skulle visa sig utgöra tillräckligt effektiva medel att föra arbetskraft till verksamhet, som är i behov därav, erforderlig fördelning av tillgänglig arbetskraft kan ske endast med nyttjande av *tjänsteplikt*. Med tjänsteplikt förstås skyldighet att — i enlighet med ett Kungl. Maj:ts förordnande därom — utföra arbete, som vederbörandes kroppskrafter och hälsotillstånd medger. Ändamålet med denna form av ingripande är i princip att närmare bestämd arbetskraft skall nyttjas för ett visst företag eller en viss arbetsuppgift. Där det gäller att tillförsäkra ett företag en persons arbetskraft, skall sålunda den, som tages i anspråk med tjänsteplikt, om han redan är anställd i företaget stanna kvar i anställningen och eljest taga anställning där; i båda fallen skall han fullgöra ålagt arbete. Tjänsteplikten bör även kunna avse utförandet av ett tillfälligt arbete, t. ex. en brådslande röjning av en bombad väg, transport i samband med utrymning o. d., måhända utan att något verkligt anställningsförhållande kan sägas uppstå. I olika sammanhang har tvivel uttryckts huruvida tjänsteplikten enligt 1939 års lag hade en så vidsträckt innebörd och om den ej alltid innebar skyldighet att utföra arbete i ett anställningsförhållande. Huru därmed än må förhålla sig, synes det utredningsmannen angeläget, bl. a. med hänsyn till utvecklingen på krigföringens område, att även för rent tillfälliga uppgifter av ovan nämnt slag tjänsteplikt skall få tillgripas. — I övrigt föreslås principiellt gälla vanliga regler för förhållandet mellan arbetsgivaren och den som tages i anspråk, såsom ifråga om lön och andra ersättningar, arbetstid, semester, arbetarskydd osv. Avtalsfrihet skall således i princip råda såvitt gäller bestämmandet av arbetsvillkoren; dock kan förbudet mot arbetsinställelse medföra, att sådan fråga kan komma att avgöras tvångsvis.

Tjänsteplikten enligt 1939 års lag uppdelades i fyra olika former, av vilka tre avsågs tillämpas å sådana medborgarkategorier, för vilka tjänsteplikten förmodades utgöra ett mindre kännbart ingrepp i deras personliga förhållanden än vad gällde övriga medborgare. I enlighet med den jämväl för den nu föreslagna lagstiftningen grundläggande tankegången att begränsa tvångsåtgärdernas omfattning till det oundgängligen nödvändiga bör givetvis tjänsteplikten liksom förut kunna på olika sätt differentieras och mindre ingripande former utnyttjas före mera omfattande. Därest en motsvarighet till 1939 års lags *allmänna tjänsteplikt*, omfattande alla personer mellan 16 och 70 år, upptages i den nya lagen, synes emellertid i och för sig inga specialformer behöva särskilt anges. Vad i utredningens direktiv anförts därom, att lagstiftningen bör i möjligaste mån förenklas, föranleder vidare till att endast de grundläggande bestämmelserna upptages i lagen. Dock synes en motsvarighet till tvångsförlängningen, vilken form av allt att döma kan bli av särskild betydelse inte minst i situationer, då fråga om utrymning blir aktuell, böra särskilt behandlas i lagen. Ur såväl saklig som språklig synpunkt torde åtgärden böra benämnas *tjänsteförlängning* i stället för tvångs-

förlängning. — Den omständigheten att tjänsteplikt för pensionstagare och för ungdom ej uttryckligen anges i lagen innebär naturligen inte att möjlighet att särskilt uttaga dessa kategorier ej skall förefinnas.

I övrigt finner utredningsmannen ett förordnande om tjänsteplikt böra kunna på olika sätt begränsas vad avser både det ändamål som skall tillgodoses och de ianspråktaga. Det i varje enskilt fall föreliggande behovet måste här vara avgörande. I sakens natur ligger att ett förordnande bör kunna koncentreras till att avse dem som besitter viss yrkesskicklighet. Vidare bör med hänsyn till ålder, kön, försörjningsskyldighet och andra liknande omständigheter olika gränser kunna dragas.

Remissyttrandena

Utredningsmannens uttalande att man ej bör tillgripa strängare åtgärder än som för varje fall är absolut nödvändigt understrykes av åtskilliga remissinstanser, däribland *några länsarbetsnämnder och handelskamrar, riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap* samt *länsstyrelserna i Kronobergs och Jämtlands län*.

De remissinstanser, som yttrat sig över regleringsåtgärdernas art, har anslutit sig till det av utredningsmannen föreslagna systemet. *Länsarbetsnämnden i Norrbottens län* finner sålunda utformningen av de olika åtgärderna innebära en lämplig avvägning, som synes tillgodose önskemålet att icke använda tvångsåtgärder förrän alla frivilliga vägar utnyttjats. *Länsarbetsnämnden i Jämtlands län* anser dock att bestämmelserna om förbud mot enskild arbetsförmedling m. m. kan såsom varande av tillämpningskaraktär utgå ur lagen.

Vad gäller speciellt innebörden av tjänsteplikt betonar *riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap* att det är av vikt att dylik åtgärd kan tillgripas även för rent tillfälliga arbetsuppgifter, icke blott för de av utredningsmannen omnämnda fallen utan även då det gäller arbetsprestationer av personer — såsom innehavare av grävmaskiner eller andra arbetsmaskiner, hantverkare av olika slag etc. — vilka ej kan anses som arbetstagare men ej heller är innehavare av sådana anläggningar m. m., att skyldighet att producera förnödenhet eller utföra tjänst kan åläggas dem jämlikt någon av 5—8 §§ allmänna förfogandelagen.

Statens jordbruksnämnd framhåller närmast med sikte på jordbrukets förhållanden följande:

Genom sådant produktionsåläggande, som avses i 5 § allmänna förfogandelagen, kombinerat med tjänsteplikt för lantarbetare, kan vissa garantier skapas för att jordbruksproduktionen uppehålls och att den arbetskraft, som erfordras härför, kvarhålls inom jordbruket. Den avgjort största delen av jordbrukets arbetskraft utgöres emellertid som bekant ej av anställd arbetskraft utan av egna företagare i mindre och medelstora jordbruk. Enligt jordbruksnämndens mening kan man väl tänka sig en situation, där det är angeläget att man — utan att behöva tillgripa ett produktionsåläggande med

därav följande omfattande administrationsanordningar — skall kunna vinna säkerhet för att även denna arbetskraft skall stanna kvar vid jordbruket. I sådant fall skulle en jordbrukarna själva ålagd tjänsteplikt kunna vara av värde. Nämnden är självfallet medveten om att en tillämpning av tjänsteplikt utan samband med anställningsförhållande medför särskilda problem. Mot bakgrunden av vad ovan sagts vill nämnden dock ifrågasätta huruvida icke behovet av och möjligheterna att tillämpa tjänsteplikt även å egna företagare bör närmare klarläggas.

Överståthållarämbetet anför rörande frågan om tjänsteplikt för tillfälliga arbeten följande:

Med avseende å de exemplifierade uppgifterna, vilka väsentligen äro att hänföra till civilförsvarets område, må erinras om att 38 § civilförsvarskungörelsen bemyndigar civilförsvarschef att med civilförsvarsplikt tillfälligt taga i anspråk erforderlig personal för särskilda uppgifter, där den i allmänna civilförsvaret inskrivna personalen icke är tillräcklig. För tillfälliga arbetsuppgifter av civilförsvarskaraktär synes följaktligen behov av allmän tjänsteplikt ej föreligga. Emellertid förutsättes i 1953 års civilförsvarsutrednings numera remissbehandlade förslag angående civilförsvarets organisation, att de ordinarie samhällsorganen — främst gäller det kommunala organ — i princip skola ansvara för att samhällsfunktionerna, så snart omständigheterna det medge, åter komma i gång efter skadegörelse. För dylika efteranfallsuppgifter synes behov kunna föreligga av allmän tjänsteplikt, fullgjord med i regel kommun som arbetsgivare.

C. Ändamål för vilka åtgärderna må vidtagas

Utredningsmannen

Som grundprinciper vid bestämmandet av de ändamål, för vilka ett tvångs-ingripande skall kunna vidtagas, uppställer utredningsmannen — liksom vad gällde enligt 1939 års lag — dels att ändamålet är av den beskaffenheten att ett tillgodoseende därav kan sägas vara av synnerlig vikt för det allmänna och dels att endast sådant arbete som brukar utföras av personer i vanlig civil yrkesutövning skall kunna avkrävas den som tages i anspråk.

Utredningsmannen finner det sålunda uppenbart, att åtgärd enligt lagen ej får tillgripas för att fylla krigsmaktens behov av personal för rent militära uppgifter med vapentjänst i egentlig mening. För dylikt ändamål måste värnplikten användas. Ej heller bör den nu aktuella lagstiftningen få användas för att tillgodose hemvärnets behov av personal. Krigsmakten har emellertid därutöver behov av arbetskraft för åtskilliga uppgifter. Jämlikt 1952 års lag om skyldighet för civilförsvarspliktig att tjänstgöra vid krigsmakten är civilförsvarspliktig skyldig att i vissa lägen tjänstgöra vid krigsmakten i luftbevaknings-, signal-, sjukvårds-, handräcknings- eller expeditionstjänst eller annan därmed jämförlig tjänst, som ej är förenad med egentliga stridsuppgifter. I förarbetena till nämnda lag anförde vederbörande departementschef bl. a. att enligt hans mening civilförsvarsplikten och inte en allmän

tjänsteplikt borde utgöra grunden för den ifrågavarande skyldigheten för icke värnpliktiga att tjänstgöra vid krigsmakten. Beträffande uppgifter, som utan att medföra skyldighet till vapentjänst i egentlig mening likväl saknar direkt anknytning till verksamhet inom det civila samhällslivet, föreligger tydligen ej heller särskild anledning att utnyttja tjänsteplikt. Som exempel härpå kan nämnas luftbevakning, signaltjänst och ordonnanstjänst. Sådan verksamhet som sjukvårds-, expeditions-, förråds-, hantverks- och handräckningstjänst förekommer däremot under liknande former allmänt inom samhällslivet i övrigt; i princip skulle därför tjänsteplikt kunna tillämpas på dessa civilt betonade uppgifter. Med hänsyn till att laglig grund för tillgodoseende av krigsmaktens nu ifrågavarande behov redan tillskapats genom 1952 års lag, synes emellertid föreskrift om att åtgärder enligt en tjänstepliktslag skall kunna tillgripas för dessa ändamål ej erforderlig.

Det ligger i sakens natur att krigsmaktens behov av arbetskraft för sin utrustning och sitt underhåll skall kunna tillgodoses med anlåtande av en tjänstepliktslag. Härunder faller sålunda produktionen av krigsmateriel och liknande. Jämväl för krigsmaktens anläggningsarbeten av olika slag (byggnader, befästningar, kommunikationsleder m. m.) ävensom erforderliga reparationsarbeten kan en dylik lag komma att behöva nyttjas.

Vad gäller civilförsvaret skall givetvis tjänsteplikt ej kunna tillgripas för sådana uppgifter, som kan utföras med civilförsvarsplikt. Däremot synes för civilförsvaret kunna föreligga behov av arbetskraft för vissa uppgifter, som ej täcks av civilförsvarsplikten, exempelvis viss administrativ verksamhet inom de högre organen. Detta behov torde lämpligen kunna inordnas under den nedan föreslagna beteckningen »annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna». I likhet med vad ovan föreslagits rörande krigsmakten torde behovet av arbetskraft för civilförsvarets utrustning, underhåll samt anläggnings- och reparationsarbeten böra få tillgodoses genom ingripanden av nu ifrågavarande slag.

En av huvuduppgifterna för den tilltänkta lagstiftningen bör vara att tjäna den rent civila arbetsmarknadens behov av arbetskraft. Att tillgodose produktionen för den civila befolkningens behov av viktiga förnödenheter utgör sålunda ett av huvudändamålen med ifrågavarande slag av ingripande. Livsmedel och bränsle framstår givetvis som särskilt viktiga produkter, men jämväl vissa andra varor torde vara av så nödvändig beskaffenhet att en begränsning till de båda förstnämnda såsom skedde i 1939 års lag ej bör stadgas. Ifrågavarande ändamål synes lämpligen kunna betecknas såsom avseende folkförsörjningen.

Hälso- och sjukvården samt transportväsendet (sambärfärdse) utgör vidare sådana allmänna ändamål av betydelse, för vilka en tjänstepliktslag bör kunna tillgripas. Bestämmelser om tjänsteplikt har ju f. ö. redan lagfästs med avseende å den s. k. medicinalpersonalen. Såsom framgår av vad i ett senare avsnitt anföres föranleder särskilda överväganden utredningsmannen

att föreslå att särbestämmelser om tjänsteplikt för medicinalpersonalen bibehålles i krigssjukvårdsförfattningarna.

Härtill kommer en mångfald viktiga samhällsuppgifter, exempelvis administrativ verksamhet, åtgärder för den allmänna säkerheten, vattenlednings-, belysnings- och kraftanläggningar m. m., ävensom produktion och tjänster som kan jämföras med de förut angivna arbetsuppgifterna. Samtliga dessa uppgifter torde kunna sammanfattas i begreppet »annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna».

Remissyttrandena

Endast ett fåtal remissmyndigheter har särskilt behandlat frågan om de ändamål för vilkas tillgodoseende ifrågavarande åtgärder bör få tillgripas.

Länsarbetsnämnden i Kronobergs län, som ansluter sig till de av utredningsmannen angivna grundprinciperna för bestämmandet av ändamålen, uttalar den uppfattningen att civilförsvarspliktig bör kunna tagas i anspråk för arbete, som åsyftas i 1952 års lag om skyldighet för civilförsvarspliktig att i vissa lägen tjänstgöra vid krigsmakten i bl. a. sjukvårds-, expeditions-, förråds-, hantverks- och handräckningstjänst. Nämnden är emellertid tveksam om lämpligheten av att det militära behovet av sådan personal mera regelmässigt tillgodoses med anlitande av bestämmelserna om civilförsvarsplikt. En sådan ordning torde också enligt nämnden skapa vissa organisatoriska problem.

Statens handelslicensnämnd ifrågasätter om ej ordet folkförsörjningen användes i en annan betydelse än den i språkbruket gängse, och om ej uttrycket bör förtydligas till »befolkningens försörjning med oundgängliga förnödenheter».

Någon erinran mot att hälso- och sjukvårdens behov av arbetskraft i princip skall kunna tillgodoses med anlitande av ifrågavarande åtgärder har naturligen ej framställts. Frågan huruvida jämväl medicinalpersonalen skall omfattas av den ifrågasatta allmänna tjänstepliktslagen beröres i några remissyttrandena, vilka kommer att redovisas i annat sammanhang.

D. Personkretsen

Utredningsmannen

De i 1939 års lag upptagna bestämmelserna, varigenom den personkrets som kunde beröras av de olika åtgärderna i skilda avseenden begränsades, synes enligt utredningsmannens uppfattning med vissa jämkningar vara tillämpliga även för den nya lagstiftningens vidkommande.

I enlighet härmed föreslås vad först beträffar arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelser att dessa åtgärder ej skall beröra arbetstagare, som före kalenderårets början fyllt 70 år. Med hänsyn till önskvärheten av enhetliga åldersbegränsningar och då särskild anledning saknas att för

dessa regleringsåtgärder, som i vart fall avses vara mindre ingripande än allmän tjänsteplikt, kunna taga i anspråk ungdom under 16-årsåldern, föreslås vidare sistnämnda undre åldersgräns böra gälla jämväl med avseende å dem som skall kunna omfattas av ifrågavarande båda åtgärder. Dessa skall vidare enligt förslaget ej beröra anställning som är av endast tillfällig natur och ej heller gälla där ena parten i anställningsförhållandet eller hans make är den andra partens bröstarvinge eller adoptiv-, styv- eller fosterbarn eller dess avkomling eller ock syskon, halvsyskon, adoptiv- eller fostersyskon. För fullständighetens skull föreslås vidare en bestämmelse att ej heller ett anställningsförhållande mellan makar skall beröras av nämnda åtgärder.

Beträffande samtliga former av tjänsteplikt uppställes som gemensamma åldersgränser 16- resp. 70-årsåldern. Detta innebär att i motsats till vad gällde enligt 1939 års lag jämväl för tjänsteförlängning en undre gräns bestämmes. Av praktiska skäl synes åldersgränserna böra bibehållas synnerligen vida; inom dessa gränser kommer givetvis tillämpningen att inskränkas allt efter det aktuella behovet.

Den principiella förutsättningen för att en person skall kunna åläggas tjänsteplikt synes enligt utredningsmannens mening böra vara att han är bosatt eller stadigvarande vistas inom riket. Jämväl utländska medborgare, som är bosatta eller stadigvarande vistas här, skall kunna tagas i anspråk; för dessa ävensom för statslösa bör dock möjlighet finnas för Kungl. Maj:t att förordna om undantag från den principiella skyldigheten.

Tydligt är att tjänsteplikt ej utan vidare får inverka på skyldighet att fullgöra annan betydelsefull verksamhet. Avvägningen mellan allmän tjänsteplikt och statstjänst torde liksom tidigare få förbehållas Kungl. Maj:t. Detta innebär emellertid naturligen ej att statsanställda skall i förevarande hänseende intaga någon privilegierad ställning. Fullgörande av tjänstgöring vid krigsmakten — vilket uttryck torde få anses lämpligare och tydligare än fullgörande av militärtjänst — utgör ett absolut hinder mot ianspråktagande med tjänsteplikt. Observeras bör emellertid att fråga skall vara om faktiskt fullgörande av tjänstgöringen; under tid då t. ex. en värnpliktig ej tages i anspråk för tjänst vid krigsmakten, exempelvis då han är hempermitterad, skall han kunna nyttjas med tjänsteplikt. Vad nu sagts gäller även personal vid hemvärnet. Jämväl ett faktiskt utövande av civilförsvarsplikt bör ha företräde framför fullgörande av tjänsteplikt. Frågan huruvida aktiv tjänstgöring i civilförsvaret utgör hinder för någon att fullgöra tjänsteplikt torde med hänsyn till det allvarliga läge, som sannolikt råder då civilförsvartjänsten utförs, i första hand böra avgöras av civilförsvarschefen. Skulle tvist uppstå bör den lösas av personalprövningsnämnd.

Möjlighet att göra undantag för dem som eljest är sysselsatta i en ur lagens synpunkt viktig verksamhet torde vidare böra bibehållas. Här avses främst sådana som är anställda hos kommun eller eljest sysselsatta med

arbete som har betydelse för de ändamål lagen avser att tjäna. Verksamhetens betydelse kan medföra att arbetskraft icke bör tagas därifrån. Tjänsteförlängning bör sålunda alltid kunna ske, men enskilda arbetstagare eller all arbetskraft inom viss verksamhet bör kunna undantagas från allmän tjänsteplikt. Avgörandet synes böra ankomma på den centrala tillämpningsmyndigheten.

Utredningsmannen föreslår slutligen att under vissa förutsättningar individuella undantag skall få ske från såväl tillämpning av företrädesbestämmelse som fullgörande av tjänsteplikt.

Remissyttrandena

Vad gäller utredningsmannens förslag rörande åldergränserna för dem som skall kunna tagas i anspråk har några remissinstanser ifrågasatt, huruvida ej den övre åldersgränsen kunde sättas något lägre än 70 år. Sålunda anser *kommerskollegium* beträffande tjänsteförlängning och allmän tjänsteplikt, att äldre personers arbetskraft borde kunna tillvaratagas utan tvångs-ingripanden. Kollegiet ävensom *statens handelslicensnämnd*, som likaså finner den föreslagna åldersgränsen för hög, erinrar i sammanhanget om att den i civilförsvarlagen stadgade civilförsvarsplikten upphör med utgången av det kalenderår, då vederbörande fyller 65 år. *Länsarbetsnämnden i Göteborgs och Bohus län* framhåller, att den relativt höga övre åldersgränsen 70 år kan innebära en fara för ett alltför optimistiskt bedömande av landets personella resurser, men tillägger att hänsyn till tjänsteförlängning och till behovet av i anslutning därtill enhetliga lagbestämmelser kanske får utgöra en tillfredsställande motivering. Det måste emellertid enligt nämnden ifrågasättas, huruvida personer i så hög ålder under särskilt av ett krig förorsakade förhållanden i realiteten kan beräknas komma att vara till någon nytta; en något lägre åldersgräns hade möjligen därför varit att föredraga. En sammanjämkning med i betänkandet angående civilförsvarets organisation föreslagen övre åldersgräns är måhända genomförbar.

Länsstyrelsen i Kronobergs län vill ej motsätta sig utredningsmannens förslag i denna del men förutsätter, att uttagningsmyndigheten erhåller stor rörelsefrihet när det gäller att befria personer ur de högre åldersgrupperna från fullgörande av tjänsteplikt.

Förslaget att arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelser ej skall gälla beträffande anställning som är av endast tillfällig natur har mött gensagor från *telestyrelsen* och *länsarbetsnämnderna i Södermanlands, Örebro och Gävleborgs län*. Telestyrelsen anser att en dylik bestämmelse skulle komma att försvaga nämnda båda former av ingripanden och ifrågasätter om undantaget bör bibehållas. I varje fall bör enligt styrelsens uppfattning det svårdefinierbara uttrycket »tillfällig» ersättas med angivandet av viss kortare tid. Jämväl angivna länsarbetsnämnder är tveksamma om undantaget bör bibehållas. Länsarbetsnämnderna i Örebro och Gävleborgs län

ifrågasätter huruvida icke en motsvarande bestämmelse i stället bör upptagas i tillämpningsföreskrifter, där begreppet tillfällig närmare kan definieras. Däremot anser *länsstyrelsen i Jönköpings län* att definitionen av uttrycket »tillfällig natur» måhända med hänsyn till sin vikt för arbetstagaren bör ha sin plats icke i tillämpningsföreskrifter utan i själva lagen.

Enligt *länsstyrelsen i Malmöhus län* torde — även om föreläggande om tjänsteförlängning ur arbetstagarens synpunkt är mindre ingripande än ett föreläggande om allmän tjänsteplikt — med nödvändighet vederbörandes kroppskrafter och hälsotillstånd böra beaktas även vid tjänsteförlängning, framför allt i de fall då fråga uppkommer att kvarhålla en arbetstagare i arbetet efter det att han uppnått under normala förhållanden gällande pensionsålder.

Frågan huruvida och i vilken omfattning verksamhet inom vissa betydelsefulla områden skall inverka på skyldigheten att fullgöra tjänsteplikt har behandlats av några remissinstanser.

Beträffande förslaget att statsanställd får tagas i anspråk för allmän tjänsteplikt endast i den omfattning Kungl. Maj:t föreskriver anför *Svenska arbetsgivareföreningen* och *Sveriges industriförbund*, att uttrycket »staten» synes kräva en precisering samt att en dylik undantagsregel i praktiken kan leda till att stora grupper medborgare undantages från tjänsteplikt utan att bärande skäl därtill föreligger.

Vad gäller förhållandet civiltjänstplikt—tjänsteplikt hänvisar *länsstyrelsen i Malmöhus län* till ett yttrande av civiltjänstchefen i Hälsingborg. Denne framhåller däri bl. a. att med tanke på den utomordentliga vikt inom totalförsvaret, som civiltjänstchefen numera tillmättes, och med hänvisning till 1953 års civiltjänstutrednings betänkande — där det klart utsåges att det inte längre är möjligt att räkna med att personalen i civiltjänstorganisationen i regel skall kunna fullgöra yrkesarbete vid sidan av sin civiltjänsttjänst — ett likformigt stadgande bör ges vad beträffar tjänstgöring vid krigsmakten och civiltjänstchefen som hinder för fullgörande av allmän tjänsteplikt. — *Länsstyrelsen i Jämtlands län* ställer sig tveksam till utredningsmannens uttalande att frågan, huruvida aktiv tjänstgöring i civiltjänstchefen skall utgöra hinder för någon att fullgöra tjänsteplikt, bör i första hand avgöras av civiltjänstchefen och i andra hand, därest tvist uppstår, av personalprövningsnämnden. *Länsstyrelsen* ifrågasätter huruvida en civiltjänstchef har möjlighet att helt överblicka de olika faserna i det allvarliga läge, som sannolikt råder, då civiltjänsttjänsten utförs, och om uppkomna tvister med hänsyn till dessa ärendens brådskande natur lämpligen bör hänskjutas till personalprövningsnämnden. Då *länsstyrelserna* i krig kommer att inrymma såväl en civiltjänstsektion som en arbetsmarknadssektion synes dessa frågor lämpligen böra avgöras inom *länsstyrelserna*. — Enahanda uppfattning anföres av *länsarbetsnämnden i Jämtlands län* som tillägger att, därest personalprövningsnämnden uppdrag åt föredraganden —

länsarbetsdirektören — att i brådskande fall avgöra under nämndens område fallande ärenden, den egenartade situationen skulle uppstå att civilförsvarschefen, som har att utnyttja civilförsvarspliktiga, i första hand äger bestämma om huruvida vederbörande person är förhindrad att utnyttjas såsom tjänstepliktig, medan länsarbetsdirektören, som omhänderhar uttagningen av tjänstepliktiga, skulle kunna ändra civilförsvarschefens beslut. *Länsstyrelsen i Örebro län* synes anse att civilförsvarschefens utlåtande i frågan måste tillmätas avgörande betydelse.

Länsstyrelsen i Jönköpings län framhåller beträffande avgränsningen mellan tjänstgöring vid krigsmakten och civilförsvarsplikt å ena sidan samt tjänsteplikt å andra sidan, att i blivande tillämpningsföreskrifter torde erfordras bestämmelse som garanterar att exempelvis hemvärnsman respektive civilförsvarspliktig ianspråktagas med tjänsteplikt endast på sådant sätt att han icke undandrages den primära beredskapsuppgiften.

Förhållandet mellan kommunal tjänst och tjänsteplikt beröres av några remissinstanser. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* framhåller vikten av att landets polispersonal, för vilken kommunerna som regel är huvudmän, undantages från allmän tjänsteplikt. Med hänsyn framför allt till de särskilda regler, som gäller beträffande polisens verksamhet under krig, ifrågasätter länsstyrelsen om frågor om befrielse från allmän tjänsteplikt för polispersonal lämpligen bör göras till föremål för prövning av arbetsmarknadsorgan; länsstyrelsen förordar i stället ett stadgande i tjänstepliktslagen av innehåll att den som är anställd vid polisväsendet må endast i den omfattning Kungl. Maj:t föreskriver tagas i anspråk för allmän tjänsteplikt. *Civilförsvarschefen i Malmö* betonar att åtskilliga kommunala organ, främst polisen men även vissa kommunaltekniska verk, kommer att under krig och krigsfara i dessa sina egenskaper samverka med civilförsvaret. Personalen vid dessa organ borde därför vara direkt undantagen från fullgörande av allmän tjänsteplikt på enahanda sätt som den personal, som fullgör tjänst vid krigsmakten och civilförsvaret. — *Länsstyrelsen i Örebro län* påpekar att enligt det betänkande som avgivits av 1953 års civilförsvarsutredning, kommunerna föreslås erhålla avsevärt utvidgade åligganden i vad bl. a. avser medverkan i samband med s. k. efteranfallsproblem. Under förutsättning att nämnda förslag vinner beaktande, synes stor uppmärksamhet böra fästas vid att tjänstepliktsstadgandena beträffande kommunalanställd personal ges sådan utformning att kommunernas verksamhet vid krigsfall ej äventyras eller försvåras. Det torde enligt länsstyrelsen vara ostridigt att civilförsvarschefens utlåtande beträffande den kommunalanställda personalens tjänstgöringsförhållanden i angivna situationer måste tillmätas avgörande betydelse. Stor vikt måste läggas vid att samhällsuppgifterna kan fortgå med minsta möjliga störning. En civilförsvarschef torde beträffande kommunerna inom sitt civilförsvarsområde vara den som bäst är skickad att överblicka det kommunala arbetskraftsbehovet.

Vattenfallsstyrelsen framhåller att, när den statliga och den icke-statliga vattenkraftsindustrin måste betraktas och behandlas som en enhet — uppgifterna sammanfaller helt och samkörning är ordnad såväl i fred som i krig — den icke-statliga kraftindustrins personal bör i samma mån som den statliga industrins anställda undantagas från allmän tjänsteplikt.

E. Situationer i vilka åtgärderna må vidtagas

Utredningsmannen

I förevarande sammanhang betonar utredningsmannen inledningsvis att — av de medel att i krissituationer reglera förhållandena på arbetsmarknaden som förslaget omfattar — tjänsteplikten utgör det längstgående ingripandet. Genom tjänsteplikten tvingas vederbörande att stå kvar i en anställning, som han kanske vill lämna, eller att antaga och utföra ett arbete som han måhända eljest ej skulle ha ägnat sig åt. Arbetsförmedlingstvånget medför visserligen förbud mot anställandet av arbetskraft annorledes än genom den offentliga arbetsförmedlingen; däremot föreligger ej någon skyldighet för medborgaren att antaga någon viss anställning eller att över huvud taga anställning inom det prioriterade området. Vidare bör enligt utredningsmannen hållas i minnet att längre gående åtgärder ej bör tillgripas än som påkallas av de förhandenvarande förhållandena. I krig och över huvud taget i kritiska lägen med omfattande inkallelser av värnpliktiga och med produktionen inriktad på försvarsändamål kan behövas helt andra medel att dirigera arbetskraften än de som fordras i ett krisläge vilket — utan att medföra risk för rikets säkerhet — är en följd av handelsavspärrning och liknande.

Att möjlighet bör förefinnas för statsmakterna att medelst samtliga de föreslagna metoderna reglera förhållandena på arbetsmarknaden, *då riket kommer i krig*, är enligt utredningsmannens uppfattning uppenbart och kräver ej närmare motivering. Om vårt land blir föremål för angrepp, utsätts bl. a. produktionen för allvarliga störningar, transportväsendet rubbas osv. Det allmänna måste därför kunna utöva kontroll; detta gäller samtliga de ändamål, som förut angivits. Därest riket skulle råka i krigstillstånd gentemot ett land utan att likväl direkt beröras av krigshandlingar, kan visserligen behovet av att kunna ingripa på arbetsmarknaden sannolikt bli mindre framträdande, men angelägenheten av klara och entydiga bestämmelser för den situation som föreligger vid krigsutbrott gör att undantag för en dylik mera hypotetisk situation ej bör uppställas.

Rörande tolkningen av begreppet krig må anföras följande. Då Sverige mottagit eller självt avgivit krigsförklaring, befinner sig riket i krig. Även om krigsförklaring ej avgivits, torde det faktum att riket anfallas böra medföra att ingripanden av nu ifrågakvarande slag får ske. Enligt 9 § bered-

skapskungörelsen skall Kungl. Maj:t, då riket kommer i krig, kungöra att krigstillstånd inträtt. Att sådant kungörande skett torde emellertid icke böra krävas för att bestämmelserna skall få tillämpas. Krigstillstånd torde formellt få anses råda till dess fred slutits. Emellertid bör i förevarande lags mening krig anses ha upphört, då efter det direkta krigshandlingar förekommit vapenstillestånd slutits. För det fall att krigshandlingar över huvud ej förekommit, torde behovet av tvångsåtgärder av nu förevarande slag givetvis vara mindre än om riket direkt berörts. När i dylika fall krig skall anses ha upphört torde få ankomma på Kungl. Maj:t att avgöra. Betonas bör att i dylik situation det faktiska av kriget föranledda behovet av åtgärder måste vara avgörande för lagstiftningens utnyttjande.

Vad härefter angår det fall att *riket* hotas av krig, *befinner sig i krigsfara*, torde till en början innebörden av denna förutsättning något närmare böra beröras. Begreppet krigsfara är betydligt svårare att definiera än begreppet krig. Ett öppet eller dolt hot att angripa landet medför emellertid att krigsfara är för handen. Krigsfara för Sverige kan vidare föreligga, då krig mellan andra makter, främst stormakterna, pågår. Avgörande torde här delvis vara avståndet till krigsskådeplatsen, men även ett långt borta utkampat krig kan med hänsyn till de rådande maktkonstellationerna mellan stormakterna medföra risk för Sveriges indragande. Krigsfara för Sveriges del kan också uppkomma utan att krig mellan andra makter utbrutit. Att i ett sammanhang som det förevarande närmare ange de olika möjligheterna till en sådan händelseutveckling torde vara ogörligt.

Förefintligheten av krigsfara fastslås ej genom något offentligt tillkännagivande. Beredskapstillstånd, som inträder då Kungl. Maj:t med hänsyn till rikets försvar eller säkerhet förordnat om värnpliktigas inkallande jämlikt 28 § värnpliktslagen och som skall tillkännages genom en Kungl. Maj:ts kungörelse, torde emellertid i och för sig förutsätta krigsfara. Beträffande civilförsvarsberedskap och därmed sammanhängande åtgärder, exempelvis ett förordnande om utrymning, uppställs i civilförsvarslagen samma förutsättning.

Jämväl för det fall att landet befinner sig i krigsfara bör enligt utredningsmannens mening genom de föreslagna ingripandena arbetsmarknaden kunna regleras från det allmännas sida. Omfattande inkallelser av värnpliktiga — normalt sett den främsta anledningen till brist på arbetskraft — torde då ha vidtagits. Ett dylikt läge kan tydligen motivera möjlighet för myndigheterna att för tillgodoseende av de förut angivna ändamålen leda arbetskraften i önskad riktning.

Härefter diskuterar utredningsmannen frågan om statsingripande på arbetsmarknaden även i *andra situationer än sådana då riket befinner sig i krig eller krigsfara*.

— Beträffande den s. k. medicinalpersonalen har möjlighet till ingripande utanför krig och krigsfara redan införts. Som en förutsättning har därvid

angivits att ingripandet påkallas av »andra utomordentliga förhållanden». Av förarbetena till krigssjukvårdslagen att döma är det främst en mera omfattande flyktingström till riket som avsetts. Bl. a. till följd av den rådande bristen på medicinalpersonal bör också i en dylik situation möjlighet föreligga att med tvång utnyttja personalen i fråga.

Redan under remissbehandlingen av förslaget till krigssjukvårdslagen framhölls från olika håll angelägenheten av att även annan personal än medicinalpersonal skulle på motsvarande sätt kunna tagas i anspråk för hälso- och sjukvårdsuppgifter. Härmed avsågs främst personalkategorier som erfordras för upprättande och drivande av sjukvårdsanstalter, dvs. kontors-, ekonomi-, handräcknings- och dylik personal. I sammanhanget bör även erinras om att upprättandet av krigsorganisationen för beredskapssjukhus, laboratorier, blodgivningscentraler, sanitetsanstalter m. m. är en tids- och arbetskrävande procedur, som måste igångsättas i god tid före ett krigsutbrott. I de lokaler som skall tagas i anspråk måste i många fall omfattande byggnadstekniska ändringar genomföras för att vårdlokalerna i sanitärt hänseende skall kunna godtagas. Enligt gällande planer erfordras därför ett ej obetydligt antal rörarbetare, byggnadssnickare, elektriker m. fl. Arbetena avses komma att utföras redan då lägsta sjukvårdsberedskap intages, vilket måste kunna ske före inträdande av beredskapstillstånd. Vad gäller såväl ifrågavarande ekonomi- och dylik personal som de nämnda byggnadsarbetarna och liknande förefaller det dock utredningsmannen som om behovet skulle i ett läge, då krig eller krigsfara ej råder och inkallelser av värnpliktiga sannolikt ej skett i någon större omfattning, kunna tillgodoses utan tillgripande av tjänsteplikt.

Behov av statsdirigering på arbetsmarknaden kan i ett skärpt läge utanför krigs- och krigsfarefallen framträda, då det i landet uppstått brist på försörjningsviktiga förnödenheter, som ej kan importeras. En jämförelse med möjligheterna till åtgärder enligt allmänna förfogandelagen torde här vara av intresse. Bestämmelserna i nämnda lag kan tillämpas i sådana av krig, vari riket deltagit, eller krig mellan främmande makter eller andra utom landet inträffade utomordentliga händelser föranledda situationer där knapphet eller betydande fara för knapphet uppkommit på försörjningsviktiga förnödenheter. I en dylik knapphetssituation kan det allmänna t. ex. genom s. k. produktionsåläggande kräva att en företagare producerar vissa varor eller förnödenheter. Det synes då ej uteslutet att situationen är sådan, att vederbörande företagare för att vara i stånd att fullfölja produktionsåläggandet måste kunna förses med arbetskraft, för vars tillhandahållande tvångsingripande i någon form kan vara erforderligt.

Enahanda resonemang torde kunna föras beträffande sådana situationer, då det utan att landet kan sägas vara i krigsfara likväl till följd av skärpt internationell spänning föreligger behov av att påskynda upprustningen, t. ex. öka ammunitionstillverkningen, utvidga skyddsrumbyggandet etc. Ett

tidigt igångsättande av nämnda arbeten kan givetvis vara synnerligen betydelsefullt.

Från militärt håll har vidare framhållits nödvändigheten av att i en situation, då viss utrikespolitisk spänning råder och inkallelser till krigsmakten skett dock utan att 28 § värnpliktslagen åberopats, kunna med erforderlig personal förse vissa underhållsförband, som är uppbyggda enligt kadersystemet och vars kadrar till stor del skall fyllas med icke värnpliktig arbetskraft. Behov att ingripa med åtgärder av nu ifrågasatt slag torde kunna föreligga; emellertid kan ifrågasättas om ej i regel faktisk krigsfara är för handen i en dylik situation.

Om landet skulle komma i krig, är att befara att den moderna totala krigsföringen kommer att medföra att måhända stora och betydelsefulla delar av landet ödeläggs eller eljest förstörs. För dylikt fall synes jämväl sedan kriget upphört och även om landet ej kan sägas befinna sig i krigsfara en central dirigering av arbetskraften kunna bli nödvändig för återuppbyggnadsarbetet.

Av de nu anförda exemplen — ytterligare liknande fall torde kunna andragas — framgår, att behov av statligt ingripande på arbetsmarknaden kan föreligga jämväl i lägen då riket ej befinner sig i krig eller krigsfara. Beträffande dessa lägen gäller, att de förorsakats av utom riket inträffade utomordentliga händelser eller, såvitt rör efterkrigssituationen, av ett krig vari Sverige deltagit. Frågan huruvida tvångsåtgärder kan erfordras i andra fall, t. ex. vid störningar på arbetsmarknaden, förorsakade av interna ekonomiska motsättningar, ligger helt utanför området för den nu ifrågasatt lagstiftningen. Uppenbart är att i vart fall en beredskapslag av den konstruktion som nu ifrågasatts ej skall kunna åberopas till stöd för åtgärder i sist angivna situationer.

Utredningsmannen framhåller vidare att en dirigering från det allmännas sida av arbetskraften, med hänsyn till att fråga är om intrång i den enskildes fri- och rättigheter, måste anses ligga utanför Kungl. Maj:ts befogenheter enligt § 89 regeringsformen, den s. k. administrativa lagstiftningsmakten. Rättsgrund för ingripandena måste i stället vara en lagstiftning — fullmaktslag eller lag in casu — tillkommen genom samfällt beslut av Kungl. Maj:t och riksdagen. Anledning till att Kungl. Maj:t genom fullmaktslagar erhållit befogenhet att besluta om åtgärder, som eljest kräver riksdagens direkta medverkan, är att snabbhet i många fall erfordras och att ett avvaktande av riksdagens beslut ofta skulle medföra allvarliga olägenheter. Till snabbheten och effektiviteten bidrager också att åtgärderna i dylika fall har kunnat förberedas. Syftet med de tilltänkta åtgärderna kan dessutom i många fall nås endast om de ej i förväg kommer till allmänhetens kännedom, något som otvivelaktigt skulle bli fallet därest riksdagsbehandling av frågan måste tillgripas.

Då riket befinner sig i krig eller krigsfara föreligger enligt utredningsmannens uppfattning uppenbarligen ett oundgängligt behov av befogenheter för Kungl. Maj:t att utan riksdagens hörande vidtaga erforderliga åtgärder. Med beaktande av bl. a. det moderna krigets natur krävs här synnerligen snabba ingripanden. Att under dylika förhållanden underställa beslutet om åtgärden riksdagens prövning i varje särskilt fall torde förty icke vara möjligt. Kravet på snabbhet förutsätter här en fullmaktslag. Genom riksnämndens för ekonomisk försvarsberedskap och andra myndigheters försorg har också vittgående planeringsåtgärder vidtagits för tillgodoseende av arbetskraftsbehov i dylika kritiska lägen.

Vad gäller andra situationer än sådana då riket befinner sig i krig eller krigsfara framhåller utredningsmannen beträffande den rättsliga regleringen av ingripande med *tjänsteplikt* följande. Med hänsyn till att fråga är om långtgående ingrepp i den enskilde medborgarens fri- och rättigheter bör principiellt den normala lagstiftningsvägen underlåtas endast då betydande olägenheter skulle uppstå till följd av att krav på snabbhet, effektivitet och sekretess ej kan tillgodoses denna väg. Beträffande tillgodoseendet av de arbetskraftsbehov utanför krig och krigsfara som enligt vad ovan anförts kan tänkas behöva föranleda tvångsngripanden, synes, bortsett från vad gäller medicinalpersonalen, brådskan ej vara större än att frågan kan övervägas av statsmakterna i varje särskilt fall. Genom lagstiftning in casu om tjänsteplikt kan sålunda behoven för folkförsörjningen, krigsproduktionen, återuppbyggandet efter ett krig och liknande fall tillgodoses. Behovet av sekretess torde i intet av de angivna fallen vara särskilt framträdande. För dessa fall föreligger ej heller och torde svårligen kunna föreligga någon full motsvarighet till de förberedande planeringsåtgärder, som vidtagits för krigs- och krigsfarefallen.

Vid ett ställningstagande till nu förevarande fråga finner utredningsmannen även följande böra beaktas. Under senare år har i samband med beredskapslagstiftning av olika slag — bl. a. under förarbetena till förfogande- och ransoneringslagstiftningen — med hänsyn till de ifrågasatta ingripandenas art ständigt betonats, att Kungl. Maj:t ej bör erhålla fullmakt att genomföra mera djupgående åtgärder än vad varje läge kräver. Denna princip bör otvivelaktigt gälla även i detta fall. Såsom redan framhållits är det så, att av de åtgärder som skall kunna vidtagas enligt nu ifrågavarande lagförslag vissa, nämligen förordnandena om tjänsteplikt av olika slag, på ett helt annat och allvarligare sätt ingriper i de enskilda medborgarnas sfär än såväl övriga i förslaget upptagna ingripanden — vilka ju uteslutande berör de arbetssökande — som åtgärderna enligt den civila beredskapslagstiftningen i övrigt. Särskild återhållsamhet i användandet av tjänsteplikt synes därför vara nödvändig. Då det gäller att bestämma över den enskilde individens arbete, bostadsort och dylikt torde man få kräva starkaste möjliga garantier för att bestämmelserna ej utnyttjas i ej avsedda syften.

Enligt utredningsmannens uppfattning bör således en relativt snäv gräns dragas för fullmakter att förordna om tjänsteplikt. Utöver vad gäller krigsfallet torde nämnda befogenhet få begränsas till fall av krigsfara. Med hänsyn till vad ovan anförts bör begränsningen dock ej gälla beträffande medicinalpersonalen.

Utredningsmannen är väl medveten om att, därest lagen utformas att avse fullmakter endast för krig och krigsfara, svårigheter kan uppkomma att dra en gräns mellan begreppen krigsfara och andra krisförhållanden. Skillnaden mellan en situation, som betecknas krigsfara, och vissa andra utomordentliga lägen är kanske ej så stor. De gränsdragningsproblem, som kan uppstå, torde emellertid enligt utredningsmannens uppfattning ej vara av den beskaffenhet att de ger anledning till ett annat bedömande av föreliggande fråga än som nyss redovisats. Gränsdragningsproblem uppstår f. ö. jämväl därest lagen göres tillämplig i situationer utanför krig och krigsfara.

De särskilda betänkligheter, som enligt det ovan sagda kan anföras mot en utanför krig och krigsfara tillämplig fullmaktslagstiftning rörande ingripande med tjänsteplikt, torde ej kunna sägas vara lika bärande då fråga är om *övriga i förslaget upptagna ingripanden*. Betänkligheterna minskar vidare, därest, såsom gäller för motsvarande fall i förfogandelagstiftningen, reglerna utformas så, att riksdagen erhåller möjlighet att i förväg pröva huruvida och i vilken omfattning fullmaktsbestämmelserna bör sättas i tillämpning. Ytterligare garanti torde ernås, om krav på viss tidsbegränsning av ett tillämpningsförordnande, exempelvis till ett år, uppställs.

När det gäller att bestämma de situationer, i vilka nu ifrågavarande fullmakter skall få användas, uppställer sig, som redan antytts, vissa svårigheter att mera preciserat ange de faktiska betingelserna. En allmän förutsättning synes böra vara att föreliggande situation förorsakats av krig, antingen ett krig vari Sverige deltagit eller ett krig mellan främmande makter. I sistnämnda fall torde vidare böra krävas, att kriget skall pågå. Frågan när ett dylikt krig skall anses ha upphört får bedömas på samma sätt som ovan anförts med avseende å krig vari Sverige deltagit. Däremot bör ej andra utom riket inträffade händelser, som visserligen kan allvarligt inverka på vårt ekonomiska läge men ej kan sägas medföra en situation, som ens angränsar till krigsfara för vårt land, få åberopas som grund för ingripanden av förevarande art. Såsom betingelser torde lämpligen kunna anges »utomordentliga förhållanden föranledda av krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter».

Fullmakt beträffande tjänstepliktsingripanden, bortsett från vad gäller medicinalpersonalen, bör således enligt utredningsmannen lämnas Kungl. Maj:t endast för krigs- och krigsfarefallen, under det att beträffande övriga ingripanden enligt lagförslaget Kungl. Maj:t bör kunna få fullmakt att företaga dessa även i ovan angivna situationer utanför krig och krigsfara.

Av praktiska skäl bör emellertid samtliga fullmaktsbestämmelser göras tillämpliga under en viss övergångstid sedan krig eller krigsfara, vari Sverige befunnit sig, upphört, detta närmast i avsikt att möjliggöra en successiv och smidig avveckling av åtgärderna. Med hänsyn härtill föreslås att tillämpligheten fortsätter till dess Kungl. Maj:t senast före avslutandet av den riksdagssession, som börjar näst efter krigets eller krigsfarans slut, förordnat att bestämmelserna ej längre skall tillämpas. Det skulle möjligen kunna göras gällande att övergångstiden borde vara kortare, men med hänsyn till angelägenheten av enhetlighet mellan de viktigare beredskapslagarna har stadgandet utformats i saklig överensstämmelse med motsvarande bestämmelser i förfogande- och ransoneringslagarna.

En på angivet sätt konstruerad fullmaktslag kan givetvis utformas att avse jämväl medicinalpersonalen, för vilken då bör ges särskilda bestämmelser. Med hänsyn till denna personals egenskap att vara en klart avgränsad kategori torde fördelen av att samla alla bestämmelser om tjänsteplikt i en lag dock väl uppvägas av nackdelen av att ur krigssjukvårdslagen, vari stadgandena om medicinalväsendets uppgifter i krislägen sammanfattats, utbryta bestämmelserna om medicinalpersonalens tjänsteplikt. Vad gäller medicinalväsendets ekonomi- och dylik personal kan denna svårigen avgränsas i förhållande till liknande personal på andra områden och torde därför lämpligen böra behandlas på samma sätt som den sistnämnda.

Bestämmelserna om tjänsteplikt för medicinalpersonal bör således kvarstå i krigssjukvårdslagen.

Remissyttrandena

Utredningsmannens förslag vad avser bestämmandet av de krislägen i vilka åtgärder av tidigare angivet slag skall få tillgripas enligt en fullmaktslag har godtagits av de flesta remissinstanserna. Sålunda synes ej på något håll råda tvekan om att, därest riket råkar i krig eller krigsfara, möjlighet till dylika ingripanden bör föreligga. Mot utredningsmannens uppfattning att sådan möjlighet i och för sig bör finnas även i vissa situationer, då krig eller krigsfara ej råder, har erinran rests allenast från ett fåtal instanser.

Handelskammaren i Göteborg ifrågasätter sålunda — med hänsyn till de mycket allvarliga konsekvenser på arbetsmarknaden för såväl den enskilde arbetsgivaren som arbetstagaren, vilka kan bli följden — nödvändigheten av att i den föreliggande fullmaktslagen införa en sådan regel om tillämplighet i andra situationer än krig och krigsfara som utredningsmannen föreslagit, en regel som alltså skulle kunna tillämpas i fredstid och med utgångspunkt från en bedömning av begreppet »utomordentliga förhållanden», som alltid måste vila på relativt subjektiva grunder. — Enligt *Västergötlands och norra Hallands handelskammare* låter det sig visserligen icke förneka att i de exemplifierade fall, som anföres i utredningen, behov av ingripande på arbetsmarknaden kan föreligga även utan krig eller krigsfara, men å andra

sidan synes detta eventuella behov böra vägas mot synpunkten att det gäller mycket allvarliga ingripanden, som icke bör få förekomma utan bjudande nödvändighet. Handelskammaren anser sig därför böra i varje fall allvarligen ifrågasätta huruvida förslaget i denna del bör upphöjas till lag, och är närmast av uppfattningen att så ej bör bli fallet.

Emot förslagets bestämmelser att Kungl. Maj:t sedan krig eller krigsfara upphört skall kunna vänta ända till strax före avslutandet av nästföljande riksdagssession med att förordna om upphörande av fullmaktsparagrafernas tillämpning har erinringar gjorts från flera håll. Sålunda anser *socialstyrelsen*, som understryker vikten av att tillse att lagens verkningar icke sträcker sig längre än som är oundgängligen nödvändigt, det sakligt sett råda en väsentlig skillnad mellan befogenheten att disponera över varor och andra förnödenheter och befogenheten att disponera över den mänskliga arbetskraften. Styrelsen ifrågasätter därför om icke tiden för tillämpningen av ifrågavarande fullmakter bör ytterligare begränsas. *Handelskammaren i Karlstad* framhåller att ifrågavarande tidsfrist ej bör anknytas till tidpunkten för nästkommande riksdagssessions avslutande; riksdagen har ju enligt förslaget ändå inga befogenheter i detta avseende. Det gäller ju här ett vida allvarligare ingrepp i den enskildes rörelsefrihet än vad en tillämpning av förfogande- och ransoneringslagarna kan medföra, varför analoga regler ej kan anses befogade. Fristen för fullmakternas återkallande kan på det sätt som föreslagits bli otillbörligt lång, och handelskammaren förordar, att fristen bestämmas på annat sätt och göres så kort som möjligt. Jämväl *länsarbetsnämnden i Södermanlands län* finner det knappast vara påkallat att utsträcka övergångstiden så långt som föreslagits i betänkandet, enär arbetskraftsbehoven efter krigets slut eller krigsfarans upphörande torde kunna tillgodoses utan tillgripande av tjänsteplikt; fristen bör förslagsvis omfatta högst tre månader.

Landsorganisationen anför i denna fråga:

En viss frist för fullmakternas återkallande efter det kriget resp. krigsfaran upphört torde visserligen vara påkallad även i dessa fall, men den bör enligt LO:s mening begränsas och till tiden fixeras, förslagsvis till högst två månader. Utredningsmannen — som dock anser det möjligen kunna göras gällande att övergångstiden borde vara kortare än den av honom föreslagna — har utformat sitt förslag efter mönster av motsvarande bestämmelser i förfogande- och ransoneringslagarna och motiverat detsamma med angelägenheten av enhetlighet mellan de viktigare beredskapslagarna. LO kan för sin del icke finna att sådan enhetlighet är ett intresse av den vikt att det skulle utgöra hinder för en avvikande reglering för tjänstepliktslagens vidkommande, lika litet som det ansetts utgöra hinder för att i fråga om tillämpningsförutsättningarna meddela restriktivare regler än de som gäller enligt förfogande- och ransoneringslagstiftningen. Oavsett hur fristen bestämmas synes det inte finnas någon anledning att anknyta densamma till tidpunkten för den ena eller den andra *riksdagssessionens* avslutande. Riks-

dagen har enligt förslaget icke att taga någon befattning med förordnanden om att bestämmelserna i 4, 5, 8 och 9 §§ icke vidare skall äga tillämpning efter det krig eller krigsfara upphört.

Anledningen till att i förfogande- och ransoneringslagarna avvecklingsfristen anknutits till viss riksdagssession torde vara att enligt dessa lagar tillämpningsförordnande i »utomordentliga situationer» (knapphetslagen) må med riksdagens samtycke meddelas beträffande *samma* fullmakter, som enligt lagarna äger tillämpning resp. kan förordnas äga tillämpning under krig eller krigsfara. Såsom ovan framgått skall enligt utredningsmannens förslag i motsvarande situationer någon möjlighet inte finnas att ens med riksdagens samtycke meddela tillämpningsförordnande beträffande reglerna om *tjänsteplikt*. Även med hänsyn härtill saknas i fråga om tjänstepliktsfullmakternas återkallande anledning att bestämma fristen på sätt utredningsmannen föreslagit.

Ej heller *Sveriges akademikers centralorganisation* kan ansluta sig till utredningsmannens förslag i denna del. Det bör i stället enligt organisationen stadgas, att Kungl. Maj:t då kriget eller krigsfaran upphört och senast inom två månader därefter har att förordna att bestämmelserna icke vidare skall tillämpas.

Statens handelslicensnämnd anför:

Nämnden finner det angeläget, att de nödåtgärder, som lagens användning innebär, snarast möjligt upphävas, och ifrågasätter om icke den tid under vilken lagen kan tillämpas efter krigstillståndets respektive krigsfarans upphörande kunde förkortas. Detta bör så mycket hellre kunna ske, som de regleringar och ransoneringar, på olika områden, vilka med visshet komma att finnas i kraft, synas lämna tillräckliga möjligheter att länka utvecklingen in på önskade banor. Det här sagda gäller allmän tjänsteplikt. Vad angår formerna arbetsförmedlingstvång, företrädesbestämmelser samt tjänsteförlängning, synes i dessa fall icke samma betänkligheter möta att godtaga föreslagna giltighetstider.

Beträffande den närmare preciseringen av de situationer utanför krig och krigsfara, då lagen skulle få tillämpas, framföres från vissa håll synpunkter, som avviker från utredningsmannens.

Förste provinsialläkaren i Kronobergs län — som finner det rimligt och nödvändigt att inom medicinalväsendet erforderlig kontors-, ekonomi- och handräkningspersonal skall finnas tillgänglig lika snabbt som medicinalpersonalen — synes i förevarande avseende förorda en formulering som motsvarar krigssjukvårdslagens.

Kommerskollegium hyser icke några betänkligheter mot att den ifrågasatta lagen — i den utsträckning samt under de förutsättningar som utredningsmannen förordat — kan sättas i tillämpning under den betingelsen att så är påkallat av utomordentliga förhållanden, föranledda av krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter. Snarare skulle kollegium vilja ifrågasätta, om icke 4 och 5 §§ i det tilltänkta lagförslaget kunde få tillämpas också under den betingelsen att förfogandelagen är tillämplig.

En sådan ordning skulle uppenbarligen underlätta en ändamålsenlig beredskapsplanering.

Överbefälhavaren tillstyrker, med hänsyn till den stora vikt som fästes vid att en tjänstepliktslag snarast träder i kraft, att föreliggande förslag lägges till grund för en lagstiftning, men hemställer att vid utformningen av lagen vad beträffar andra än av krig eller krigsfara föranledda fall hänsyn om möjligt tages till följande synpunkter. Den för komplettering av krigsmaktens förnödenheter erforderliga produktionen måste kunna påbörjas successivt innan beredskapstillstånd inträtt. Det är därför önskvärt att tjänstepliktslagen i enlighet med principen om överensstämmelse mellan tillämpningen av olika beredskapslagar kan tillämpas under samma förhållanden som gäller för allmänna förfogandelagen. — Det är sannolikt att situationer utanför krig och krigsfara kommer att uppstå då det ej är möjligt tillgodose sjukvårdsorganisationens behov av kontors- och liknande personal utan att tjänsteplikt behöver tillgripas. För att krigssjukvårdslagen i alla avseenden skall få reell innebörd bör därför Kungl. Maj:t ha befogenhet att förordna om allmän tjänsteplikt under samma betingelser som om tjänsteplikt för medicinalpersonal. Jämväl med hänsyn till att i god tid kunna iordningställa beredskapssjukhus och liknande anstalter framstår behovet av allmän tjänsteplikt redan under »utomordentliga förhållanden» som ett angeläget komplement till den medicinala tjänsteplikten. — Det erforderliga tillskottet av arbetskraft — utöver värnpliktig personal — vid bl. a. vissa av lokalförsvarets underhållsförband bör kunna ställas till förfogande när förbandet organiseras, vilket kan ske i ett tidigt skede innan beredskapstillstånd inträder (jfr värnpliktslagen 27 § 2 mom.). Därför är det önskvärt att tjänstepliktslagen kan sättas i tillämpning av samma myndighet som förordnar om värnpliktigas inkallande, dvs. Kungl. Maj:t, och i den omfattning som erfordras för att tillgodose angivet behov. Anses i sådana fall lagen t. ex. av politiska skäl ej behöva sättas i tillämpning på grund av krigsfara, vari riket befinner sig, bör Kungl. Maj:t likväl kunna förordna härom på annan grund. — Utbyggande av befästningar måste kunna påbörjas tidigt, helst redan innan krigsmakten mobiliserats. Det kan därvid bli nödvändigt att tvångsvis överflytta arbetskraft och maskiner. Maskinerna kan tagas i anspråk med stöd av allmänna förfogandelagen. För att även behovet av arbetskraft med säkerhet skall kunna tillgodoses, bör tjänstepliktslagen kunna sättas i tillämpning av Kungl. Maj:t i en omfattning motsvarande den i förfogandelagen angivna. — Det är av vikt att lagen konstrueras så att successiva åtgärder kan vidtagas utan vittgående ingrepp, som starkt berör samhällslivet. Detta underlättas om Kungl. Maj:t har möjlighet att sätta lagen i partiell tillämpning utan att direkt krigsfara behöver anses föreligga. Det förhållandet att Kungl. Maj:t bemyndigas förordna om lagens tillämpning även i fall då krig eller krigsfara ej bör anses föreligga, innebär dock ej att lagen kommer att tillgripas i otid. Det i lagförslaget angivna

kravet på att riksdagen skall ge sitt samtycke innan förordnande om lagens tillämpning meddelas, synes utgöra erforderlig garanti för att lagen inte kommer att utnyttjas för andra syften och i andra lägen än de avsedda.

Sjöfartsstyrelsen framhåller att det är av synnerlig betydelse att sjötransporterna fungerar tillfredsställande redan i ett läge då på grund av en skärpt utrikespolitisk situation en väsentlig förstärkning av den försörjningsmässiga beredskapen synes trängande. Det förefaller styrelsen icke osannolikt att i ett skärpt världsläge, då i lagförslaget angivna bestämmelser avseende svensk tjänstepliktig personal ännu icke förutsättes äga tillämpning, vissa grupper av utländskt sjöfolk i vår handelsflotta kan bli hemkallade till andra uppgifter. Redan detta skulle med nuvarande bristmönstringar medföra allvarliga faror för handelsflottans funktionsförmåga. Därtill kommer att jämlikt 36 § sjömanslagen svensk sjöman har rätt att erhålla entledigande från sin anställning i svenskt handelsfartyg om »fara föreligger för att fartyget skall uppbringas av krigförande makt eller utsättas för krigsskada, eller där fara, som nu sagts, väsentligt ökats». Mot bakgrunden av de anförda synpunkterna förefaller det styrelsen vara av stor betydelse att i ett läge då upprätthållande av sjötransporterna är ett ur allmän krigsberedskapssynpunkt vitalt intresse, möjlighet finns att disponera yrkeskunnigt svenskt sjöfolk till den svenska handelsflottan. Styrelsen finner det synnerligen angeläget att frågan om tjänstepliktens omfattning beträffande handelsflottan blir föremål för särskilda överväganden, lämpligen i samband med de förslag som inom den närmaste tiden torde vara att vänta från kommittén för sjöfartens beredskapsfrågor. Eventuellt bör särskilda tjänstepliktsregler utfärdas för svenskt sjöfolk, som befinner sig långt utanför landets gränser.

Utredningsmannens förslag att med stöd av den tilltänkta fullmaktslagen tjänsteplikt skall kunna tillgripas endast i krig eller krigsfara under det att övriga ingripanden på arbetsmarknaden skall få ske även i vissa andra kris-situationer godtages av de allra flesta remissinstanserna.

Sålunda anser *länsstyrelsen i Kronobergs län* att en relativt snäv gräns bör dragas för fullmakter att förordna om tjänsteplikt och finner den föreslagna begränsningen lämplig. Länsstyrelsen vill särskilt framhålla att tjänsteplikten — den strängaste av de föreslagna åtgärderna — är ett långtgående ingrepp i den enskilde medborgarens fri- och rättigheter, som i ett demokratiskt samhälle bör tillgripas endast vid exceptionella förhållanden då rikets säkerhet verkligen är i fara och där frivilliga åtgärder icke är tillräckliga.

Landsorganisationen anför:

LO biträder i denna del utredningsmannens förslag, som i avseende å den allmänna tjänsteplikten i sak överensslämmer med vad organisationen 1939 ifrågasatte. Då såsom här fråga är om en fullmaktslagstiftning av

permanent giltighet, vars praktiska räckvidd och verkningssätt på grund av de ifrågakommande tillämpningssituationernas växlande beskaffenhet inte låter sig förutbedöma, bör regleringen inte göras vidsträcktare än som kan anses oundgängligt. Skulle t. ex. i en efterkrigssituation eller i en av krigstillstånd mellan andra länder beroende avspärrningskris produktions nödvändiga arbetskraftsbehov inte kunna tillgodoses på frivillig väg, är för övrigt i sådana fall läget — jämfört med lägen av krig eller krigsfara — regelmässigt icke så prekärt att inte en speciell, tidsbegränsad lagreglering skulle kunna avvaktas.

Enligt *statens jordbruksnämnd* är den föreslagna lösningen i denna del otvivelaktigt förenad med vissa nackdelar. Utredningsmannen har själv pekat på svårigheten att draga en gräns mellan begreppen krigsfara och andra krisförhållanden. Med den föreslagna regeln kan ett förordnande om tjänsteplikt i en given situation även tänkas bli en utrikespolitisk belastning, enär förordnandet måste innebära ett tillkännagivande av att regeringen anser krigsfara föreligga. Jordbruksnämnden, som förut framhållit betydelsen av parallellitet mellan förfogande- och tjänstepliktslagarnas tillämpbarhet, är med hänsyn till det anförda något tveksam om lämpligheten av de föreslagna reglerna på denna punkt. Med beaktande av vad utredningsmannen anför om vikten av att man på ett område, som så djupt ingriper i den enskildes rättssfär, icke lämnar mera vidsträckta fullmakter än varje läge kräver, vill jordbruksnämnden dock för sin del icke motsätta sig de föreslagna bestämmelserna i denna del.

Överbefälhavarens och *sjöfartsstyrelsens* synpunkter på förevarande fråga framgår av de förut i detta avsnitt redovisade yttrandena.

Försvarets förvaltningsdirektion framhåller:

~ Förvaltningsdirektionen har i olika sammanhang velat verka för, att de lagbestämmelser, som kan vara erforderliga för igångsättning av forcerad krigsmaterielproduktion, skall kunna tillämpas redan vid sådan skärpning i det utrikespolitiska läget, att åtgärder för tryggnad av tillgång till varor av betydelse för folkförsörjningen och rikets säkerhet påkallas. Avgörande härvidlag är emellertid att förfogande- och ransoneringslagarna är så utformade att de möjliggör en forcerad krigsmaterielproduktion, samt att de fullmakter som givits statsmakterna, när det gäller arbetskraftsförsörjningen under »utomordentliga förhållanden» kommer att visa sig tillräckliga. Direktionen har för sin del funnit, att de åtgärder statsmakterna kan tillgripa enligt tjänstepliktslagen i dess föreslagna lydelse bör vara tillfyllest för att säkra arbetskraftstillgång för krigsmaterielproduktion i stort. Genom samarbete mellan försvarsförvaltningarna såsom beställare och arbetsmarknadsverket, arbetsmarknadens parter och enskilda företag synes arbetskraftsproblemet kunna lösas. Det finns emellertid vissa områden som direktionen bedömer såsom särskilt ömtåliga. Den beräknade utbyggnaden av landets befästningar, som av kostnadsskäl icke skett i fred, måste, eftersom den är tidskrävande, igångsättas på ett tidigt stadium. Det antal arbetare, som behövs för dessa byggnadsarbeten, är stort, vartill kommer att arbetena i stor utsträckning kommer att utföras på sådana platser, som icke är lockande ur arbetsmarknadssynpunkt. Det är att befara, att

stora svårigheter att få arbetsstyrkan fulltalig för dessa byggen kommer att uppstå. Ett annat område är sjukvårdsorganisationen. Föreliggande tjänsteplikt för medicinalpersonal motsvaras icke av tjänsteplikt för all annan erforderlig personal förrän läget betecknats som krigsfara eller krig. Exempelvis kan flyktingströmmar komma till Sverige utan att krigsfara för vårt land föreligger. Även i sådant fall kan det bli svårt att få tillräckligt stor personal för handräckning o. dyl. och erforderligt antal byggnadsarbetare m. m. Direktionen har velat särskilt framhålla dessa två områden, där man med fog kan befara att den av utredningsmannen ifrågasatta lagstiftningen in casu kan bli nödvändig att tillgripa för att arbetskraftssituationen skall kunna bemästras.

Utredningsmannens i detta sammanhang förda resonemang i frågan huruvida de särskilda tjänstepliktsbestämmelserna för medicinalpersonal bör bibehållas eller ej samt den ståndpunkt vartill han kommit — nämligen att så bör ske — har ej mötts med någon gensaga av de flesta remissinstanserna.

Medicinalstyrelsens sjukvårdsberedskapsnämnd finner sålunda den motivering, som utredningsmannen anfört, övertygande och ansluter sig till förslaget.

Länsarbetsnämnden i Göteborgs och Bohus län anser emellertid att en särskild lag angående viss personal skapar en onödig förvaltningsmässig belastning såväl vad avser de ingripanden som kan komma att bli erforderliga som det förhållandet, att bl. a. utredningsarbete måste genomföras, lagändringar uppmärksammas och tillämpningsföreskrifter utarbetas parallellt inom två olika myndigheter. Sådan särskild lagstiftning som här avses har också en tendens att skapa ett prioritetsbegrepp som ur flera synpunkter i just dessa sammanhang definitivt är att betrakta som olämpligt. Ur allmän synpunkt vore det fördelaktigt om även medicinalpersonalen, framförallt med tanke på det stora antalet icke krigsplacerad sådan, fölle under en allmän tjänstepliktslag.

Sveriges akademikers centralorganisation, som icke finner att utredningsmannen framlagt några bärande motiv för bibehållandet av en särskild lagstiftning för medicinalpersonalen, anser att uteslutande fördelar men inga nackdelar är förenade med att även medicinalpersonalens tjänsteplikt regleras i den allmänna tjänstepliktslagen. Saco hemställer därför att bestämmelserna om medicinalpersonalens tjänsteplikt utgår ur krigssjukvårdslagen, varvid i denna endast hänvisas till den allmänna tjänstepliktslagen.

F. Lagstiftningens giltighetstid och de formella förutsättningarna för fullmaktsbestämmelsernas tillämpning

Utredningsmannen

En beredskapslagstiftning avsedd att tillgripas i krig och krigsfara bör enligt utredningsmannens mening kunna omedelbart användas så snart

någon av nämnda förutsättningar föreligger. Lagstiftningen måste därför ständigt vara i kraft. En tidsbegränsad fullmaktslagstiftning skulle följaktligen behöva förlängas varje gång den utlöpt. På grund härav och med hänsyn jämväl till den omständigheten att en icke tidsbegränsad lagstiftning underlättar planeringsarbetet, bör såsom även i utredningens direktiv förutsatts den nya lagen i förevarande avseende få permanent karaktär. Någon olägenhet av att låta lagstiftningen vara permanent jämväl i den del den avser ingripanden under andra förhållanden än krig och krigsfara synes ej heller föreligga.

Utredningsmannen erinrar om att på senare tid vid antagandet av beredskapslagar i fullmaktslags form eftersträvats att så långt som möjligt göra den författningsmässiga konstruktionen av de stadganden, som reglerar fullmaktsbestämmelsernas tillämpning, ensartad. Såsom normer kan anses gälla att fullmaktsbestämmelserna bör automatiskt träda i tillämpning, då riket kommer i krig. Därest riket befinner sig i krigsfara bör Kungl. Maj:t äga förordna att bestämmelserna skall få tillämpas. Sådant förordnande skall inom en månad underställas riksdagens prövning och förfaller, om underställning ej sker eller om förordnandet ej inom två månader från det underställning skett gillas av riksdagen. För bestämmelser om fullmakter, avsedda för andra utomordentliga förhållanden, bör slutligen enligt nämnda normer gälla samma ordning som gäller i krigsfarefallet.

Enligt utredningsmannens uppfattning bör fullmaktsbestämmelser av nu ifrågakarande slag — såsom även angivits i utredningens direktiv — för att på ett tillfredsställande sätt kunna fylla sin beredskapsfunktion kunna tillämpas omedelbart då riket kommer i krig. I ett dylikt läge torde tiden vara dyrbar och ej medge utfärdande av särskilt förordnande av Kungl. Maj:t eller godkännande av riksdagen. I ett modernt blixtkrig kan f. ö. faktiska hinder möta att tillkännage ett förordnande och i än högre grad att inhämta ett godkännande.

I fall av krigsfara bör Kungl. Maj:t äga att meddela tillämpningsförordnande utan riksdagens omedelbara hörande. Automatik i en dylik situation torde i princip ej vara erforderlig och skulle f. ö. vara svår att genomföra, då krigsfara, som tidigare nämnts, ej genom något offentligt tillkännagivande fastställs vara för handen. Har krigsfaran blivit omedelbar, kan emellertid enligt beredskapskungörelsen beredskapslarm ges. Ett utfärdande av beredskapslarm synes samtidigt böra innebära ett förordnande att ifrågakarande fullmaktsbestämmelser får tillämpas; härvid förutsättes givetvis att dylikt förordnande ej meddelats tidigare. Bestämmelse härom bör intagas i beredskapskungörelsen. På så sätt erhålls en viss automatisk tillämpning jämväl för detta fall. Kungl. Maj:ts förordnande, även sådant som skett genom utfärdande av beredskapslarm, bör inom viss tid underställas riksdagen; vad nu sagts skall dock ej gälla om riket vid den aktuella

tidpunkten befinner sig i krig. Tidsbestämningarna och påföljderna vid utebliven underställning eller vägrat gillande torde kunna utformas i enlighet med förut angivna normer.

När fråga är om andra förhållanden än krig och krigsfara och behovet av snabbt genomförande av fullmaktsbestämmelserna i regel ej är överhängande, bör riksdagens medverkan föreligga. Utöver förut angivna skäl härför kan ytterligare anföras att de omständigheter, som må föranleda en tillämpning av bestämmelserna, för dessa fall är synnerligen växlande. Fullmakternas omfattning och giltighetstid bör därför bestämmas med hänsyn till de vid tillfället rådande förhållandena. Detta förutsätter en ingående prövning. Den i bl. a. allmänna förfogandelagen upptagna konstruktionen — att fullmaktsbestämmelserna för angivna fall skall kunna bringas i tillämpning för högst ett år i sänder genom ett av Kungl. Maj:t med riksdagens samtycke meddelat förordnande — synes lämplig jämväl för nu ifrågasvarande lag.

Remissyttrandena

Förslaget att den nya lagen göres permanent har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av det övervägande antalet remissinstanser. I allmänhet har därvid framhållits fördelar i planeringshänseende samt angelägenheten av att lagstiftningen kan börja tillämpas utan tidsutdräkt när förhållandena så kräver.

Länsarbetsnämnden i Älvsborgs län framhåller emellertid, att frågan huruvida det finns anledning att ge den föreslagna lagen bestående verkan undandrager sig nämndens möjligheter att bedöma; nämnden anser dock att en dylik lag bör tillskapas för exempelvis en tio-årsperiod, före vars utgång frågan om en förlängning av densamma bör penetreras.

Länsarbetsnämnden i Skaraborgs län anser det olämpligt att lagen ges permanent karaktär, även om den för tidigare lag gällande tidsbegränsningen av ett år må anses väl kort. Nämnden vill ifrågasätta om ej lagen kunde tidsbegränsas till exempelvis fyra år, så att efter varje nyval av riksdagens andra kammare den lagstiftande myndigheten har att taga ställning till frågan.

Någon invändning mot förslaget att fullmaktsbestämmelserna automatiskt skall kunna tillämpas, då riket kommer i krig, har ej rests. Vad däremot gäller frågan hur nämnda bestämmelser skall sättas i tillämpning vid fall av krigsfara har olika synpunkter framkommit.

Överbefälhavaren understryker vikten av att Kungl. Maj:t har befogenheter att utan riksdagens hörande sätta lagen i tillämpning även om riksdagen är samlad. Detta är nödvändigt med hänsyn till den snabbhet, som kan komma att prägla händelseutvecklingen i en kommande konflikt. Härigenom erhålles även överensstämmelse med övriga lagar på det personella

området, t. ex. värnpliktslagen, civilförsvarslagen och lagen om skyldighet för civilförsvarspliktig att tjänstgöra vid krigsmakten.

Enligt *handelskammaren i Gävle* kan det måhända synas onödigt att för-läna Kungl. Maj:t förordnandemakt under pågående riksdag, men handelskammaren, som ansluter sig till utredningsmannens förslag, framhåller olägenheterna av att i tider av överhängande krigsfara öppet diskutera beredskapsåtgärder av skilda slag.

Landsorganisationen ifrågasätter om en direkt förordnandemakt för Kungl. Maj:t är påkallad även för det fall att riksdagssession pågår under tiden för förordnandet. Organisationen fortsätter:

I sådant fall kan det knappast medföra någon nämnvärd tidsutdräkt om förordnandet underställes riksdagen innan det utfärdas. För en förhandsprövning från riksdagens sida av i krigsfaresituationer ifrågasatta tillämpningsförordnanden talar enligt LO:s mening dels den ytterst svårbestämbara innebörden av själva begreppet krigsfara, dels det förhållandet att, om ej förhandssamtycke utan blott efterhandsgodkännande erfordrades, det på goda grunder kan antagas möta större svårigheter att få med stöd av förordnandet vidtagna regleringsåtgärder upphävida. Detta gäller givetvis i och för sig samtliga förordnanden enligt 1 § andra stycket, alltså även sådana som meddelas under tid då riksdagssession ej pågår; i sistnämnda fall kan emellertid särskilda praktiska skäl åberopas för en direkt förordnanderätt för Kungl. Maj:t. Att sådan förordnanderätt stadgats i förfo-gande- och ransoneringslagarna även för tid, då riksdagssession pågår, torde bero på att effektiviteten av enligt *dessa* lagar planerade regleringsåtgärder ansetts kunna äventyras genom den förhandspublicitet som riksdagens hörande ofrånkomligen medför; med några motsvarande risker synes man inte behöva räkna i fråga om tillämpningsförordnanden enligt en tjänstepliktslag. Självklart är att det här ifrågasatta villkoret om riksdagens förhandssamtycke inte kan uppställas för det fall att vid omedelbar krigsfara lagens fullmaktsregler träder i tillämpning efter *beredskapslarm*. Även sådant »automatiskt förordnande» bör emellertid för sitt fortsatta bestånd vara beroende av att det i efterhand underställes riksdagen och av denna godkännes.

Sveriges akademikers centralorganisation anser, med hänsyn till att be-greppet krigsfara är synnerligen svårbestämt till sin innebörd, de före-slagna möjligheterna för Kungl. Maj:t att förordna om helt eller partiellt ikraftträdande av tjänstepliktslagen vid krigsfara vara alltför omfattande. Därest riksdagssession pågår, bör Kungl. Maj:t inte ensam få utfärda för-ordnande utan det bör underställas riksdagens prövning; därest riksdags-session icke pågår bör förordnandet ha godkänts av riksdagen inom en månad efter utfärdandet för att det icke skall vara förfallet.

Vad gäller de formella förutsättningarna för fullmaktsbestämmelsernas tillämpning under andra utomordentliga förhållanden än krig eller krigs-fara pekar *medicinalstyrelsens sjukvårdsberedskapsnämnd* på att det ej föreligger parallellitet mellan krigssjukvårdslagen och den föreslagna tjäns-tepliktslagen. Denna bristande överensstämmelse kan enligt nämnden i

vissa lägen medföra svårigheter för det allmänt civila medicinalväsendet, särskilt då det gäller att med erforderlig snabbhet upprätta beredskaps-sjukhus och andra anstalter som är behövlige för att sjukvården skall kunna fungera vid t. ex. en partiell övergång till krigsorganisation för mottagande av flyktingströmmar. Önskvärt vore att allmänna tjänstepliktslagen i detta hänseende fick samma innehåll som krigssjukvårdslagen.

G. Villkoren vid arbete under tjänsteplikt

1. Allmänna arbetsvillkor

Utredningsmannen

Frågan om bestämmande av villkoren för arbete, utfört under tjänsteplikt, torde enligt utredningsmannens uppfattning i viss mån få bedömas med hänsyn till beskaffenheten av det läge, vari landet vid den aktuella tidpunkten befinner sig. Skulle samhällslivet, trots den inträdda situationen, flyta någorlunda normalt, bör i princip tillämpas samma metoder, som användes för att bestämma villkoren för ett frivilligt åtaget arbete. Tvånget i samband med tjänsteplikt ligger ju endast i skyldigheten att utföra arbetet. Detta arbete torde åtminstone i regel vara av samma beskaffenhet som det, vilket den tjänstepliktige tidigare utfört, eller av liknande slag. Någon motsvarighet till bl. a. de ersättningsbestämmelser som kan tillämpas vid exempelvis värnplikt och civilförsvarsplikt (enhetslön, terminslön etc.) och som avser gottgörelse för uppgifter, vilka helt avviker från den ianspråktagnes normala arbete, synes därför i regel ej kunna komma i fråga.

Angelägenheten av att icke i onödan ingripa i arbetsmarknadsparternas bestämmanderätt gör att samma princip bör råda jämväl i mer allvarliga lägen. I dylika fall kan det emellertid tänkas föreligga behov av möjlighet att — exempelvis för uppbådsliknande ianspråktagande vid ett katastrofall, för brådskande uppgifter i samband med utrymning o. d. — bestämma lön efter enhetliga normer.

Någon anledning att frångå den i 1939 års lag intagna principiella ståndpunkten beträffande bestämmandet av arbetsvillkoren vid tjänsteplikt — nämligen att under normala förhållanden gällande regler skall tillämpas jämväl för arbete under tjänsteplikt — synes sålunda ej föreligga. Lagstiftningen om arbetarskydd, arbetstid, semester, kollektivavtal, föreningsrätt, förhandlingsrätt osv. bör gälla för tjänstepliktiga liksom för andra arbetstagare, avtalsfrihet råda i fråga om löner och andra arbetsvillkor, kollektivavtal och reglementen äga giltighet för tjänstepliktiga liksom för andra och fast utbildad sedvänja inom ett område gälla som eljest. Likaså bör i sådana tvister om villkoren, som kan uppstå i tjänstepliktsförhållanden, offentlig medling kunna äga rum på samma sätt som eljest. Här för krävs emellertid viss ändring av lagen om medling i arbetstvister.

Det tvångsmoment, som ligger i skyldigheten att utföra det anvisade

arbetet, innesluter emellertid förbud mot såväl arbetsinrättelser i vanlig mening som individuell underlåtenhet att fullgöra arbetsprestationen. Härav följer, att om parterna trots förhandlingar och i viktigare fall förlikningsingripanden icke kan enas om anställningsvillkoren, den eljest möjliga utvägen, nämligen öppen konflikt, är utesluten. För att i ett sådant fall komma till ett resultat i fråga om villkoren erfordras tydligen ett tvångsavgörande.

Liksom enligt 1939 års lag synes frågan i dylikt fall böra avgöras genom skiljedomsförfarande. Avgörandet bör överlämnas åt en särskilt inrättad myndighet, som liksom tidigare kan benämnas lönenämnd för tjänsteplikt. För att undvika splittring i tillämpningen vore det att föredraga om endast en för hela riket gemensam lönenämnd fungerade, men verksamhetens omfattning torde kunna bli så vidsträckt att möjlighet bör finnas att utse flera nämnder, eventuellt uppdelade för olika arbetsområden eller olika delar av riket. Nämnden eller nämnderna bör förordnas av Kungl. Maj:t. Ordföranden och — beträffande nämnd som enligt vad nedan sägs skall vid handläggning av ett ärende bestå av sju personer — två eller flera andra ledamöter bör utses bland personer som ej kan anses företräda arbetsgivar- eller arbetstagarintressen. Vidare bör ett visst antal ledamöter utses efter förslag av organisationer som företräder arbetsgivare eller olika grupper av arbetstagare, således även tjänstemännen, inom nämndens verksamhetsområde. Nämndens uppgifter torde få vara avgörande för dess ledamotsantal. Vid handläggningen av ett ärende skall en nämnd bestå antingen av tre utan förslag utsedda ledamöter och fyra partsrepresentanter, två från vardera sidan, eller av allenast tre ledamöter, nämligen ordföranden och en representant från vardera sidan. Å arbetstagersidan skall allt efter ärendets art representant eller representanter för ifrågavarande kategori arbetstagare delta.

Initiativ från parts sida skall krävas för att lönenämnden skall träda i verksamhet. Före nämndens avgörande skall parterna få tillfälle att utföra sin talan inför nämnden. Liksom gäller beträffande arbetsdomstolen synes förening av arbetsgivare eller av arbetstagare böra vara behörig att för medlems räkning påfordra att ett ärende upptages av nämnden och att därvid föra talan för medlemmen. Proceduren bör över huvud taget i möjligaste mån anknyta till föregående frivilliga förhandlingar. Därest dylika förhandlingar avsetts leda till slutande av kollektivavtal men parterna ej kunnat enas, bör nämndens avgörande träda i stället för de kollektiva överenskommelser, som åsyftats. Beslutet skall därför gälla som ett enligt kollektivavtalslagen träffat kollektivavtal mellan parterna och medföra ett dylikt avtals verkningar.

Den i tidigare gällande tjänstepliktslag upptagna föreskriften, att lönenämnd icke utan särskilda skäl borde frångå villkor, som eljest allmänt tillämpades i facket eller på den aktuella arbetsplatsen, bör bibehållas.

Detsamma gäller bestämmelsen om retroaktiv giltighet av lönenämnds beslut.

I de fall där lönenämnds beslut enligt vad ovan sagts skall gälla som kollektivavtal, bör tvist om innebörden eller tillämpningen av beslutet slitas av arbetsdomstolen. Eljest ankommer sådan prövning på allmän domstol. En tillämpningstvist rörande frågan huruvida en anställning eller ett arbete skall tillåtas upphöra eller ej tillkommer dock helt länsarbetsnämnd att avgöra.

I 1939 års lag upptogs ett stadgande att bestämmanderätten i skiljedomsförfarandet i vissa fall tillkom Kungl. Maj:t. Det av Kungl. Maj:t utsedda kronoombudet ägde sålunda föreskriva att lönenämnds beslut skulle underställas Kungl. Maj:ts prövning. Som skäl härför anfördes i förarbetena till lagen att de ifrågavarande avgörandena stundom kunde få mycket stor betydelse för landets ekonomiska politik i stort. Underställning borde emellertid ske endast då ett betydelsefullt tillfälle gavs att av pris- eller valutapolitiska skäl begagna en uppkommen lönetvist till att påverka lönenivån i önskad riktning.

I denna fråga finner utredningsmannen följande vara att märka. Utan tvivel kan det i vissa situationer visa sig erforderligt att av samhällsekonomiska skäl införa en kontroll även av lönesättningen, på samma sätt som gäller för prispbildningen å varor. Tveksamt är dock huruvida särbestämmelser om dylik kontroll, som ju i stort måste avse lönesättningen över huvud taget och ej allenast lönesättningen vid tjänsteplikt, bör ges i en tjänstepliktslag. Med hänsyn därjämte till det önskvärda i att i största möjliga grad undvika att ge ställningstagande i lönefrågor vid tjänsteplikt särskild politisk betydelse, synes någon motsvarighet till det gamla kronoombudsinstitutet ej böra upptagas i den nya lagen.

Vad angår statsanställds arbete under tjänsteplikt föreskrev 1939 års lag att villkoren skulle fastställas av Kungl. Maj:t, i den mån för statstjänst eljest gällande föreskrifter ej var tillämpliga. Som motivering härför återopades under lagens förarbeten att — med hänsyn till att på sina håll i samma arbete sysselsattes både sådana anställda, som var underkastade avlöningsreglementen, och sådana, för vilka tillämpades kollektivavtal — det vore praktiskt sett enklast att Kungl. Maj:t i fall av tjänsteplikt inom området ägde över lag bestämma villkoren, detta så mycket hellre som enligt förslaget Kungl. Maj:t även vad angick tjänstepliktiga i enskild tjänst skulle få avgörandet i sista hand.

För bedömande av frågan huruvida en bestämmelse, motsvarande den här ovan angivna, bör upplagas i en ny tjänstepliktslag, lämnar utredningsmannen en kort redogörelse för hur anställningsförhållandena och lönefrågorna regleras beträffande statligt arbete. Bestämmelser om anställning i statens tjänst ges f. n. i reglementen, kollektivavtal eller fristående personliga avtal, av vilka de båda förstnämnda formerna är vida övervä-
4 — *Bihang till riksdagens protokoll 1959. 1 saml. Nr 38*

gande. Ett reglemente utgör ett komplex av normer avsedda att ingå som villkor i särskilda anställningsförhållanden. Reglementet föregås numera i realiteten av regelrätta förhandlingar mellan statligt förhandlingsorgan och vederbörande arbetstagarorganisation; förhandlingarna utmynnar i regel i ett gemensamt förslag, som parterna antager under förutsättning av Kungl. Maj:ts och riksdagens godkännande. Genom proposition underställs förslaget riksdagen, som har avgörandet i sin hand och som i samband med godtagande gör det till ett anslagsvillkor, att uppgårelsen iakttages. Reglementet blir tillämpat på visst anställningsförhållande därigenom att vid befattningens tillsättande uppställs som ett uttryckligt eller tyst villkor att reglementets bestämmelser skall vara normerande för det enskilda anställningsförhållandet. De arbetstagare som lyder under reglementet benämnes i regel löneplansanställda. F. n. är en särskild beredning, den s. k. löneförfattningsberedningen, sysselsatt med viss omarbetning av gällande avlöningsreglementen. — Beträffande arbetstagare, vars anställning hos staten regleras av kollektivavtal, gäller på vanligt sätt kollektivavtalslagens bestämmelser. Arbetstagarparterna äger att fritt överenskomma om arbets- och lönevillkoren med vederbörande statliga myndighet utan riksdagens medverkan, och vid fall av intressetvist kan konflikt tillgripas. Jämväl för det fåtal arbetstagare i statens tjänst, vilkas förhållanden grundas på ett fristående avtal eller kontrakt, gäller vanliga privaträttsliga regler för villkorens bestämmande; riksdagens godkännande erfordras ej heller i dessa fall.

Enligt utredningsmannens mening bör för det fall att tjänsteplikt tillgripes med avseende å ett arbete som är av beskaffenhet att normalt regleras av kollektivavtal eller fristående privat avtal, ett redan gällande sådant fortfarande tillämpas. Därest avtal för arbetet ej gäller och parterna ej kan enas om arbetsvillkoren synes dessa böra fastställas av lönenämnd på samma sätt som föreslås beträffande förhållandet på den övriga arbetsmarknaden. Därest tjänsteplikt tillgripes beträffande en befattning, för vilken villkoren är bestämda i ett reglemente, bör givetvis dessa villkor gälla. Skulle däremot befattningen ej vara reglerad, torde av praktiska skäl Kungl. Maj:t böra kunna efter förhandlingar med arbetstagarparten fastställa villkoren, därvid gällande bestämmelser för likartad tjänst bör tjäna till ledning. En motsvarighet till den medverkan från riksdagens sida, som i ett normalt fall krävs för godkännande av reglemente, skulle sannolikt i sådan situation då tjänsteplikt tillgripits medföra besvärande omgång.

Ett särskilt spörsmål är såsom tidigare framhållits huruvida det icke i ett annat avseende kan visa sig erforderligt att arbetsvillkoren för undantagsfall bestämmas genom Kungl. Maj:ts försorg. Såsom skäl härför har anförts bl. a. följande. Olika kategorier av arbetstagare kan komma att för enahanda arbete, utfört å en och samma arbetsplats, erhålla ersättning

enligt skiftande normer. Så kan t. ex. vid en militär verkstad i samma eller liknande arbete tjänstgöra bl. a. dels rent militär personal och inkallade värnpliktiga, vilka avlönas enligt militärt avlöningsreglemente, dels civilmilitär personal och civilanställda, avlönade enligt civilt avlöningsreglemente, dels värnpliktiga, som erhållit uppskov från militärtjänst och i stället tagits i anspråk med tjänsteplikt, ävensom kontraktsbunden överårig personal, vilka sistnämnda grupper sannolikt skulle avlönas enligt kollektivavtal. Skillnaden mellan de olika ersättningarna kunde i vissa fall vara synnerligen stor, och det vore angeläget att Kungl. Maj:t i möjligaste mån kunde utjämna angivna skiljaktigheter. Utredningsmannen anser emellertid, som förut anförts, det knappast kunna komma i fråga att för de tjänstepliktigas del tillämpa någon sorts enhetslön. En önskvärd likformighet lär sålunda ej kunna åstadkommas genom en befogenhet för Kungl. Maj:t att bestämma de tjänstepliktigas löner. Härigenom påverkas ju f. ö. ej övriga arbetstagares förhållanden.

I vissa andra situationer torde emellertid behov av liknande befogenhet kunna uppstå sig. Detta gäller då främst katastroffall. T. ex. för snabbt återställande av en bombad väg eller för vissa arbeten i en utrymnings-situation, med avseende å vilka uppgifter förordnande om tjänsteplikt meddelats, kan det tänkas bli erforderligt att snabbt bestämma arbetsvillkoren. Tidsödande förhandlingar och eventuellt lönenämnds-förfarande synes då ej kunna tillgripas. Liksom ungdom kunde enligt 1939 års lag tagas i anspråk i uppståndsform och för det utförda arbetet erhålla likformig lön, torde i de nu angivna situationerna med hänsyn bl. a. till arbetets art och de för arbetet erforderliga kvalifikationerna enhetliga lönenormer böra kunna tillämpas. Vidare synes jämväl för den nya lagstiftningens del en motsvarighet till det nyss angivna fallet — likformig lön i samband med uppstånd av ungdom — böra kunna komma i fråga. Det måste emellertid klart fastslås, att denna befogenhet för Kungl. Maj:t skall få utnyttjas endast i undantags-situationer av den beskaffenhet som här förut nämnts eller liknande. I övrigt bör ingrepp i arbetsmarknadens normala funktioner ej äga rum. Av praktiska skäl synes Kungl. Maj:t böra äga delegera åt arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd att enligt Kungl. Maj:ts anvisningar närmare utforma ifrågavarande ersättningsbestämmelser.

Utredningsmannen anser det stå utom diskussion att i lagen uttryckligen bör upptagas så betydelsefulla bestämmelser som att arbetsvillkoren i regel skall fastställas på samma sätt som vid frivillig anställning, att vid brist på överenskommelse skiljedomsförfarande genom lönenämnd skall tillgripas samt att Kungl. Maj:t i vissa undantagsfall skall äga förordna om villkorens bestämmande. Jämväl de grundläggande bestämmelserna för lönenämndens sammansättning, däribland stadgandet om partsrepresentationen, torde få anses vara av den vikt, att de bör upptagas i själva lagen.

Detaljbestämmelserna om förfarandet inför nämnden synes däremot lämpligen kunna utfärdas av Kungl. Maj:t eller, efter Kungl. Maj:ts förordnande, av arbetsmarknadsstyrelsen.

Remissyttrandena

Den av utredningsmannen intagna principiella ståndpunkten att sådana regler för bestämmande av arbetsvillkor, som i allmänhet och för frivilligt åtaget arbete tillämpas, skall gälla jämväl med avseende å arbete under tjänsteplikt har i allmänhet godtagits av de remissinstanser som yttrat sig i frågan.

Vattenfallsstyrelsen anför emellertid:

Vattenfallsstyrelsen anser det i princip lämpligt att arbetsvillkoren vid arbete under tjänsteplikt i regel fastställas på samma sätt som vid frivillig anställning. Det kan emellertid ifrågasättas om tillfälle till regelrätta förhandlingar om lönesättningar m. m. kan och bör erbjudas de tjänstepliktiga. Det förefaller troligt att detta i de kritiska lägen, som kan uppkomma, skulle kunna medföra besvärande nackdelar.

Vad gäller förslaget att bestämmelserna om bl. a. arbetarskydd, semester och arbetstid skall tillämpas även vid arbete under tjänsteplikt anför *vattenfallsstyrelsen* följande:

Ehuru vattenfallsstyrelsen ägnar stort intresse åt arbetarskyddsfrågor och genom en särskild avdelning inom styrelsen övervakar tillämpningen av på detta område gällande bestämmelser, anser dock vattenfallsstyrelsen för sin del att det vid beredskap och krig med därav följande ökad arbetsbelastning och arbetstakt samt på många håll provisoriska anordningar kan uppstå stora svårigheter att helt iakttaga bestämmelserna på ifrågavarande område. Möjlighet bör därför beredas att under angivna förhållanden medge undantag från bestämmelserna om arbetarskydd. Vattenfallsstyrelsen anser sig på liknande grund icke heller kunna dela utredningsmannens uppfattning att gällande bestämmelser om semester ovillkorligen skall tillämpas även under krig. I ett läge, då det gäller att uttaga folkets hela värnkraft, måste det synas oriktigt och stridande mot tjänstepliktens syfte att från arbete under vissa tider frigöra de tjänstepliktiga. Ett krig torde dessutom få anses som ett övergående tillstånd och den tillfälliga olägenhet, som förlust eller inskränkning av semestern under ett eller annat år innebär, bör väl i ett dylikt läge kunna fördragas. Krig medför säkerligen tyngre bördor än så. I detta sammanhang må framhållas, att de vid kraftindustrien anställda på grund av ovan redovisad personalknapphet vid krig knappast torde kunna påräkna att utfå dem eljest tillkommande normala semesterförmåner. Bestämmelser bör därför kunna meddelas om inskränkningar i semesterförmånerna, då förhållandena så nödvändiggör. Jämväl i fråga om arbetstiden kan det säkerligen bli nödvändigt med avvikelser från det normala och vattenfallsstyrelsen anser därför att åtgärder bör vidtagas för beredande av möjlighet till undantag från eljest gällande bestämmelser.

Länsstyrelsen i Jämtlands län framhåller att i de krislägen, som avses med förevarande lagstiftning, en avsevärt förlängd arbetstid torde bli ound-

gängligen erforderlig för att förekommande arbetsuppgifter skall kunna lösas. Enligt länsstyrelsens mening vore det ur skilda synpunkter önskvärt om redan i fredstid avtal härom kunde träffas mellan berörda arbetsgivare- och arbetstigareorganisationer, innebärande jämväl förenklade regler om ersättning för sådant arbete.

Förslaget om ett skiljedomsförfarande genom lönenämnd — i de fall då arbetsvillkoren ej kunnat bestämmas på vanligt sätt — har ej mött någon gensaga.

Lönenämnds organisation har emellertid berörts i några yttranden. Sålunda anför *Västernorrlands och Jämtlands läns handelskammare*:

Det synes handelskammaren sannolikt, att de situationer, i vilka en lönenämnd har att träda i funktion, kunna komma att bli sådana, att *en* nämnd på grund av kommunikationssvårigheter icke kan fullgöra sin uppgift. Det borde därför genom ändring av lagförslaget i denna punkt eller genom förordnande i samband med lagens ikraftträdande inrättas lönenämnder för olika delar av riket. Risken för splittring i tillämpningen torde icke vara alltför stor därest lönenämnderna, såsom utredningsmannen förutsätter, icke utan särskilda skäl frångå villkor, som eljest allmänt tillämpas i facket eller på den aktuella arbetsplatsen.

Sveriges akademikers centralorganisation förutsätter att organisationen erhåller representation i lönenämnderna.

Svenska arbetsgivareföreningen och *Sveriges industriförbund* framhåller vikten av att man redan i fredstid vidtar faktiska förberedelser så att lönenämnd eller lönenämnder snabbt kan etableras och få lämplig besättning.

Enligt *statskontorets* uppfattning äger de år 1939 för kronoombudsinstitutet framlagda skälen fortfarande giltighet, varför bestämmelse om kronoombud bör ingå även i den nya lagen.

Med anledning av förslaget att lönenämnds beslut i vissa fall skall anses innefatta kollektivavtal erinrar *socialstyrelsen* om vissa konsekvenser härav. Styrelsen anför sålunda:

Ett stort antal kommunala tjänstemän, som är underkastade ämbetsmannansvar och för vilka enligt nuvarande ordning alltså kollektivavtal ej kan träffas, har sina allmänna anställningsvillkor reglerade i ett tjänstereglemente men lönevillkoren i specialbestämmelser, som gäller för särskilda grupper av tjänstemän. Också dylika specialbestämmelser, som är tidsbundna, kan sägas ha karaktär av reglementen som, sedan organisationsmässiga förhandlingar ägt rum, formellt ensidigt utfärdas av respektive kommun. Skulle tjänstereglemente eller specialbestämmelse utlöpa under tiden för tjänsteplikt och förhandlingar om nya sådana överenskommelser ha strandat samt lönenämnden ha fattat beslut i ärendet, synes enligt förslaget konsekvensen bli, att överenskommelsen blir att anse som kollektivavtal med arbetsdomstolen som rätt forum. Det anförda berör ett omstritt och aktuellt spörsmål av avsevärd betydelse, nämligen frågan om kommunaltjänstemännens rätt att träffa kollektivavtal.

Vad gäller förslaget att Kungl. Maj:t i vissa fall skall äga fastställa villkoren för statstjänsteman, som under tjänsteplikt utför arbete hos staten som arbetsgivare men vars befattning ej förut reglerats, förklarar *arbetsdomstolens ordförande* sig intet ha att erinra mot den föreslagna begränsningen, varigenom från det i den tidigare gällande lagen bestämda området för föreskriftens tillämpning tydligt uteslutes arbete av beskaffenhet att villkoren därför bestämmas i kollektivavtal eller enskilda avtal.

Mot förslaget framföres emellertid vissa erinringar.

Statskontoret — som erinrar om att år 1951 förslag framlagts om ett civilt krigsavlöningsreglemente, avsett att tillämpas under krig eller av krig föranledda utomordentliga förhållanden, dvs. under i stort sett samma förutsättningar som uppställts för ikraftträdandet av den förordade tjänstepliktslagen — påpekar att Kungl. Maj:ts befogenheter att inrätta tjänster således lär komma att bli reglerade i ett särskilt reglemente; att förhandlingar skulle föras med arbetstagarparten beträffande vissa befattningar kan statskontoret icke finna påkallat.

Sveriges akademikers centralorganisation anför i detta sammanhang:

SACO finner det vid bestämmande av arbetsvillkoren i sådana extraordinära fall som vid tjänsteplikt lämpligt, att samtliga tvistigheter hänskjutes till avgörande inför en särskild lönenämnd och att detta således bör gälla även för tjänstepliktsanställda hos staten. Att tvingas helt överlåta avgörandet till arbetsgivaren—Kungl. Maj:t för ensidigt beslut finner SACO med hänsyn till de speciella omständigheterna vid tjänsteplikt vara ett missgynnande av den hos staten anställda arbetskraften. SACO vill således framhålla, att det icke finns bärande skäl att när det gäller arbetsvillkorens bestämmande behandla de statligt anställda annorlunda än annan arbetskraft.

Utredningsmannens uppfattning att i vissa undantagsfall behov kan föreligga av möjlighet att fastställa likformiga arbetsvillkor delas av de remissinstanser som särskilt yttrat sig i frågan. Emellertid betonas från flera håll nödvändigheten av en restriktiv tillämpning av det föreslagna stadgandet.

Svenska arbetsgivareföreningen och *Sveriges industriförbund* understryker sålunda vikten av att bestämmelsen tillämpas endast vid katastroffall.

Landsorganisationen anför:

I sitt yttrande över arbetsmarknadsstyrelsens förslag i denna del framhöll LO att det enligt förslaget visserligen vore avsett att reservera den nämnda befogenheten för särskilda fall; den motivering som anförts för förslaget var emellertid sådan att den faktiskt ägde ganska obegränsad giltighet, och den syntes knappast rimma med lagtextens krav på »särskilda skäl». Det kunde befaras att av administrativa hänsyn den likformiga regleringen av arbetsvillkoren komme att tillämpas i betydligt större omfattning än som varit avsett och som kunde vara sakligt motiverat. Skulle systemet utvidgas att i princip gälla vid alla tjänstepliktsformer, syntes det erforderligt att i lagtexten eller i blivande tillämpningsföreskrifter klarare utmärka att fråga skulle vara om rena undantagsfall, i vilka särskilda svå-

righeter mötte för upprätthållande av lagens huvudprincip för anställningsvillkorens reglering, vilken ju vore att — bortsett från själva skyldigheten att antaga och fullgöra det ålagda arbetet — anställningen skulle betraktas som en frivillig sådan.

LO vill i detta sammanhang understryka dessa 1951 anförda synpunkter. Dessa har såtillvida beaktats av utredningsmannen som han dels i motiveringen klart fastslagit att befogenheten att fastställa enhetliga villkor endast skall få utnyttjas i undantagssituationer, dels — till utmärkande av detta — i lagtexten skärpt arbetsmarknadsstyrelsens »särskilda skäl» till »synnerliga skäl». Det torde knappast vara möjligt att i lagstiftningen eller dess förarbeten närmare specificera förutsättningarna för en likformig reglering. LO vill inte motsätta sig en bestämmelse i ämnet och anser sig så mycket mindre kunna avstyrka en sådan, sedan den nu föreslagna lagens tjänstepliktsregler — i motsats till samma regler i arbetsmarknadsstyrelsens förslag — begränsats att gälla situationer av krig eller krigsfara. Med motiven för utredningsmannens förslag i denna del skulle det visserligen vara försvarligt om förordnanderätten inskränktes till att avse endast krigsfall; man torde emellertid kunna utgå från att den i praktiken komme att utnyttjas endast i sådana lägen.

Befogenheten att fastställa likformiga arbetsvillkor avser enligt förslaget »tjänstepliktiga», alltså oavsett om tjänstepliktsåläggandet har formen av tjänsteförlängning (tvångsförlängning av gällande arbetsavtal) eller det består i uttagning till allmän tjänsteplikt. I praktiken synes det inte kunna eller böra ifrågakomma att tillämpa befogenheten på fall av *tjänsteförlängning*. De undantagssituationer, för vilka befogenheten enligt utredningsmannens mening bör reserveras, torde samtliga vara sådana att arbetskraftsbehovet måste tillgodoses genom allmän tjänsteplikt, och LO ifrågasätter om icke under sådana förhållanden befogenheten bör uttryckligen begränsas till sistnämnda tjänstepliktsform.

Jämväl *Tjänstemännens centralorganisation* finner det nödvändigt att bestämmelsen tolkas och tillämpas restriktivt och att det i varje fall ej bör ifrågakomma att den tillämpas vid tjänsteförlängning. Enahanda synpunkter anföres av *Västernorrlands och Jämtlands läns handelskammare*.

Sveriges akademikers centralorganisation — som förklarar sig medveten om att ett sådant statligt fastställande av enhetliga arbetsvillkor undantagsvis kan bli nödvändigt för vissa speciella situationer — finnes det önskvärt att förutsättningarna därför närmare preciseras i lagtexten, varvid bl. a. tillämpning av bestämmelsen bör begränsas till krigsfall.

Länsarbetsnämnden i Gävleborgs län påpekar att det här — liksom givetvis i fråga om övriga bestämmelser i lagen — är av största vikt att de tillämpningsföreskrifter som kommer att utfärdas, får sådan utformning, att tillämpningen av lagen och dess detaljbestämmelser blir lika i olika delar av landet.

Länsarbetsnämnden i Blekinge län anser emellertid att de skäl, som arbetsmarknadsstyrelsen anfört i sitt förslag år 1951 för möjligheten för Kungl. Maj:t att i vissa lägen fastställa likformiga arbetsvillkor, alltjämt gäller och att frågan därför bör ytterligare utredas.

2. Särskilda förmåner

Utredningsmannen

Det torde ligga i sakens natur att en person, som med tjänsteplikt tages i anspråk för att utföra ett arbete på annan ort än hemorten eller den plats där han eljest stadigvarande vistas, skall av statsmedel kompenseras för de extra kostnader, förflyttningen medför. Den tjänstepliktige skall sålunda i princip beredas fri resa och fritt uppehälle under resan. I likhet med vad stadgades i 1939 års lag torde dock viss minimigräns beträffande resans och restidens längd böra uppställas, men i undantagsfall bör ersättningen kunna utgå oberoende av denna gräns. Liknande rätt till ersättning bör gälla därest den tjänstepliktige efter anställningens slut återvänder till hemorten. Bestämmelser i nu förevarande avseenden får anses ersätta ett eventuellt förefintligt kollektivavtals reglering av frågan. Under förutsättning att arbetet under tjänsteplikt blir mera varaktigt bör vidare gottgörelse för överflyttning av den tjänstepliktiges familj och bohag kunna meddelas. Skäligheten av en dylik flyttning ersättning torde emellertid böra prövas jämväl med hänsyn till eventuellt högst förbättrade anställningsvillkor i övrigt. Motsvarande bör gälla för återflyttning till hemorten.

Den närmare utformningen av bestämmelserna rörande de i föregående stycke nämnda ersättningarna torde icke böra fastslås i själva lagen. De i varje situation rådande förhållandena synes böra vara avgörande för den detaljerade lösningen av dessa frågor, varför lämpligen bör uppdragas åt Kungl. Maj:t att meddela de erforderliga bestämmelserna i ämnet med rätt för Kungl. Maj:t att delegera denna befogenhet till arbetsmarknadsstyrelsen.

Vad härefter gäller frågan, huruvida en tjänstepliktig skall kunna erhålla kompensation för minskad inkomst eller ökade levnadsomkostnader, synes det önskvärt att generella regler meddelades härom liksom i allmänhet rörande försörjningen i krislägen av anhöriga till sådana personer, vars förvärvsarbete till följd av värnplikt, civilförsvarsplikt, tjänsteplikt, utrymning eller annan liknande omständighet röner påverkan av situationen. Enligt direktiven för en år 1954 tillsatt utredning, värnpliktsavlöningsutredningen, åligger det nämnda utredning att pröva de åtgärder av social och ekonomisk natur för de inkallade och deras anhöriga som kan bli erforderliga i ett krisläge, varvid även frågan om familjebidragssystemet under krig syntes böra tagas under närmare övervägande. Enligt vederbörande departementschef vore det angeläget att de sakkunniga jämväl undersökte möjligheterna att samordna nu ifrågakvarande bidragsformer med de hjälpåtgärder som må komma att vidtagas genom civilförsvarets och den allmänna socialtjänstens försorg.

Utredningsmannen finner det vara lämpligast att förevarande fråga jämväl för de tjänstepliktigas del löses i det större sammanhang, som ovan

nämnts, och inskränker sig därför till att ange följande allmänna synpunkter.

I ett läge då landet befinner sig i krig eller krigsfara kommer landets samtliga krafter att få spännas för att lotsa landet välbehållet genom farosituationen. Det huvudsakliga i ett dylikt läge torde vara att medborgarna erhåller skäligena möjligheter att klara sig genom krisen. I avvaktan på de mera allmängiltiga regler och den samordning, som förutsätts bli resultatet av den förut nämnda utredningens arbete, synes de för värnpliktiga gällande föreskrifterna om familjebidrag böra läggas till grund för bestämmelser om motsvarande förmåner för de tjänstepliktiga. Dessa familjebidrag avser att trygga försörjningen av de värnpliktigas familjer. I stort sett torde särskild hänsyn till minskad inkomst icke i någon större utsträckning tagas vid bestämmandet av denna förmån. Ur rättvisesynpunkt synes de tjänstepliktiga ej böra ställas i ett bättre läge än övriga kategorier medborgare, som närmare berörs av situationen.

De närmare bestämmelser, som erfordras för reglering av sådana förmåner åt de tjänstepliktiga, som nu avses, torde böra utfärdas i administrativ ordning av Kungl. Maj:t.

Den i 1939 års lag såsom en särskild förmån upptagna rätten för en tjänstepliktig att av statsmedel utfå ersättning för oguldna löneförmåner bör enligt utredningsmannens uppfattning bibehållas i den nya lagen. Det synes icke mer än rimligt att staten ikläder sig garanti för att en tjänstepliktig, som tvingas att utföra visst arbete, skall utfå lön för arbetet. Det torde emellertid böra åläggas den tjänstepliktige att inom viss kortare tid — vilken liksom i 1939 års lag torde kunna bestämmas till tre månader efter förfallodagen, där ej i undantagsfall skäl kan åberopas för en förlängning av denna frist — göra framställning om utfående av ersättningen. Detaljbestämmelserna om det närmare förfarandet, som i stort sett bör utformas i överensstämmelse med de i 1939 års lag angivna principerna, torde lämpligen böra meddelas i administrativ ordning.

Remissyttrandena

De remissinstanser som närmare berör frågan delar utredningsmannens ståndpunkt att en person som med tjänsteplikt tages i anspråk för arbete utom hemorten skall av statsmedel kompenseras för därav föranledda direkta kostnader. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* anför i detta sammanhang:

En påtvingad resa utan att förskott å resekostnaderna erhålles torde i många fall ställa stora krav på den enskildes ekonomi. För att delvis eliminera denna olägenhet synes böra övervägas, huruvida ett rekvisitionssystem å biljetter liknande det för värnpliktiga gällande eller annan lämplig form kan användas. Då det regelmässigt är av stor vikt för den enskilde att utbetalning av medel sker så snabbt som möjligt, vill länsstyrelsen understryka vikten av att enkla regler inom hithörande område utfärdas, detta jämväl

med tanke på att utbetalande myndighet i ett krisläge kan antagas få arbeta med reducerad eller ny och ovan personal.

Länsarbetsnämnden i Göteborgs och Bohus län anser att förslaget vad gäller såväl rese- som flyttningsersättningen ej täcker sådana kritiska situationer som kan uppstå vid behov av omedelbar förflyttning av tjänstepliktig. Den föreslagna utformningen synes enligt nämnden kunna medföra framställningar om resebidragsutanordning för obligatorisk resa till »bosättnings- eller vistelseort» vid avslutande av ett tjänstepliktigt arbete innan nytt sådant kan tillträdas. Arbetsförmedlingen bör kunna ha stöd av lagrum även vid behov av förflyttning av arbetskraft, särskilt större kontingenter, direkt från ett tjänstepliktigt arbete till ett annat utan mellankommande återresa till »bosättnings- eller vistelseort».

Arbetsdomstolens ordförande har ingen erinran att anföra varken mot bestämmelserna om rese- och flyttningsersättning över huvud eller mot utredningsmannens slutsats att av Kungl. Maj:t eller tillämpningsmyndighet utfärdade bestämmelser får anses ersätta eventuellt förefintlig kollektivavtalsreglering av frågan.

Frågan huruvida s. k. utjämningsbidrag över huvud skall kunna utgå vid tjänsteplikt beröres av några remissinstanser. *Länsarbetsnämnden i Jämtlands län*, som anser att möjlighet att erhålla dylikt bidrag bör finnas och att denna möjlighet icke täckes av det föreliggande lagförslaget, anför vidare:

Det må emellertid i detta sammanhang erinras om att det i allmänhet förutskickas, att arbetslöshet kommer att uppstå i samband med krigsfall och att de arbetslösa, eventuellt inkvarterade, som utrymms från annan ort, snarast böra komma i sysselsättning. Givet är att dessa om möjligt böra för sitt arbete uppbära ersättning enligt arbetsavtal. Emellertid kan förutskickas, att åtskilliga, som kanske är helt ovana vid förekommande arbeten, ej kunna uppnå tillfredsställande arbetsförtjänst. Då det väl får antagas, att åtminstone i viss utsträckning vederbörande med anlitan av sina inkomster skola betala livsuppehållet, kan ett bidrag motsvarande det tidigare utjämningsbidraget bli erforderligt. Enligt länsarbetsnämndens förmenande är det icke klart, att tjänstepliktig ställes i bättre läge än andra kategorier medborgare, såsom värnpliktiga m. fl., därest sådant bidrag utgår. Såsom arbetsmarknadsstyrelsen framhållit kan även under beredskapstid tjänstepliktiga möjligen rättvisligen böra kunna erhålla viss kompensation för minskad inkomst eller ökade levnadsomkostnader.

Å andra sidan synes det *överståthållarämbetet* tveksamt huruvida s. k. utjämningsbidrag bör ingå bland de ekonomiska förmånerna för tjänstepliktiga. I allt fall torde enligt ämbetets uppfattning denna fråga icke kunna bedömas isolerad från motsvarande spörsmål för de värnpliktigas och civilförsvarspliktigas del. •

Förslaget om statsgaranti för löneförmåner under tjänsteplikt har berörts av *handelskammaren i Gävle*, som ifrågasätter om icke den tjänste-

pliktiges ersättningsanspråk mot staten bör ges längre retroaktiv giltighet än föreslagna tre månader. Under de kaotiska förhållanden, som ett krigsläge kan medföra, föreligger enligt handelskammaren risk för att vederbörandes fordran kommer att förfalla på grund av prövningsinstansernas stora belastning.

Vad gäller den rättsliga regleringen av nu ifrågavarande förmåner erinrar statskontoret om att 1939 års lag upptog relativt specificerade bestämmelser om ersättning vid resa eller flyttning och att statskontoret i utlåtande över arbetsmarknadsstyrelsens förslag ansett att bestämmelser om förmånerna borde intagas i den nya lagen i minst samma utsträckning som i 1939 års lag. Även med beaktandet av uttalandet i utredningsdirektiven att regler av tillämpningskaraktär icke bör upptagas i själva lagen, finner statskontoret skäl tala för att i vart fall grunderna för hithörande förmåner anges i lagen.

Länsstyrelsen i Malmöhus län finner ej anledning frångå sitt i utlåtandet över år 1951 föreliggande förslag avgivna uttalande att länsstyrelsen anser det lämpligast att bestämmelser om ersättning till tvångsvis uttagna personer och deras anhöriga fastställas av Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt.

Sveriges akademikers centralorganisation anser att, enär rese-, traktements- och flyttningserättningarna utgör en del av arbetsersättningen, hithörande frågor bör, i den mån de icke regleras genom avtal eller sådant avtal ej kan upprättas, slutligen avgöras av lönenämnd.

H. Administrationen

Utredningsmannen

Såvitt avser administrationen av en lagstiftning av nu ifrågavarande slag bör enligt utredningsmannens uppfattning det i 1939 års lag upptagna systemet med en central och åtskilliga regionala tillämpningsmyndigheter bibehållas. Vad främst gäller de allvarligaste situationerna, i vilka lagen skall kunna tillämpas, alltså krigsfallet, torde utvecklingen på krigföringens område dessutom göra det ännu nödvändigare än tidigare att inrikta sig på väl utbyggda regionala och lokala organ. Redan på ett tidigt stadium av ett krig kan vissa områden av riket bli avskurna från förbindelse med den centrala administrationen.

Arbetsmarknadsstyrelsen, länsarbetsnämnderna (arbetsnämnden) och den underställda arbetsförmedlingen har genom sina ordinarie arbetsuppgifter redan i fredstid fått en ingående kännedom om och erfarenhet av arbetsmarknadsfrågor av skilda slag. I och med arbetsförmedlingen finns en organisation, som omspannar landets alla delar. Under år 1957 uppgick antalet arbetssökande personer vid arbetsförmedlingen till ca 696 000 och

antalet anmälda lediga platser till ca 1 075 000. Endast arbetsmarknadsverket kan anses besitta den allmänna överblick över arbetskraftsfrågor och äga den grundläggande organisatoriska apparat, som efter erforderlig utbyggnad möjliggör en effektiv tillämpning av mera ingripande åtgärder med stöd av en tjänstepliktslag. Med hänsyn härtill och då arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnderna därjämte i fredstid i betydande utsträckning deltagar i planläggningen av arbetskraftens utnyttjande i händelse av krig eller krigsfara, torde lämpligen åt dessa myndigheter böra uppdragas att handha tillämpningen av lagen.

Arbetsmarknadsstyrelsen äger genom företagsregistret en ingående central överblick över landets producerande företag. De arbetsmarknadsrapporter av skilda slag, som insamlas huvudsakligen genom länsarbetsnämnderna, ger styrelsen i fredstid en ständigt aktuell bild av arbetskraftsproblemen och utgör grunden för de förslag och åtgärder för arbetsmarknadens reglering, som i skilda lägen är påkallade. Då individuell personregistrering centralt endast kan genomföras för synnerligen begränsade grupper av arbetstagare, torde arbetsmarknadsstyrelsens uppgifter vid den praktiska tillämpningen av en tjänstepliktslag i huvudsak komma att omfatta direktivgivning till länsarbetsnämnderna.

De anspråk, som en tillämpning av tjänstepliktslagen kan komma att ställa på länsarbetsnämnder och arbetsförmedlingar, kan givetvis i hög grad variera. Med den organisatoriska apparat, som nu finns, skulle — efter en personell förstärkning av mindre omfattning — begränsade uppgifter såsom tillämpningen av arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelser för vissa näringsgrenar sannolikt relativt lätt kunna genomföras. Vid mera generell tillämpning av allmän tjänsteplikt torde apparaten inom de flesta områden vara otillräcklig. Den aktuella utrymningsplanläggningen gör det även sannolikt att i ett visst läge anspråken på organisationen blir störst i de områden, där den är svagast utbyggd. Arbetsförmedlingens kretsorganisation torde dock kunna utbyggas och förstärkas på relativt kort tid bl. a. genom att arbetsförmedlingspersonal från utrymningsorter tillförs områden som genom inkvartering erhållit starkt ökad befolkning.

Frågan huruvida och i vilken omfattning länsarbetsnämnd skall äga att till lokalt arbetsförmedlingsorgan delegera beslutanderätt eller anförtro registreringsuppgifter måste bedömas med hänsyn till uppgifternas natur och omfattning. Mera begränsade uppgifter torde kunna genomföras inom nämndens kansli och med utnyttjande av en förstärkt arbetsförmedlingsorganisation. Bl. a. genom ovan nämnd förstärkning av kretskontoren kan skapas lokala organ, som bör kunna arbeta såväl efter ingående direktiv som mera självständigt.

Kommunala organs lokalkännedom beträffande bl. a. tillgången på arbetskraft och dess beskaffenhet synes böra ianspråktagas i samband med

lagens tillämpning. Kristidsnämnd, därest sådan finns inrättad, eller eljest annan kommunal myndighet, åt vilken uppdragits att fullgöra kristidsnämnds uppgifter, bör sålunda åligga att inom sitt verksamhetsområde biträda såväl den centrala som de regionala tillämpningsmyndigheterna. Möjligheten för framför allt länsarbetsnämnderna att uppehålla kontakten med nämnda kommunala organ är av stor betydelse. Vid planläggningen av förbindelsetjänsten inom länsförvaltningarna i krigsfall och liknande situationer bör hänsyn tagas härtill. Arbetsförmedlingsorgan bör därför om möjligt förläggas i anslutning till andra myndigheter, för vilka motsvarande kontaktbehov med central länsinstans är nödvändig.

Varje avsteg från en enhetlig organisation torde enligt utredningsmannens mening kunna i viss grad förorsaka problem. Sålunda synes det framför allt vara nödvändigt att undvika att bereda olika myndigheter möjlighet att genom tillämpande i egen regi av en tjänstepliktslag konkurrera om arbetskraft. Nyanställning och återanställning med stöd av lagen bör alltså få ske allenast via arbetsmarknadsverket. När det gäller redan anställd personal skulle visserligen tillämpningen inom ett visst område, t. ex. järnvägsdriften, kunna uppdragas åt den centrala myndigheten för området. Med hänsyn till den fara, som alltid får anses ligga i en splittring av ledningen, ävensom till sannolikheten av att regleringsåtgärder villigare accepteras, därest de handhaves av en helt fristående myndighet, synes det emellertid vara lämpligare att även för dessa fall överlämna åt arbetsmarknadsverket att omhänderha tillämpningen.

Det torde falla av sig självt att, oaktat arbetsmarknadsstyrelsen sålunda ensam bör ha det slutliga avgörandet av tillämpningsfrågor i sin hand, en nära samverkan kommer att utvecklas mellan styrelsen och andra myndigheter, framför allt på sådana områden där till följd av speciella omständigheter vederbörande myndighet nödvändigtvis kommer att ha den bästa överblicken över arbetskraftsförhållandena.

Utredningsmannen förutsätter att de grundläggande förordnandena om tvångsingripande skall få utfärdas endast av Kungl. Maj:t. Någon möjlighet att delegera denna avgörande befogenhet bör av principiella skäl ej lämnas. Visserligen kan det sägas att i en katastrofsituation (bombning, snabbutrymning) möjlighet borde finnas för regional eller lokal myndighet att självmant besluta om tjänsteplikt därest ett förordnande från Kungl. Maj:t ej kan i tid erhållas. I viss utsträckning torde emellertid för dylika fall civilbefälhavare eller länsstyrelse (se administrativa fullmaktslagen) kunna ingripa.

Med hänsyn till ärendenas mångfald och skiftande natur bör vissa uppgifter helt åvila de tillämpande myndigheterna och Kungl. Maj:t medges rätt att i vissa fall delegera sina befogenheter enligt lagen. Till stöd härför kan åberopas dels att Kungl. Maj:t eljest skulle överhoppas med detaljären-

den och dels att tillämpningsmyndigheterna var inom sitt område givetvis ofta har en bättre överblick över det aktuella läget. För att nå en önskvärd enhetlighet i tillämpningen bör emellertid därvid den centrala myndigheten ge underställda organ råd och anvisningar. Liknande ledning bör lämnas av Kungl. Maj:t i fall av delegering.

Vad gäller de tillämpande myndigheternas befogenheter bör, i analogi med vad stadgades i 1939 års tjänstepliktslag gälla bl. a. att arbetsmarknadsstyrelsen äger att i vissa fall meddela föreskrifter angående tillämpningen av företrädesbestämmelse och av förordnande om tjänsteplikt — med rätt att i sin tur delegera denna uppgift till länsarbetsnämnd — i vissa specialfall uttaga tjänstepliktiga samt bevilja undantag från fullgörande av allmän tjänsteplikt för personer, anställda hos någon, vars verksamhet är av allmännyttig betydelse, ävensom meddela föreskrifter om vissa särskilda förmåner vid tjänsteplikt. Länsarbetsnämnd bör bl. a. äga uttaga tjänstepliktiga, medgiva undantag eller befrielse tills vidare från tvångsinsgripande, lämna medgivande att frånträda anställning under tjänsteplikt ävensom i de speciella fallen bevilja särskilda förmåner vid tjänsteplikt.

Utredningsmannen erinrar slutligen om att, utöver de möjligheter till delegering, som tjänstepliktslagen enligt förslaget erbjuder, under tid då administrativa fullmaktslagen tillämpas ett vidsträcktare överflyttande av uppgifter från en myndighet till annan kan ske beträffande såväl den centrala som den regionala tillämpningen av tjänstepliktslagen.

Med hänsyn till att ingripande enligt lagen kan komma att företagas i vitt skilda situationer och att myndigheterna därvid har att rätta sig efter de i varje särskilt fall rådande förhållandena finner utredningsmannen det naturligt att — såsom ock förutsatts i direktiven — detaljbestämmelser av tillämpningskaraktär ej lagfästes. Framför allt sådana stadganden, som kan förväntas behöva ändras med hänsyn till nya omständigheter, synes ej böra få karaktär av lag med därmed följande krav på riksdagens medverkan vid ändringsbeslut.

Utredningsmannen uppdrager emellertid i betänkandet vissa allmänna riktlinjer för tillämpningen. Här skall endast beröras en mera vittgående fråga. Utredningsmannen föreslår sålunda att individuell uttagning skall ske såväl till allmän tjänsteplikt som — i motsats till vad gällde enligt 1939 års lag — till tjänsteförlängning; så måste enligt utredningsmannens mening tydligen vara fallet då åtgärden tillgripes i samband med utrymning. Kravet på uttagning bör dock givetvis ej hindra att förordnandet kan omfatta alla som är verksamma på en viss arbetsplats.

Remissyttrandena

Utredningsmannens förslag att tillämpningen av tjänstepliktslagen skall helt omhändervivas av arbetsmarknadsverket har, med här nedan angivna

undantag, tillstyrkts eller lämnats utan erinran av de remissinstanser som yttrat sig i administrationsfrågan. Från vissa håll, t. ex. *Tjänstemännens centralorganisation*, understrykes därvid betydelsen av ett centralt handläggande av dylika frågor.

Kommerskollegium, som finner de av utredningsmannen anförda skälen för att arbetsmarknadsstyrelsen utses till centralt tillämpningsorgan i och för sig vägande och som anser det normalt vara mest praktiskt att delegera tillämpningen på styrelsen, ifrågasätter emellertid om det verkligen är klokt att redan från början binda sig vid denna ordning. Förhållandena vid t. ex. ett krigsfall kan enligt kommerskollegium mycket väl vara sådana att delegation bör ske till annan myndighet, och fullmaktslagen bör vara så utformad att Kungl. Maj:t med stöd av den kan handla på det för varje fall riktigaste sättet.

Enahanda synpunkter framföres av *statens handelslicensnämnd*.

Veterinärstyrelsen framhåller att beträffande viss personal — främst tekniska biträden inom inseminationsverksamheten samt s. k. mikroskopister vid slaktanstalterna — stora svårigheter torde komma att uppstå vid den praktiska tillämpningen, därest i anspråktagandet av dylik personal skulle omhänderhavas av arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd. Fördelning av personalen synes böra ske centralt i veterinärstyrelsen, varå det för den skull bör överlåtas att registrera, för krigsplacering fördela samt krigsplacera denna personal. Veterinärstyrelsen finner det nödvändigt att, för att försvarsberedskapen inom veterinärväsendet och med detsamma intimt förenade verksamhetsområden av vikt för folkförsörjningen på ett tillfredsställande sätt skall kunna organiseras, bestämmelser av ovan antydd beskaffenhet utfärdas för veterinärväsendet i likhet med vad som skett för det allmänt civila medicinalväsendet rörande hälso- och sjukvården.

Enligt *sjöfartsstyrelsen* kan det med hänsyn till sjöfartens internationella karaktär möta avsevärda svårigheter att inom snävt tilltagna tidsfrister administrera verksamheten centralt. Av den anledningen kan det visa sig nödvändigt att i lagförslaget omtalade individuella tjänsteförelägganden skall kunna meddelas av även annan myndighet än arbetsmarknadsstyrelsen.

Som förut anförts har någon erinran mot förslaget att länsarbetsnämnd skall regionalt handhava tillämpningen av ifrågavarande lag i allmänhet ej rests. *Förste provinsialläkaren i Kronobergs län* anser emellertid det förmodligen vara lämpligast att länsstyrelse blir regional administrativ myndighet beträffande personalkategorier, vilkas verksamhet är anknuten till medicinalpersonalens.

Ett antal remissinstanser ifrågasätter vidare, huruvida icke det remitterade förslaget hör omarbetas eller i varje fall förtydligas vad gäller bestämmelserna om den regionala tillämpningsmyndigheten, med hänsyn till på-

gående planläggning för länsstyrelses krigsorganisation. Denna planläggning syftar bl. a. till att inom länsstyrelsen bilda en arbetsmarknadssektion, avsedd att handlägga ärenden, som under fred tillkommer länsarbetsnämnd.

Sålunda framhåller *länsarbetsnämnden i Södermanlands län* att, då en länsstyrelse icke torde kunna betraktas som underordnad arbetsmarknadsstyrelsen, frågan torde behöva ytterligare utredas. Enligt *länsarbetsnämnden i Östergötlands län* kan handläggningen av ärenden jämlikt allmänna tjänstepliktslagen praktiskt bli synnerligen divergerande, beroende av från vilken tidpunkt i kritiska skeden länsstyrelsens krigsorganisation anbefalles träda i funktion. Otivelaktigt är det viktigt att handläggningen av dessa ärenden hos tillämpningsorganen sker efter principer, som icke är olika när länsarbetsnämnden uppträder som självständig länsmyndighet eller som en sektion i länsstyrelsens krigsorganisation. *Länsarbetsnämnden i Göteborgs och Bohus län* anser att arbetsmarknadsstyrelsen är självskriven som central myndighet men att med avsedd krigsorganisation för länsarbetsnämnden beträffande den lokala myndigheten uppstår en tvivelaktig situation, som ej kan garderas genom tillämpningsföreskrifter. Någon form av permanent rådgivande delegation, bestående av representanter för arbetsgivare och arbetstagare, bör enligt nämnden utses vid sidan av den beslutande myndigheten.

Överståthållarämbetet förutsätter att gällande föreskrifter om organisation av länsstyrelse i krig kommer att medföra garanti för att tjänsteplikts-tillämpningen kan samordnas med åtgärderna på det civila försvarets område. — *Länsstyrelsen i Gävleborgs län* ifrågasätter om icke i tjänstepliktslagen bör införas ett stadgande av innehåll att under vissa angivna förhållanden Kungl. Maj:t skall äga förordna att länsarbetsnämnden åliggande uppgifter skall fullgöras av annan myndighet. — Enligt *länsstyrelsen i Jönköpings län* torde det få förutsättas att erforderliga bestämmelser om länsstyrelses övertagande av tillämpningen i vissa lägen i sinom tid utfärdas med stöd av administrativa fullmaktslagen.

Med avseende å länsarbetsnämndernas funktion anför *Svenska arbetsgivareföreningen* och *Sveriges industriförbund* följande:

Generellt gäller, att länsarbetsnämnderna enligt förslaget få mycket viktiga funktioner, även rent dömande sådana enligt § 13. Detta föranleder organisationerna att särskilt betona utredningsmannens uttalande att det är angeläget att ärenden av den art sagda stadgande gäller behandlas av en såvitt möjligt fullsatt nämnd, dvs. med representanter för arbetsgivare och arbetstagare. Om det är osäkert att de i fredstid fungerande länsrepresentanterna under krig äro disponibla för detta arbete, synes det böra övervägas att i stället till nämnden knyta experter från arbetsmarknadens organisationer. Dessa experter torde även kunna verka inom förefintliga regionala lönenämnder.

Länsarbetsnämnden i Malmöhus län betonar, att förutsättningar måste finnas för länsarbetsnämnd att delegera beslutanderätten till kretskonto-

ren och de lokala avdelningskontoren, då situationen så kräver, exempelvis när krigshandlingar avskurit förbindelserna med länsorganet. Det synes nämnden särskilt betydelsefullt att lagen genom formföreskrifter icke lägger hinder i vägen för snabba och effektiva ingripanden i kritiska situationer. Jämväl *länsarbetsnämnderna i Kronobergs och Kopparbergs län* påpekar vikten av att väl utbyggda regionala och lokala organ erhåller befogenheter att handla självständigt i allvarliga lägen även i mera betydelsefulla avgöranden.

Enligt *länsarbetsnämnden i Göteborgs och Bohus län* omfattar länsarbetsnämnds behov av biträde även andra, i lagförslaget icke omnämnda kommunala myndigheter än kristidsnämnd.

Remissinstanserna har i allmänhet ej framfört någon erinran mot att regler av tillämpningskaraktär ej upptages i lagen. *Statens jordbruksnämnd*, som finner den föreslagna delegationen av beslutanderätt till Kungl. Maj:t och centrala myndigheter i stort sett väl avvägd, påpekar dock att lagförslaget icke innehåller någon motsvarighet till de i 1939 års lag intagna bestämmelserna om grunderna för uttagning till tjänsteplikt. Visserligen kan, anför nämnden, sägas att behovet av sådana regler blir mindre i och med att tjänsteplikt skall kunna uttagas endast vid krig och krigsfara, men nämnden ifrågasätter det oaktat huruvida icke dessa regler är av så stor principiell betydelse för rättssäkerheten att de i någon form borde medtagas i den nya lagen.

I övrigt beröres i vissa yttranden sättet för uttagningen av tjänstepliktiga.

Landsorganisationen — som förklarar sig kunna acceptera att uttagningsbestämmelserna ej lagfästes, även om det väl kan diskuteras om reglerna i ämnet endast är tillämpningsföreskrifter — understryker utredningsmannens uttalanden att länsarbetsnämnderna vid uttagningen först bör undersöka om frivillig arbetskraft finns tillgänglig och i så fall först uttaga denna samt att uttagningsordningen bör regleras genom administrativa föreskrifter vilka enligt LO:s mening bör vara av i sak samma innehåll som de bestämmelser som upptogs i 1939 års lag.

Gotlands handelskammare finner det tveksamt huruvida det bör krävas att förelägganden om tjänsteförlängning och allmän tjänsteplikt under alla förhållanden skall meddelas nanneligen och individuellt. Förhållandena under ett krig kan på sina håll bli så kaotiska och förbindelserna med de administrativa myndigheterna så försvårande att ett sådant krav skulle kunna allvarligt försvåra lagens tillämpning i ett aktuellt fall. Möjlighet synes därför handelskammaren böra föreligga att kunna förordna om tjänsteförlängning och ev. även allmän tjänsteplikt för anställda inom viss näringsgren eller arbetsplats, såsom arbetare inom viss gruv- eller krigsmaterielindustri eller sjömän ombord å handelsfartyg i viss fart.

De för sjömän rådande speciella förhållandena beröres även i den på uppdrag av *ordföranden i kommittén för sjöfartens beredskapsfrågor* avgivna promemorian. Det heter däri bl. a.:

Här synes svårigheter kunna uppstå, särskilt då det gäller att hindra svenska sjömän ombord på fartyg i utrikes fart att efter ett krigsutbrott lämna sina anställningar i främmande hamn. För att kunna förelägga viss sjöman att stanna kvar ombord skulle sålunda erfordras, att hans namn är känt samt att han skyndsamt kan nås med ett föreläggande. Stora svårigheter att snabbt få uppgifter om besättningarnas aktuella sammansättning samt att sända meddelanden till sjömännen ombord kan emellertid förväntas uppkomma i krig beträffande sjömännen ombord å fartyg i utrikes fart. Det vore fördenskull lämpligt om i tjänstepliktslagen lämnades möjlighet att kunna kollektivt för sjömännen inom handelsflottan (viss näringsgren) eller inom viss fartygskategori (del av näringsgren) eller för visst fartygs besättning (viss arbetsplats) eller ock för svenska sjömän (viss yrkeskategori) förordna om tjänsteförlängning och om allmän tjänsteplikt eller i vart fall, därest förordnande om allmän tjänsteplikt av nyssnämnt slag skulle visa sig svårt att konstruera, om tjänsteförlängning. Det må parentetiskt påpekas, att ett kollektivt förordnande om tjänsteplikt (tjänsteförlängning) nog vid vissa kaotiska nödsituationer skulle kunna vara lämpligt att tillgripa även för annan personal, såsom industriarbetare vid flygindustri, gruvarbetare etc.

II. Föredraganden

I vårt land gäller som en allmänt vedertagen grundsats att rätten att bestämma om arbetskraftens fördelning och användning under normala förhållanden icke skall tillkomma statsmakterna utan om möjligt utövas av arbetsmarknadsparterna själva. Bakgrunden härtill och till att förhållandena på arbetsmarknadens område över huvud taget i princip anses böra regleras genom frivilliga överenskommelser är uppenbarligen framförallt det allvarliga ingrepp i den enskildes rättssfär som en tvångsmässigt genomförd ordning här kan innebära. Det sagda gäller emellertid icke i alla lägen. För det fall att riket kommer i krig eller i liknande utomordentliga situationer torde andra synpunkter göra sig gällande. Särskilda behov av arbetskraft kommer då otvivelaktigt att uppstå. Genom inkallelser till krigsmakten undandrages produktionen arbetskraft, som måste ersättas av annan för att framställningen av nödvändiga förnödenheter skall kunna fortgå. En omläggning av näringslivet i viss utsträckning torde vidare bli erforderlig, innebärande att arbetskraft från mindre viktiga produktionsgrenar överflyttas till sådana som är av större betydelse för landets produktion av nödvändighetsvaror. Behov av överflyttning av verksamhet med därtill hörande arbetskraft från hotade landsdelar till andra torde också komma att uppstå. Även i andra avseenden kommer arbetsmarknadsförhållandena otvivelaktigt att påverkas av ett dylikt läge. En allmän anpassning efter

den nya situationen kommer att bli nödvändig. Såsom utredningsmannen anfört kan visserligen genom en geografisk eller näringsmässig omflyttning av arbetskraft och genom övriga självverkande krafter inom näringslivet arbetskraftsbehoven till viss del tillgodoses på frivillig väg jämväl i krissituationer. Behovet av en snabb och planmässig inriktning av stora delar av samhällslivet gör emellertid att statsmakterna måste ha möjlighet att i dylika lägen fördela tillgänglig arbetskraft efter de krav, som det totala försvaret kan ställa. Den moderna krigsföringen med dess utnyttjande av massförstörelsemedel kan också komma att framtvinga omfattande utrymningsåtgärder, som ytterligare accentuerar angelägenheten av att arbetskraften kan effektivt disponeras.

I detta sammanhang bör också erinras om att på andra närliggande områden av samhällslivet redan lagfästs möjlighet till statliga ingripanden under krisförhållanden. Jag tänker då närmast på förfogande- och ransoneringslagstiftningen. — Slutligen må nämnas att i den situation som rådde i vårt land under andra världskriget ansågs en lagstiftning, som möjliggjorde ingripanden från det allmännas sida på arbetsmarknaden, alltså en lagstiftning om allmän tjänsteplikt, nödvändig. Den tillkom 1939 och fick i vissa delar en omfattande praktisk tillämpning.

Utredningsmannens uppfattning är att en lagstiftning som bereder möjlighet att i vissa lägen göra statliga ingripanden på arbetsmarknaden ej kan undvaras. De företrädare för arbetsgivareföreningen, landsorganisationen och TCO, vilka som experter biträtt vid utredningen, har i princip anslutit sig härtill liksom till utredningsmannens förslag i övrigt. Vidare har från remissinstansernas sida någon erinran ej anförts mot en dylik lagstiftning. Som framgår av den här förut lämnade redogörelsen har från åtskilliga håll betonats angelägenheten av att i beredskapssyfte bestämmelser av angivet slag utfärdas för att möjliggöra en effektiv planläggning av verksamheten under allvarliga förhållanden.

Jag vill också för min del förordas att en lagstiftning i ämnet nu kommer till stånd. Som i direktiven till utredningsmannen anförts är den samhällsliga krigsberedskapen på det ekonomiska försvarets område ej fullständig utan en lagstiftning avseende arbetskraften. Med hänsyn till vad jag nyss anfört om den för vårt samhällsliv naturliga ordningen att parterna på arbetsmarknaden om möjligt själva bör lösa problemen på området anser jag emellertid denna ordning böra frångås endast om tvingande skäl föreligger. Jag vill sålunda kraftigt understryka utredningsmannens uttalande att en lagstiftning i ämnet bör nyttjas endast då normala, frivilliga åtgärder ej visar sig tillräckliga.

En lagstiftning, som sålunda är avsedd att kunna tillämpas i krig och vissa andra allvarliga situationer, bör uppenbarligen ge möjlighet till snabba, omedelbara ingripanden och därför utformas som fullmaktslag, innefattande ramen för de åtgärder, som kan komma att befinnas erforderliga. Det

av utredningsmannen avgivna förslaget, som uppfyller nämnda villkor, synes mig kunna läggas till grund för lagstiftningen i fråga.

Vad gäller *utformningen av de statliga ingripanden*, som sålunda skall kunna vidtagas i skärpta lägen, synes det mig till en början angeläget framhålla — med hänsyn till den grundläggande principen för ifrågavarande lagstiftning att ej medgiva större ingripanden än föreliggande situation absolut kräver — att möjlighet bör finnas att använda åtgärder av varierande stränghetsgrad. Det system som upptogs i 1939 års lag var uppbyggt just i avsikt att intrånget i den enskildes bestämmanderätt gjordes så lindrigt som det speciella fallet medgav. Erfarenheterna från nämnda lags tillämpning talar veterligen ej emot att en liknande utformning av de olika ingripandena kan tillämpas jämväl för den nya lagstiftningens del.

Jag finner mig alltså kunna biträda vad utredningsmannen i förevarande avseende förordat. I enlighet med det föreslagna systemet bör sålunda i första hand tillgripas regleringsåtgärder med avseende å arbetsförmedlingsverksamheten, vilka berör dem som söker arbete och innebär viss begränsning i urvalet. *Förbud mot drivande av enskild arbetsförmedling* — ett mera organisatoriskt betonat ingripande, som f. ö. endast indirekt berör de arbetssökande — torde komma att åtminstone i viss omfattning underlätta de tillämpande myndigheternas verksamhet genom att all förmedling koncentreras till den offentliga. Den befogenhet arbetsmarknadsstyrelsen har att i vissa fall indraga beviljat tillstånd till viss enskild förmedling torde ej helt ge möjlighet att uppnå den centralisering som kan visa sig önskvärd. Genom *företrädesbestämmelse* kan arbetssökande dirigeras i önskad riktning. I praktiken torde denna åtgärd komma att utformas så att visst behov av arbetskraft ges företräde framför ett eller flera andra behov; det åligger därvid förmedlingsorganen att hänvisa arbetskraft, som söker sig till sistnämnda områden och som är lämpad för det prioriterade, till detta. Betonas bör att ingen genom denna form av ingripande kan formligt tvingas att antaga visst arbete. Sökanden kan vägra att antaga det erbjudna arbetet; avgörande torde reellt bli om han faktiskt genom arbetsförmedlingen måste skaffa sig ett nytt arbete för sitt uppehälle. För en effektiv tillämpning av företrädesbestämmelse erfordras att anställningsförhållandena på ett eller annat sätt kan kontrolleras. *Arbetsförmedlingstvång* — förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare med mindre den offentliga arbetsförmedlingen medverkat — synes utgöra ett lämpligt medel för denna kontroll. Med hänsyn till att förbudet för att vara verksamt kan behöva göras synnerligen omfattande, bör det, som utredningsmannen också betonat, ej utnyttjas vid andra tillfällen än då företrädesbestämmelse gäller och ej heller för annat ändamål än att möjliggöra kontroll av dylik bestämmelses genomförande.

Därest tillgänglig arbetskraft ej kan fördelas på önskat sätt genom åtgär-

der, som berör arbetsförmedlingsverksamheten, torde behöva tillgripas skyldighet att utföra visst arbete, dvs. *tjänsteplikt*. Förslaget omfattar två olika former av dylik skyldighet. Den i allmänhet för den enskilde mindre kännbara formen benämnes *tjänsteförlängning* — vilken benämning synes mig mera adekvat än den i 1939 års lag använda beteckningen tvångsförlängning — och innebär skyldighet, i enlighet med förordnande därom, för person som innehar en anställning att stanna kvar i denna och fortsätta att fullgöra arbete däri. Den andra formen — *allmän tjänsteplikt* — innebär skyldighet, likaledes i enlighet med vederbörligt förordnande, att antaga nytt arbete och fullgöra detta. Gemensamt för de båda formerna gäller alltså skyldigheten att utföra ålagt arbete; individuell eller kollektiv arbetsnedläggelse är således ej tillåten. Tjänsteförlängning torde komma i fråga allenast i anställningsförhållanden. Jämväl arbete, ålagt med allmän tjänsteplikt, torde i regel komma att utföras i ett dylikt förhållande. Emellertid synes det ej vara osannolikt att allmän tjänsteplikt kan behöva tillgripas för utförande av arbete under förhållanden som ej direkt kan kallas för anställning. Som utredningsmannen antytt kan möjligen i mera katastrofbetonade situationer uppstå behov för tillämpningsmyndighet att anlita tjänsteplikt för att få ett brådskande arbete omedelbart utfört. Även om för dylika fall civilförsvarsplikten torde utgöra den normala grunden för ett ianspråktagande, kan nog ej helt uteslutas behov av möjlighet att anlita tjänsteplikt. Vad gäller de av riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap särskilt angivna exemplen med hantverkare synes hinder ej föreligga att tillämpa tjänsteplikt. Däremot torde det få anses strida mot det grundläggande i den allmänna tjänstepliktens natur — att *antaga* och *utföra* arbete — att ålägga enskild företagare att utföra arbete så att säga för egen räkning. Jordbrukare och andra företagare med egna fastigheter eller anläggningar kan däremot — till synes med samma verkan — komma att beröras av åtgärder enligt allmänna förfogandelagen. Beträffande slutligen lösandet av de av överståthållarämbetet berörda s. k. efteranfallsproblemen förefaller det uppenbart att tjänsteplikt skall kunna få tillgripas; i regel torde kommunerna härvid komma att stå som arbets- eller uppdragsgivare.

Bestämmandet av de *verksamhetsområden vilkas behov av arbetskraft skall kunna säkerställas* med stöd av ifrågavarande lagstiftning torde vara av avgörande betydelse för den inverkan på arbetsmarknadsförhållandena, som lagstiftningen kan komma att få. Stadgandena härom lär därför komma att utgöra en grundval för hela lagstiftningen. Det faller av sig självt att ingripanden av den art, varom här är fråga, ej får användas om ej det behov av arbetskraft som skall tillgodoses kan sägas vara av synnerlig vikt för det allmänna. Ej heller torde någon tvekan böra råda om att ianspråktagande med stöd av civil tjänsteplikt ej får förekomma för att tillgodose

krigsmaktens behov av personal — däri inberäknad hemvärnspersonal — som har militära uppgifter i egentlig mening. Däremot bör tjänsteplikt kunna tillämpas beträffande uppgifter som utföres av civilanställda vid krigsmakten. Oavsett bestämmelserna i 1952 års lag om skyldighet för civilförsvarspliktig att tjänstgöra vid krigsmakten torde nämligen ianspråktagande med tjänsteplikt för dylika uppgifter i vissa fall bli erforderligt. Uppgifter som enligt civilförsvarslagen är avsedda att utföras med stöd av civilförsvarsplikt får anses normalt ligga utanför tjänstepliktens område, men som förut sagts bör tjänsteplikt undantagsvis kunna nyttjas härför.

De av utredningsmannen föreslagna bestämmelserna rörande de arbetskraftsbehov som skall kunna tillgodoses med hjälp av ifrågavarande lagstiftning, har utformats med hänsynstagande till här angivna principer och i stort sett godtagits vid remissbehandlingen av förslaget. Någon risk att uttrycket »folkförsörjningen» skall föranleda missförstånd torde med hänsyn till det allmänna kravet att arbetskraftsbehovet skall vara av synnerlig vikt för det allmänna ej föreligga. På grund av det anförda finner jag mig kunna biträda förslaget i dessa hänseenden. Dock synes i förevarande lag — liksom skedde i 1939 års lag — böra direkt utsägas att förordnande enligt lagen ej får gälla vapentjänst vid krigsmakten.

Till frågan huruvida tjänsteplikt för medicinalpersonal skall regleras genom förevarande lagstiftning — och om de särskilda bestämmelserna härom i krigssjukvårdsförfattningarna således bör upphävas — återkommer jag i ett senare avsnitt av detta yttrande.

Vad gäller *räckvidden för ingripanden*, varav arbetskraft direkt beröres, erfordras vissa begränsningar. I stort sett kan jag ansluta mig till utredningsmannens förslag i detta hänseende.

Sålunda synes möjligheten att tillämpa arbetsförmedlingstvång och taga någon i anspråk för tjänsteplikt böra begränsas till åldrarna mellan 16 och 70 år. Man torde kunna utgå från att då det gäller de äldsta årsklasserna tillämpningen av tjänstepliktsbestämmelserna sker restriktivt. Å andra sidan förefaller det vara av stor betydelse på många områden att just den mera erfarna arbetskraften kan utnyttjas. Praktiska skäl synes därför motivera att åldersgränserna göres vida.

I linje med den genomgående principen att ej tillämpa åtgärd enligt lagen med mindre det är oundgängligen nödvändigt bör företrädesbestämelse och därmed sammanhängande arbetsförmedlingstvång ej gälla beträffande ett mera kortvarigt, tillfälligt anlitande av sådan arbetskraft som hantverkare och liknande. Förslaget förutsätter visserligen beträffande nämnda båda slag av ingripanden att fråga är om anställningar, men tvekan kan ofta råda, huruvida anlitande av t. ex. en hantverkare är att hänföra till anställning av arbetstagare eller ej. Ett direkt undantag för anställning av tillfällig natur torde medföra en säkrare garanti mot ej avsedd tillämp-

ning av lagen. Att närmare precisera begreppet tillfällig, t. ex. genom att fastslå ett visst antal dagar för anställningens bestånd, torde emellertid svårligen låta sig göra; risk för missbruk synes då kunna uppstå. Vidare förefaller, med hänsyn till de speciella förhållanden, som i regel får anses utgöra bakgrunden till drivande av familjeföretag av olika slag, anställning hos nära släktingar eller andra anhöriga ej böra påverkas av nu ifrågavarande åtgärder.

Både svenska medborgare och andra personer synes i princip böra kunna tagas i anspråk för tjänsteplikt. En förutsättning bör dock vara att vederbörande är bosatt eller, om så ej är fallet, ändock stadigvarande vistas i Sverige. Beträffande icke svenska medborgare kan dock möjlighet att genom ömsesidiga överenskommelser med främmande land göra undantag från ifrågavarande skyldighet visa sig önskvärd. Någon uttrycklig reservation i förevarande lag rörande dylik eventuell begränsning av tillämpligheten synes emellertid ej erforderlig.

En ytterligare förutsättning för att någon skall kunna åläggas tjänsteplikt är att vederbörandes hälsa och kroppskrafter tillåter arbetets utförande. Nämnda krav bör gälla beträffande all slags tjänsteplikt. Vad angår allmän tjänsteplikt med den däri liggande skyldigheten att taga nytt arbete synes förutsättningen böra direkt anges som ett villkor i lagtexten. Beträffande tjänsteförlängning — skyldighet att fortsätta ett arbete i en anställning, som man redan innehar — förefaller hänsyn till hälsa och kroppskrafter kunna även utan direkt stadgande tillgodoses vid tillämpningen.

Mellan tjänsteplikt, å ena, samt skyldighet att på grund av värnplikt, civiltjänstplikt eller eljest vara verksam i annat samhällsviktigt arbete, å andra sidan, synes en avvägning böra ske och så vitt möjligt klara gränser dragas. Till en början kan fastslås att en person som på grund av värnplikt eller jämlikt förutnämnda lag av år 1952 tjänstgör vid eller inkallas till krigsmakten skall vara undantagen från tjänsteplikt. Normalt torde en sådan person i de lägen, varom här kan vara fråga, komma att tjänstgöra mera stadigvarande. I den mån han ej tages i anspråk, t. ex. under hempermittering, är han emellertid på samma sätt som andra underkastad den civila tjänsteplikten. En person som enligt avtal tjänstgör eller åtagit sig att tjänstgöra vid krigsmakten torde däremot ej böra vara undantagen från tjänsteplikt. Förordnande om tjänsteförlängning bör kunna tillämpas på honom, liksom allmän tjänsteplikt bör kunna användas för att dirigera honom till den avtalade tjänstgöringen, allt givetvis i den mån fråga ej är om vapentjänst. — Jämväl den som tjänstgör i eller inkallas till tjänstgöring i civiltjänst bör vara undantagen från tjänsteplikt. Med hänsyn till att i vart fall de civiltjänstpliktiga som ej är inskrivna i civiltjänst för viss tjänstgöring normalt kan ägna sig åt sin vanliga civila gärning, torde i lagtexten böra tydligt anges att undantaget från tjänsteplikten gäller endast under tid då tjänstgöringen i civiltjänst utgör hinder för tjänsteplikten.

Frågan huruvida sådant hinder föreligger torde under mera lugna yttre förhållanden kunna avgöras på det sätt utredningsmannen föreslagit men å tid, då länsstyrelse krigsorganiserats, lämpligen ankomma på denna att lösa, därvid såväl civilförsvars- som arbetsmarknadssynpunkter kan göra sig gällande. I allmänhet torde under civilförsvarsberedskap de som är inskrivna i det allmänna civilförsvaret vara så engagerade i dess uppgifter att det utgör hinder för tjänsteplikt. Det kan därför övervägas att i tillämpningsväg införa en regel, som gör ianspråktagande av denna kategori beroende av civilförsvarschefens medgivande.

Det föreslagna stadgandet om rätt för Kungl. Maj:t att beträffande dem som är anställda hos staten bestämma den omfattning i vilken de får åläggas allmän tjänsteplikt avser, som väl även torde framgå av ordalydelsen, endast sådan arbetskraft, som direkt har staten som arbetsgivare, alltså ej arbetskraft i statsunderstödd verksamhet. Stadgandet torde främst kunna motiveras av angelägenheten att Kungl. Maj:t och icke en tillämpningsmyndighet bör avgöra i vilken utsträckning ifrågavarande arbetskraft skall kunna tagas i anspråk för annat arbete. Med hänsyn till de särskilda förhållanden som råder för personalen inom polisväsendet föreslår jag vidare att jämväl för denna kategori avvägningen mellan nyttjande i normal tjänst och ianspråktagande för allmän tjänsteplikt bör ankomma på Kungl. Maj:t.

Vad gäller personer som i övrigt — hos kommun eller i enskild verksamhet, som har betydelse för de ändamål lagen avser tjäna — utför samhällsviktigt arbete ligger det i sakens natur att tjänsteförlängning skall kunna åläggas dem. Från några remissmyndigheters sida har gjorts gällande att vissa kategorier, främst personal vid kommunaltekniska verk och vid den icke-statliga kraftindustrin, bör antingen undantagas från allmän tjänsteplikt på samma sätt som gäller för dem som fullgör tjänst vid krigsmakten och i civilförsvaret, eller få ianspråktagas endast i den omfattning Kungl. Maj:t särskilt föreskriver. Jag delar uppfattningen att med hänsyn till ifrågavarande verksamhets betydelse däri tjänstgörande personer i regel ej bör tagas i anspråk med allmän tjänsteplikt, men jag anser ej önskvärt att generella undantag fastställas i lag utöver dem som gäller krigsmakten och civilförsvaret. Avgörandet av denna fråga torde böra överlåtas å den centrala tillämpningsmyndigheten. Det synes mig ej föreligga någon som helst risk för att denna skulle komma att onödigtvis beröva dessa verksamhetsområden deras arbetskraft. Hela förevarande lagstiftning syftar ju i stället till att möjliggöra tillförsel av ny arbetskraft åt bl. a. dessa områden. Vad slutligen gäller de av en länsstyrelse berörda förhållandena efter ett anfall, de s. k. efteranfallsuppgifterna, har jag tidigare framhållit att tjänsteplikt bör kunna tillämpas på dylika arbeten; enligt min uppfattning har de myndigheter, som skall handha förevarande lagstiftnings tillämpning, snarare än civilförsvarsmyndighet den avgörande överblicken över föreliggande arbetskraftsbehov på olika områden.

Gemensamt för ingripande med företrädesbestämmelse och tjänsteplikt bör gälla att det finns möjlighet för tillämpningsmyndighet att göra individuella undantag. Att närmare specificera de skäl som må föranleda dylikt undantag torde emellertid ej låta sig göra. Rent allmänt kan dock sägas att, då tjänsteplikt sannolikt kommer att tillgripas endast i verkligt allvarliga situationer, för befrielse från fullgörande av dylik plikt torde böra krävas synnerligen vägande motiv.

Som jag förut framhållit måste som förutsättning för tillämpning av förevarande lagstiftning uppställas ett faktiskt behov av ingripanden på arbetsmarknaden. Tvångsåtgärder får vidtagas endast i den mån frivilliga åtgärder visar sig otillräckliga och de föreslagna regleringarna således är nödvändiga för att viktiga samhällsuppgifter skall kunna genomföras. Bestämmandet av *de faktiska förutsättningarna för tillämpning av lagstiftningen* bör sålunda anknytas till de varierande situationer, som kan tänkas uppkomma. När det gäller att i förväg i en lagstiftning, som ger fullmakt att vidtaga dylika regleringar, fastställa i vilka situationer behov därav skall anses kunna föreligga, uppställer sig emellertid vissa svårigheter.

Det förefaller emellertid nödvändigt att Kungl. Maj:t, när riket befinner sig i krig eller krigsfara, äger fullmakt att vidtaga samtliga här förut behandlade arter av ingripanden. Utredningsmannen har förordat en sådan ordning, och ingen av remissinstanserna har anfört någon erinran häremot. Jämväl enligt min mening bör i så allvarliga lägen som här avses möjlighet finnas att med alla till buds stående medel handla på det för rikets bestånd och välfärd bästa sättet. Av praktiska skäl synes vidare för att möjliggöra en lugn avveckling av regleringarna lagstiftningen få tillämpas under en kortare övergångstid sedan kriget eller krigsfaran upphört. I enlighet med den grundläggande principen för ifrågavarande lagstiftning bör, såsom ock flera remissinstanser betonat, denna tillämpningstid göras så kort som möjligt och vara helt beroende av föreliggande faktiska behov. Utredningsmannens förslag i denna del sträcker sig måhända något längre än absolut nödvändigt, men jag kan dock godtaga detsamma med hänsyn till angelägenheten av ensartade bestämmelser för beredskapslagar som har nära samband med varandra.

Vid bedömandet av huruvida lagstiftningen skall kunna tillämpas även under andra förhållanden än krig och krigsfara och — efter ett jakande svar på denna fråga — huru dessa situationer då skall preciseras måste uppenbarligen en avvägning ske mellan å ena sidan nödvändigheten av att tillgodose de särskilt angelägna behov av arbetskraft, som kan anses föreligga, och å andra sidan hänsynen till den enskildes rätt att åtminstone i mera normala lägen själv bestämma var han skall arbeta. Det torde, som vissa remissinstanser påpekat, ej kunna uteslutas att behov av tjänsteplikt kan komma att uppstå jämväl under andra utomordentliga förhållanden. Tjänst-

teplikten kan emellertid utgöra ett synnerligen allvarligt ingrepp i den enskildes rättssfär. Härtill kommer att den grundläggande förutsättningen för användande av fullmaktslagstiftning, nämligen behovet av möjlighet till snabba, omedelbara ingripanden, ej utan vidare kan sägas föreligga i situationer utanför krig och krigsfara. Jag ansluter mig därför till utredningsmannens förslag att tjänsteplikt med stöd av förevarande lagstiftning får tillgripas endast i krig och krigsfara. Under andra utomordentliga förhållanden, t. ex. de av överbefälhavaren och sjöfartsstyrelsen anförda, förefaller uppkommande behov kunna mötas med en för det speciella fallet avsedd lagstiftning. Den nu aktuella fullmaktslagen torde härvid i varje fall beträffande utformningen av åtgärderna och vad gäller administrationen kunna tjäna som förebild.

Som förut framhållits får tjänsteplikt anses utgöra ett betydligt större ingrepp i den enskildes fri- och rättigheter än övriga föreslagna åtgärder, dvs. de som anknyter till arbetsförmedlingsverksamheten. De betänkligheter, som föranlett det här förut redovisade ställningstagandet mot att göra en fullmaktslag om tjänsteplikt tillämplig även utanför krig och krigsfara, torde därför ej göra sig gällande med samma styrka, när fråga är om övriga åtgärder. Behov att vidtaga sådana ingripanden kan sannolikt uppkomma på ett tidigt stadium av en kris. Vid en avvägning av skälen för och emot fullmakter att vidtaga dessa åtgärder leder enligt min mening ett behörigt hänsynstagande till olika faktorer till att lagstiftningen härom bör kunna tillämpas även i vissa situationer utanför krig och krigsfara. Ett nutida krig torde normalt medföra påfrestningar för produktionen och samhällslivet i övrigt jämväl i andra länder än de krigförande. Om ett krig mellan främmande makter sålunda här i riket förorsakat ett krisläge, som kräver ökad produktion av samhällsviktiga förnödenheter, ökat befestningsbyggande etc., synes Kungl. Maj:t böra ha befogenhet att i dylikt läge genom ingripande på arbetsförmedlingen leda arbetskraft i önskad riktning. En annan situation där motsvarande behov kan föreligga är återuppbyggnadsperioden efter ett krig, vari Sverige deltagit. Förutsättning för att fullmakt i dylika lägen skall få användas är emellertid att en noggrann och ingående prövning av det aktuella läget föregår ett tillämpningsförordnande. Denna prövning bör ankomma på Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt. Tillämpningsförordnandet bör vidare ej göras mera omfattande än vad föreliggande situation kräver och bör lämpligen tidsbegränsas till högst ett år.

Jag finner mig sålunda kunna biträda utredningsmannens förslag att i en situation där så påkallas av utomordentliga förhållanden, föranledda av krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter, ingripande på arbetsförmedlingens område får ske med stöd av en fullmaktslag sedan Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt beslutat om dylik tillämpning. Uttrycket »utomordentliga» kan givetvis förorsaka tolkningssvårig-

heter, men någon möjlighet att i lagtext närmare beskriva de avsedda förhållandena torde ej föreligga. I detta sammanhang vill jag bestämt understryka vad utredningsmannen anfört därom att en fullmaktslag som den nu föreslagna givetvis ej skall kunna få åberopas som grund för ingripanden i krissituationer föranledda av interna rent ekonomiska motsättningar på arbetsmarknaden.

En fullmaktslag som på sätt nu föreslagits medger ingripande med tjänsteplikt allenast då riket befinner sig i krig eller krigsfara torde ej täcka de behov av åtgärder som kan uppstå för medicinalpersonalens del. Gällande bestämmelser för dylik personal medger sålunda att förordnande om tjänsteplikt kan få meddelas så snart det påkallas av »utomordentliga förhållanden». Jag delar i stort den under förarbetena till krigssjukvårdsförfattningarna framförda uppfattningen om det principiellt olämpliga i att ha särskild lagstiftning om tjänsteplikt för viss personalkategori. Ur administrativ synpunkt skulle det dessutom vara fördelaktigt att samtliga stadganden om tjänsteplikt återfanns i en och samma författning. En dylik ordning förutsätter emellertid, därest det av mig nyss förordade tillämpningsområdet för tjänsteplikt i allmänhet godtages, antingen att de för medicinalpersonalen en gång fastställda bestämmelserna ändras — något som ej förefaller praktiskt eller eljest lämpligt — eller att i den gemensamma lagen upptages särbestämmelser för medicinalpersonalen. Sistnämnda alternativ skulle i hög grad komplicera författningsbestämmelserna. På grund härav och då, såsom utredningsmannen framhållit, vissa fördelar torde vara att vinna genom att hålla bestämmelserna om medicinalväsendets verksamhet i krig och liknande situationer samlade i ett författningskomplex, finner jag mig böra förorda att bestämmelserna om tjänsteplikt för medicinalpersonal bibehålles i krigssjukvårdsförfattningarna.

Enär det måste anses vara av stor vikt att Kungl. Maj:t omedelbart kan utnyttja sina fullmakter, då riket kommer i krig eller krigsfara, bör lagstiftningen i vad den hänför sig till dylika situationer ständigt vara i kraft. Såsom utredningsmannen och åtskilliga remissinstanser framhållit underlättar en icke tidsbegränsad lagstiftning därjämte erforderligt planeringsarbete. För de övriga lägen, då fullmakter enligt vad jag tidigare förordat skall kunna utnyttjas, torde visserligen tidsnöden ej vara så påtaglig att ej en tidsbegränsad lagstiftning skulle kunna accepteras. Skillnaden mellan en permanent och en tidsbegränsad lagstiftning synes emellertid bli ringa, om, som jag kommer att förorda, riksdagens samtycke skall krävas för tillämpning i förevarande lägen och ett tillämpningsförordnande får gälla högst ett år. Med hänsyn till vad nu anförts biträder jag förslaget att hela lagstiftningen göres *permanent*.

Vad gäller de *formella förutsättningarna* för att de stadganden, som inne-

håller de grundläggande åt Kungl. Maj:t givna fullmakterna, skall få tillämpas, synes ingen tvekan böra råda om att då riket kommer i krig bestämmelserna i fråga automatiskt skall få nyttjas, alltså utan särskilt förordnande av Kungl. Maj:t och utan riksdagens godkännande. Sedan viss övergångstid förflutit efter det kriget upphört har Kungl. Maj:t att förordna att bestämmelserna ej längre skall få tillämpas. Frågan om övergångstidens längd har jag tidigare behandlat.

I fråga om lagstiftningens försättande i tillämpning då riket befinner sig i krigsfara har några remissmyndigheter föreslagit stadgande om att riksdagen, under tid då session pågår, skall lämna sitt samtycke till ett tillämpningsförordnande. Ehuru jag delar de framförda synpunkterna att fullmakterna ej bör göras mera vittgående än absolut nödvändigt och att svårigheter kan uppkomma att fastslå när krigsfara är för handen, anser jag dock att även i dylika situationer krav på snabbt handlande kan uppkomma och att Kungl. Maj:t därför bör ha möjlighet att i ett plötsligt uppkommet krisläge ensam förordna om lagstiftningens tillämpning. Därest läget är så allvarligt att beredskapslarm utfärdas, bör detta uppenbarligen anses automatiskt innefatta ett tillämpningsförordnande av nu ifrågavarande slag. Som utredningsmannen framhållit bör klara bestämmelser härom införas i beredskapskungörelsen den 22 juni 1950 (nr 404). Chefen för försvarsdepartementet torde senare komma att för Kungl. Maj:t anmäla förslag härom. Givet är dock att, om krig ej följer, ett på krigsfara grundat förordnande inom kort tid bör underställas riksdagens prövning och godkännande. Jag tillstyrker därför vad utredningsmannen i denna del föreslagit. På samma sätt som efter krigs slut har Kungl. Maj:t att sedan krigsfara upphört upphäva meddelat tillämpningsförordnande.

Vad nu sagts avser det grundläggande tillämpningsförordnandet. Hinder bör emellertid icke föreligga att göra även en på ett sådant förordnande grundad föreskrift om t. ex. tjänsteplikt automatiskt gällande.

Som jag i ett tidigare avsnitt anfört bör, för att lagstiftningen skall få tillämpas i situationer utanför krig och krigsfara, riksdagen i förväg ge sitt samtycke. En sådan ordning medför att frågorna huruvida fullmakter över huvud erfordras och rörande fullmakternas omfattning kan allsidigt och ingående prövas och avgöras med beaktande av de i varje särskilt fall rådande förhållandena. Riksdagen bör även kunna avpassa giltighetstiden för ett tillämpningsförordnande efter föreliggande behov. Varje särskilt förordnande bör, som föreslagits, få meddelas för högst ett år åt gången.

Den för ifrågavarande lagstiftning allmängiltiga principen att andra in-gripanden i den normala verksamheten på arbetsmarknaden ej bör vidtagas än sådana som visar sig oundgängligen nödvändiga, synes böra råda även då fråga uppkommer om bestämmande av *villkoren för arbete, som utföres med tjänsteplikt*. Med hänsyn till att arbete, som kan komma att

åläggas med tjänsteplikt, i stort sett torde vara av samma beskaffenhet som ett under normala förhållanden utfört civilt arbete, torde i regel särskild anledning att bestämma ersättningen för arbetet under tjänsteplikt t. ex. som ett slags enhetslön knappast föreligga. De metoder som tillämpas för bestämmandet av villkoren för frivilligt åtaget arbete bör sålunda regelmässigt användas även i tjänstepliktsförhållanden. Frågor om arbetarskydd, arbetstid, kollektivavtal o. dyl. bör regleras av de vid tillfället gällande författningarna, samma avtalsfrihet som eljest bör råda osv. Likaså bör reglerna för förlikningsmans verksamhet vid arbetstvister vara tillämpliga även i fall då förordnande om tjänsteplikt meddelats eller kan meddelas; härför krävs viss ändring i lagen om medling i arbetstvister, som närmare behandlas i specialmotiveringen.

Några remissinstanser har i detta sammanhang påpekat att i sådana situationer, för vilka ifrågavarande lagstiftning är avsedd, svårigheter säkert uppkommer att tillämpa i fredstid gällande regler om arbetstid, semester och arbetarskydd över huvud. Med anledning härav vill jag framhålla att frågan om eftergift under vissa förhållanden från arbetstids- och annan arbetarskyddslagstiftning självfallet ånyo kan bli aktuell. Under föregående världskrig gällde bestämmelser, som möjliggjorde vissa sådana eftergifter. Även om det definitiva ställningstagandet till en ny sådan beredskapslagstiftning måhända bör anstå till dess behov därav gör sig gällande, torde det få övervägas att förbereda densamma genom utredning eller på annat sätt.

Som en konsekvens av det i tjänsteplikten liggande förbudet mot arbetsinställelse följer att öppen konflikt ej får tillgripas i en tvist om villkoren. För att lösa dylik tvist krävs tydligen någon form av tvångsavgörande. Den i 1939 års lag föreskrivna, av utredningsmannen förordade och av remissinstanserna godtagna metoden att för dylikt avgörande anlita skiljenämnd, s. k. lönenämnd för tjänsteplikt, synes mig kunna accepteras jämväl för den nya lagstiftningens del. I stort sett kan jag även ansluta mig till vad utredningsmannen föreslagit rörande sådan nämnds organisation och handläggning av ärenden. I anledning av vad som framkommit under remissbehandlingen av förslaget vill jag emellertid närmare beröra vissa punkter.

Ej blott kommunikationssvårigheter utan även den omfattning i vilken tjänsteplikt kan komma att tillgripas torde, framförallt under tid, då riket befinner sig i krig, göra det nödvändigt att utse flera lönenämnder. Den av utredningsmannen föreslagna lagtexten synes möjliggöra att antalet nämnder kan bestämmas av Kungl. Maj:t allt efter föreliggande behov. Vad gäller stadgandena om lönenämnd liksom åtskilliga andra bestämmelser i lagen bör tillämpningsföreskrifter i görligaste mån utarbetas och andra förberedande åtgärder vidtagas. — Rörande frågan huruvida kronoombudsinstitutionen skall bibehållas eller ej kan jag helt ansluta mig till

utredningsmannens ståndpunkt och de skäl för denna som han anfört. — Lönenämnds beslut skall enligt förslaget i vissa fall betraktas som och jämföras med kollektivavtal. Som framgår av motiven till utredningsmannens förslag skall så vara fallet därest resultatgivande förhandlingar mellan de tvistande parterna skulle ha slutat med att kollektivavtal träffats. Den föreslagna lagtexten på denna punkt synes emellertid ha fått en något för vittgående formulering och har därför justerats. — Lönenämnds beslut bör ej kunna överklagas. Liksom ett mellan parterna ingånget avtal kan dock givetvis dylikt beslut bli föremål för tolknings- eller tillämpningstvist. I regel skall sådan tvist lösas av domstol, arbetsdomstolen eller allmän domstol. Framförallt praktiska skäl synes emellertid föranleda att en tvist, som anknyter till frågan huruvida ett arbete skall upphöra eller ej, bör få avgöras av myndighet som handhar tillämpningen av lagstiftningen över huvud. Endast sådan myndighet torde ha den erforderliga överblicken över rådande behov att genomföra arbetet. En snabb lösning av tvisten blir i regel erforderlig, och även med hänsyn härtill synes domstolsvägen ej böra anlitas. Den föreslagna ordningen medför emellertid att vederbörande myndighet kan komma att ställas inför intrikata arbetsrättsliga spørsmål, såsom t. ex. i de fall då mera personliga skäl från någondera sidan anföres för att arbetsförhållandet mellan parterna skall upphöra. Det är därför angeläget att myndigheten — såsom framgår av vad jag i fortsättningen kommer att anföra avses härmed länsarbetsnämnd — för dylika fall i möjligaste mån anlitar förefintlig tillgång på expertis med erfarenhet på området.

Från huvudregeln att villkoren för arbete, ålagt med tjänsteplikt, skall bestämmas på samma sätt som om fråga varit om frivilligt åtaget arbete har utredningsmannen föreslagit ett undantag avseende visst arbete hos staten som arbetsgivare. Det gäller enligt förslaget villkoren för arbete, som — utan att vara inordnat under statligt reglemente — kan jämföras med arbete, som regleras på dylikt sätt. För att undvika den normala, i regel tidsödande proceduren med riksdagens medverkan vid bestämmandet av villkoren föreslås att Kungl. Maj:t skall ensam få besluta i frågan. Det föreslagna stadgandet innebär även ett undantag från principen att lönenämnd i sista hand skall fälla avgörandet; den för statstjänstemännen normala regeln att arbetsgivaren i vart fall formellt fastställer villkoren bibehålles alltså.

Enligt vad jag inhämtat föreligger utkast till bl. a. civil krigsavlöningskungörelse, jämlikt vilket villkoren för arbete av nu ifrågavarande slag i viss utsträckning skall komma att få bestämmas av den statliga myndighet, hos vilken arbetet skall utföras. Därest en kungörelse av sådant innehåll utfärdas, blir den givetvis i överensstämmelse med förutnämnda huvudregel tillämplig jämväl å arbete som ålagts med tjänsteplikt. Med hänsyn till att tjänsteplikt kan komma att tillgripas i en situation då krigsavlö-

ningskungörelsen ej gäller, synes motsvarande böra stadgas för sådant fall. Bestämmelsen bör lämpligen ges det innehållet att beträffande villkoren i fråga skall gälla vad Kungl. Maj:t därom förordnar. Vidare torde bestämmelsen böra utvidgas till att omfatta ej enbart statligt arbete utan över huvud arbete av beskaffenhet att villkoren därför regelmässigt bestämmas i ett av Kungl. Maj:t med stöd av riksdagens beslut utfärdat reglemente. Jämväl vid bestämmandet av det sakliga innehållet i avlöningsreglementena för t. ex. präster, poliser och folkskollärare krävs nämligen riksdagens medverkan.

I anledning av vad Sveriges akademikers centralorganisation anført om angelägenheten av att lönenämnd i brist på överenskommelser får fastställa villkoren för arbete under tjänsteplikt även då arbetet utföres med staten som arbetsgivare vill jag erinra om att så blir fallet beträffande de statliga arbetstagare, vilkas villkor normalt regleras genom kollektivavtal eller privata avtal. Liksom parterna i dessa fall själva kan sluta avtal kommer, då sådant avtal ej kan träffas, villkoren att bestämmas av lönenämnd under medverkan av representanter för arbetsmarknadsparternas organisationer. Vad angår de löneplansanställda synes anledning saknas att för de tjänstepliktigas del ändra gällande ordning för bestämmandet av arbetsvillkoren i annan mån än vad nyss sagts, nämligen så att riksdagens medverkan ej erfordras.

Beträffande arbete av sådan beskaffenhet att villkoren därför normalt bestämmas genom ett kommunalt reglemente bör, då tjänsteplikt tillgripes för dylikt arbete, gälla att ett redan befintligt tillämpligt reglemente fortfarande skall tillämpas. Om arbetet ej regleras i ett dylikt reglemente, bör liksom eljest förhandlingar kunna ske mellan kommunen och tjänstemannaorganisation, men om överenskommelse ej skulle uppnås torde det slutliga avgörandet böra ankomma ej på kommunen utan på lönenämnd.

Utredningsmannen har slutligen föreslagit att Kungl. Maj:t eller lagens tillämpningsmyndigheter skall få möjlighet att, i vissa fall och oberoende av hur villkoren eljest reglerats, efter enhetliga normer fastställa villkor för arbete, ålagt med tjänsteplikt. Denna befogenhet är avsedd att nyttjas endast i undantagsfall, framför allt i situationer då det kan visa sig angeläget att snabbt och utan omgång bestämma ersättning för ett arbete. I regel avses fall då ianspråktagandet av arbetskraften skett i uppståndsliknande form — så som i 1939 års lag avsågs beträffande ungdom — och då kvalifikationskraven ej är alltför varierande. De remissinstanser som yttrat sig i frågan har ej anført erinran mot ett dylikt stadgande i och för sig men starkt framhävt angelägenheten av en restriktiv tillämpning. Även jag ansluter mig till förslaget men vill betona att ett dylikt avsteg från det vanliga tillvägagångssättet att bestämma arbetsvillkoren kan godtagas endast för sådana undantagsfall som nyss exemplifierats. Att i lagtext närmare precisera förutsättningarna torde emellertid ej låta sig göra. Det är tydligt att

det främst är då riket befinner sig i krig och beträffande personer som tages i anspråk för allmän tjänsteplikt som bestämmelsen kan behöva tillämpas; uteslutas kan emellertid ej att behov därav kan uppkomma även i andra fall.

Det synes mig uppenbart att den som tages i anspråk för att i det allmännas intresse utföra arbete skall av statsmedel erhålla ersättning för direkta utgifter, föranledda av ianspråktagandet. Sålunda bör utan tvivel gottgöras kostnader för resa från hemorten till en arbetsplats, där tjänsteplikt skall fullgöras, och för uppehälle under dylik resa; detsamma gäller givetvis motsvarande kostnader vid resa mellan två platser, där arbete under tjänsteplikt utförts resp. skall utföras ävensom vid resa tillbaka till hemorten då den tjänstepliktige ej längre tages i anspråk. Om arbetet på en ny plats blir mera varaktigt torde det vidare i vissa fall vara rimligt att den tjänstepliktige på motsvarande sätt får ersättning för flyttning av familj och bohag. Här torde dock få förutsättas en skälighetsprövning, därvid hänsyn bör tagas bl. a. till den tjänstepliktiges löneförmåner. Samtliga nu nämnda former av ersättningar bör, som jag nyss antydde, utgå av allmänna medel.

Vidare bör otvivelaktigt viss garanti lämnas för att den tjänstepliktige skall utfå ersättning för det utförda arbetet. Skulle av någon anledning vederbörande arbetsgivare ej vilja eller vara i stånd till att betala lönen, bör staten träda emellan och utge motsvarande ersättning mot det att den tjänstepliktige å staten överlåter sin fordran gentemot arbetsgivaren. Normalt torde den tjänstepliktige komma att begära ersättningen i fråga utan dröjsmål; i många fall torde han vara i omedelbart behov av ersättningen. Han bör dock ha möjlighet att ge arbetsgivaren visst anstånd. Med hänsyn härtill föreslås att den tjänstepliktige kan dröja tre månader efter det fordran förfallit innan han gör framställning om ersättning av staten. En sådan tidsfrist torde ur den tjänstepliktiges synpunkt vara tillräcklig; en längre frist skulle vidare kunna medföra större svårigheter för staten att i sin tur indriva fordringen hos arbetsgivaren. Fall kan emellertid tänkas förekomma då den angivna tiden av tre månader visar sig otillräcklig, varför möjlighet bör beredas att göra undantag från huvudregeln.

Den principiella rätten att erhålla här förut berörda ersättningar bör direkt fastslås i lag. Utformningen av detaljbestämmelser torde däremot få överlämnas åt Kungl. Maj:t eller den centrala tillämpningsmyndigheten. Som utredningsmannen anfört synes nämligen ett mera preciserat utformande av detaljer lämpligast kunna ske med beaktande av de i den aktuella situationen rådande förhållandena. Jag delar länsstyrelsens i Malmöhus län uppfattning att de förutsatta tillämpningsbestämmelserna bör erhålla en så enkel utformning som möjligt.

I 1939 års lag upptogs slutligen vissa grundläggande bestämmelser om att en tjänstepliktig skulle kunna under vissa omständigheter erhålla kompensation för minskad inkomst eller ökade levnadskostnader. En lösning av spörsmålet huruvida och under vilka förutsättningar dylik ersättning skall utgå torde emellertid sammanhånga med den mera allmänna regleringen av frågan om försörjning av anhöriga till sådana personer, som på ett eller annat sätt i krislägen tages i anspråk för det allmännas räkning. Som utredningsmannen anfört är nämnda problem föremål för prövning av en särskild utredning, värnpliktsavlöningsutredningen, vilken därvid torde ha att beakta även förhållandena rörande de tjänstepliktiga. Jag biträder därför utredningsmannens förslag att i nuvarande sammanhang ej föregripa de resultat som sålunda är att vänta. Å andra sidan har jag intet att erinra mot de av utredningsmannen anförda allmänna synpunkterna på problemet. Tills vidare synes föreskrifterna om familjebidrag åt värnpliktiga vid behov kunna tjäna som förebild för stadganden om motsvarande ersättningar i samband med tjänsteplikts fullgörande.

Någon tvekan synes mig knappast böra råda om att arbetsmarknadsstyrelsen och dess underlydande organ i princip bör ha hand om *administrationen* av den föreslagna lagstiftningen. Genom sina fredsmässiga uppgifter har arbetsmarknadsverket gjort sig förtroget med problem liknande dem som kan uppstå i krislägen ävensom över huvud förskaffat sig en vidsträckt överblick över och ingående kännedom om förhållandena på arbetsmarknaden. Verket får vidare anses i stort sett redan äga den betydelsefulla regionala och lokala organisation som erfordras för tillämpningen av lagen.

Om sålunda arbetsmarknadsstyrelsen normalt bör vara centralt tillämpningsorgan skulle man dock möjligen kunna ifrågasätta, om ej lagen borde bereda möjlighet för Kungl. Maj:t att uppdraga åt andra myndigheter att för speciella fall handha tillämpningen. Utredningsmannen har i sitt betänkande tagit upp detta spörsmål till diskussion men stannat för att ej föreslå en dylik ordning. De skäl utredningsmannen därvid anfört, främst angelägenheten av att i krissituationer undvika en splittring av den organisatoriska ledningen, synes mig bärande och jag ansluter mig därför till hans ståndpunkt. Därav att arbetsmarknadsstyrelsen ensam får handha den centrala tillämpningen följer också den psykologiska fördelen att ingripandena utformas av ett fristående, opartiskt organ, vari arbetsmarknadens huvudorganisationer är representerade. Jag förutsätter vidare att överallt — och icke minst på mera särpräglade områden, exempelvis veterinärväsendet och handelssjöfarten — ett nära samarbete kommer att råda mellan arbetsmarknadsstyrelsen och de övriga myndigheter, som kan beröras av ifrågavarande slag av ingripanden.

Länsarbetsnämnderna med den dem underställda arbetsförmedlingen

6 — Bihang till riksdagens protokoll 1959. 1 saml. Nr 38

torde uppfylla de krav på väl utbyggda regionala organ, som måste uppställas. Liksom arbetsmarknadsstyrelsen med avseende å riket i dess helhet har länsarbetsnämnderna genom sin verksamhet i fred skaffat sig en grundlig kännedom om tillgången på och behoven av arbetskraft inom vederbörande län. De har också bl. a. genom uppläggande av olika register deltagit i planläggningen av verksamheten under krig och liknande allvarliga lägen. Gentemot vad en remissinstans anfört om önskvärdheten av att annan myndighet än länsarbetsnämnd får handlägga frågor rörande medicinalväsendets administrativa personal, såsom kontors-, handräknings- och liknande personal, vill jag framhålla att behov av dylik arbetskraft sannolikt kommer att göra sig gällande på de mest skiftande områden av samhällslivet och att endast arbetsmarknadsorganen torde ha den erforderliga överblicken över tillgång och efterfrågan. Länsarbetsnämnderna bör sålunda handha den regionala tillämpningen överlag.

Beträffande länsarbetsnämnds verksamhet är emellertid att märka att de uppgifter, som under fred åvilar länsarbetsnämnd, skall enligt numera fastställda planer för länsstyrelsernas krigsorganisation handläggas av länsstyrelserna då dessa är krigsorganiserade. En sådan ordning har ånsetts erforderlig av bl. a. samordningsskäl. Det förutsättes härvid att länsarbetsdirektören regelmässigt skall ingå i den krigsorganiserade länsstyrelsen jämte annan personal ur länsarbetsnämndernas kansliorganisation. Länsarbetsnämnden kommer sålunda att som självständig länsmyndighet och i sin normala sammansättning kunna handha lagens tillämpning under de stadier av ett krisläge, då lagen kan behöva användas och länsstyrelsen i länet ej krigsorganiserats. I och med att länsstyrelsen krigsorganiserats kommer emellertid länsarbetsnämnden att upphöra som beslutande myndighet och ärenden enligt tjänstepliktslagen kommer då att övertagas av länsstyrelsen. Någon särskild bestämmelse härom i tjänstepliktslagen torde icke erfordras. Det må anmärkas, att administrativa fullmaktslagen ger Kungl. Maj:t rätt att under vissa förutsättningar överföra arbetsuppgifter från en myndighet till en annan. Med hänsyn till att länsarbetsnämndens kansliorganisation inom länsstyrelsen kommer att ha det närmaste ansvaret för dessa ärenden kan enligt min mening icke uppstå någon fara för bristande kontinuitet i ärendenas handläggning vid omorganisationen. Något principiellt hinder mot att länsstyrelse på ifrågavarande område och i ett sådant läge fungerar som regionalt organ under arbetsmarknadsstyrelsen anser jag ej föreligga. Det är emellertid av stor vikt att det regionala tillämpningsorganet åtminstone vid fattande av vissa beslut har tillgång till den erfarenhet som representanter för arbetsmarknadens organ besitter. Jag vill därför betona det angelägna i att expertis av nämnt slag i möjligaste mån kommer att anlitas även i de situationer, då beslutanderätten formellt tillkommer länsstyrelsen. Planläggningen för länsstyrelses krigsorganisation förutsätter också, att länsarbetsnämnden såsom sådan,

dvs. bl. a. representanter för arbetsmarknadsorganisationerna, skall bibehållas såsom rådgivande organ.

Med hänsyn främst till utvecklingen på krigföringens område är det av vikt att lokala tillämpningsorgan har möjligheter att i allvarliga och bråds-kande situationer handla självständigt. Förutsättningar bör sålunda finnas för länsorganet att till kretskontoren och lokala kontor delegera beslutanderätt särskilt för situationer då förbindelserna med det regionala organet avbrutits. Behov av att i vissa lägen förstärka personalorganisationen för de lokala organen torde fördensskull komma att uppstå. Som utredningsmannen framhållit torde uppgifternas natur och omfattning vara avgörande för den utsträckning i vilken delegering av befogenhet bör ske till de lokala organen. Närmare föreskrifter härom bör lämnas i administrativ väg.

Tillämpningsmyndigheterna bör äga möjlighet att utnyttja den speciella lokalkännedom som kommunalt organ får antagas besitta rörande arbetskraften inom kommunen. Enligt lagen om skyldighet för kommun att fullgöra vissa av krig m. m. föranledda arbetsuppgifter äger Kungl. Maj:t i vissa krissituationer föreskriva att kommun skall fullgöra uppgifter som är erforderliga bl. a. för att lämpligt utnyttja tillgänglig arbetskraft; nämnda uppgifter skall då ankomma på kommunala kristidsnämnder. Dylig nämnd skall enligt kungörelsen om kristidsnämnder i princip finnas i varje kommun; i vissa fall kan dock åt annan kommunal myndighet uppdragas att fullgöra kristidsnämnds uppgifter. Med hänsyn härtill synes det tillräckligt att i den nu ifrågavarande lagstiftningen upptaga ett stadgande av innehåll att kristidsnämnd eller motsvarande kommunala myndighet har att inom sitt verksamhetsområde biträda lagens tillämpningsmyndigheter.

Vad gäller fördelningen av uppgifterna mellan de olika tillämpningsorganen kan jag i stort ansluta mig till vad utredningsmannen därom uttalat. Såsom förut framhållits ankommer det på Kungl. Maj:t att utfärda de grundläggande förordnandena om ingripande enligt lagen; om någon delegering av denna befogenhet kan i princip ej bli fråga. Däremot kan det tänkas att t. ex. ett förordnande om tjänsteplikt göres mycket omfattande men förenas med bemyndigande för underordnad myndighet att medge undantag. I övrigt bör praktiska hänsyn vara avgörande för fördelningen av uppgifterna. Slutligen vill jag än en gång erinra om att med stöd av administrativa fullmaktslagen andra myndigheter än arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnderna kan beklädas med uppgifter rörande lagens tillämpning liksom fördelningen av uppgifterna mellan dem kan ändras. I vissa lägen kan även Kungl. Maj:ts befogenheter överföras på underlydande myndigheter.

En lag av nu ifrågavarande art bör tydligen av praktiska skäl innehålla allenast de på varje punkt grundläggande stadgandena. Den mera detal-

jerade utformningen av t. ex. de olika ingripandena kan, som utredningsmannen framhållit, bli beroende på de förhållanden som råder då en tillämpning av lagen blir aktuell. Regler av typisk tillämpningskaraktär torde därför få meddelas i administrativ ordning. Föreliggande förslag synes mig i detta hänseende vara lämpligt avvägt.

Jag kan i stort godkänna de allmänna riktlinjer för tillämpningen som utredningsmannen dragit upp. I detta sammanhang vill jag närmare beröra endast en specialfråga, som också särskilt beaktats av vissa remissinstanser, nämligen sättet för uttagningen av tjänstepliktiga. I princip torde man böra kräva att en person, som uttages för arbete med tjänsteplikt, klart och otvetydigt underrättas om ianspråktagandet, icke minst ur den synpunkten att han bör vara medveten om de påföljder som brott mot arbetsplikten kan medföra. Man torde därför kunna uppställa som huvudregel att ett arbetsåläggande skall meddelas individuellt. Detta gäller främst då fråga är om allmän tjänsteplikt, men regeln synes principiellt böra gälla även vid tjänsteförlängning. Normalt kommer en dylik åtgärd sällan att avse alla dem som utför arbete på en viss arbetsplats. Skulle emellertid så vara fallet torde en mera allmänt hållen delgivning, t. ex. genom anslag på en arbetsplats, avseende alla dem som vid en viss tidpunkt utför arbete på platsen i fråga, kunna godtagas, dock endast om någon sorts kontroll kan utövas över att de som skall tagas i anspråk verkligen tar del av anslaget innehåll. För vissa specialfall, t. ex. då långt borta varande sjömän skall åläggas tjänsteförlängning, torde det vidare vara praktiskt omöjligt att med erforderlig snabbhet först fastställa fartygsbesättningens aktuella sammansättning och därefter individuellt delge varje besättningsman åläggandet. Möjlighet till kollektiv uttagning, anknuten till dem som faktiskt tjänstgör på viss plats, visst fartyg osv., synes därför böra föreligga. Eventuellt bör en dylik generell delgivning när möjligheterna tillåter följas av individuell sådan.

Specialmotivering

I enlighet med de riktlinjer som uppdragits i den allmänna motiveringen har inom socialdepartementet upprättats förslag till allmän tjänstepliktslag och lag angående ändrad lydelse av lagen om medling i arbetstvister. Beträffande dessa förslag, som i stort överensstämmer med de av utredningsmannen framlagda, må utöver vad som framgår av det tidigare anförda följande nämnas.

Förslaget till allmän tjänstepliktslag

Lagens rubrik m. m.

För att ange lagens vittomfattande karaktär och med hänsyn till att tjänsteplikt utgör det allvarligaste ingripande som lagen medger har som rubrik valts Allmän tjänstepliktslag.

I enlighet med vad förut framhållits upptager lagen i huvudsak grundläggande stadganden.

Särskilda föreskrifter om tillämpligheten av lagrummen anges endast beträffande de grundläggande, typiska fullmaktsbestämmelserna, dvs. 4, 5, 8 och 9 §§, vilka skall kunna tillämpas endast då vissa faktiska förutsättningar föreligger. Övriga stadganden blir alltså i princip tillämpliga omedelbart sedan lagen trätt i kraft; detta gäller sålunda exempelvis 1, 3 och 27 §§. De flesta av dem kommer emellertid att till följd av sitt samband med fullmaktsbestämmelserna behöva nyttjas endast i anslutning till tillämpningen av dessa.

Inledande bestämmelser

1 §.

I denna paragraf anges de faktiska betingelserna för tillämpningen av de åt Kungl. Maj:t givna fullmakterna. Vidare regleras ordningen för fullmaktsbestämmelsernas försättande i och ur funktion. Närmare redogörelse för dessa frågor har lämnats i den allmänna motiveringen. Därutöver torde följande spörsmål böra beröras.

Utredningsmannen

Något uttryckligt upphävande av den på krig grundade automatiska tillämpningen torde ej erfordras i den mån efter krigets slut ett på krigsfara grundat eller jämlikt paragrafens tredje stycke meddelat tillämpningsförordnande tillkommit.

Den av krig föranledda automatiska tillämpligheten torde böra omfatta samtliga grundläggande fullmaktsbestämmelser. Likaså synes beredskapslarm böra innebära ett förordnande om att samtliga nämnda bestämmelser äger tillämpning. För övriga fall bör — i enlighet med principen att mera vittgående åtgärder ej bör tillgripas än de absolut nödvändiga — ett tillämpningsförordnande kunna begränsas till att avse en eller vissa av fullmaktsbestämmelserna.

Remissyttrandena

Enligt *telestyrelsens* och *Landsorganisationens* mening bör beredskapslarms automatiska verkan anges — förutom i beredskapskungörelsen — jämväl i förevarande paragraf.

Föredraganden

Jag delar de av utredningsmannen angivna synpunkterna. Förslaget har utformats i enlighet härmed.

Något behov av att i tjänstepliktslagen direkt ange verkan av beredskapslarm synes ej föreligga. Det praktiskt sett angelägna är att denna verkan

fastslås i beredskapskungörelsen, som torde böra innehålla en fullständig redogörelse för alla de följdverkningar som ett beredskapslarm medför.

2 §.

I lagrummet anges de arbetskraftsbehov, för vilkas tillgodoseende ingripandena enligt lagen får ske. Bestämmelserna har närmare behandlats i den allmänna motiveringen. Med hänsyn till de i krigssjukvårdslagen upptagna bestämmelserna om tjänsteplikt för medicinalpersonal har särskilt angivits, att förordnande om tjänsteplikt enligt förevarande lag ej får meddelas för tillgodoseende av hälso- och sjukvårdens behov av dylik personal. Hälso- och sjukvården i övrigt torde falla under beteckningen »annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna».

3 §.

Paragrafen upptager bestämmelser om de myndigheter som skall handha tillämpningen av lagen.

För det regionala tillämpningsorganet har i fortsättningen av lagtexten använts beteckningen länsarbetsnämnd. För fullständighetens skull har i paragrafen intagits en erinran om att bestämmelserna givetvis skall gälla även arbetsnämnden i Stockholms stad.

Som utredningsmannen föreslagit och i överensstämmelse med vad gällde enligt 1939 års lag synes frågan vilken regional myndighet i det speciella fallet är behörig kunna lösas så, att en persons uttagning till tjänsteplikt eller befrielse därifrån avgöres av organet i det län där vederbörande vistas och att övriga frågor avgöres av organet i det län där arbetet utföres eller skall utföras. Närmare bestämmelser i ämnet torde lämpligen böra utfärdas av arbetsmarknadsstyrelsen.

Vad gäller kristidsnämnd må erinras om lagen den 15 juni 1939 (nr 254) om skyldighet för kommun att fullgöra vissa av krig m. m. föranledda arbetsuppgifter samt kungörelsen den 8 september 1939 (nr 658) om kristidsnämnder.

Arbetsförmedlingstvång m. m.

4 och 5 §§.

De grundläggande bestämmelserna rörande ingripandena på arbetsförmedlingens område upptages i dessa båda paragrafer. Utöver vad anförts i den allmänna motiveringen vill jag särskilt beröra några specialfrågor.

Enligt lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling är den som bedriver arbetsförmedling utan att från arbetsgivare eller arbetssökande upptaga ersättning skyldig att göra anmälan därom till arbetsmarknadsstyrelsen; den som eljest vill bedriva arbetsförmedling, för vilken från arbetsgivare eller arbetssökande upptages ersättning för kost-

naderna, skall söka tillstånd hos styrelsen. Arbetsförmedling får däremot enligt lagen ej bedrivas i förvärvssyfte. Från sistnämnda regel har emellertid i lagens övergångsbestämmelser upptagits vissa undantag beträffande huvudsakligen sådana personer som vid lagens ikraftträdande bedrev verksamhet av angivet slag. För dessa kan tillståndet att bedriva verksamheten förlängas för ett år i sänder. Om förlängning ej sker, går det ej att senare återuppliva tillståndet. För att bibehålla de förmedlingar, som av arbetsmarknadsstyrelsen erhållit tillstånd att bedriva förmedlingsverksamhet, vid rätten att under normala förhållanden fortsätta densamma, torde frågor om förlängning av tillstånd böra prövas även i situationer, då ett förbud mot enskild arbetsförmedling gäller. Förlängning av tillståndet bör sålunda kunna meddelas men förordnande samtidigt ges om erforderlig inskränkning i utövandet av den på tillståndet grundade rätten.

Möjlighet att göra undantag från förbud mot eller inskränkning av enskild arbetsförmedling synes böra föreligga. Beträffande t. ex. arbetskraft inom ett bestämt isolerat yrkesområde torde eventuellt förekommande enskild förmedling kunna få bedrivas, dock i samverkan med den offentliga och på villkor som arbetsmarknadsstyrelsen äger föreskriva.

En företrädesbestämmelse förutsätter som motiv ett det allmännas intresse av att visst behov tillföres arbetskraft. Vid tillämpningen bör dock hänsyn kunna tagas till rent personliga skäl för undantag ävensom till vikten av det arbete, som en sökande vill antaga på ett annat område än det prioriterade. De skäl som skall kunna föranleda undantag torde emellertid böra vara särskilt vägande.

6 §.

Arbetsförmedlingstvängt har som framgår av 5 § konstruerats som ett förbud för arbetsgivare att sluta anställningsavtal med mindre den offentliga arbetsförmedlingen medverkat. Brott mot detta förbud utgör en ordningsförseelse och synes böra vara straffbelagt; se vidare under 24 §. Frågan huruvida en anställning, som avtalats i strid mot arbetsförmedlingstväng, skall hävas eller ej torde lämpligen få avgöras med beaktande av meddelad företrädesbestämmelse. Har en sådan bestämmelse åsidosatts, bör anställningen kunna hävas; en förutsättning härför är givetvis att anställningen såväl vid avtalets ingående som vid tidpunkten för det ifrågasatta hävandet strider mot företrädesbestämmelsen. Avgörandet synes emellertid böra göras beroende av en skälighetsprövning. Det torde lämpligen böra ankomma på länsarbetsnämnd att pröva och avgöra dylik fråga.

7 §.

I denna paragraf anges vissa anställningsförhållanden, beträffande vilka bestämmelser om företräde för visst arbetsbehov och arbetsförmedlingstväng ej skall tillämpas. Rörande bakgrunden för dessa undantag hänvisas

till allmänna motiveringen. Förutom de i 1939 års lag upptagna släktskaps- och liknande relationerna har för fullständighetens skull medtagits även förhållandet mellan makar. Undantagen bör i tillämpliga delar gälla även då fråga uppkommer om hävande av anställning enligt 6 §.

Tjänsteplikt

8 §.

Innebörden av den ena formen av tjänsteplikt, nämligen tjänsteförlängning, fastslås i denna paragraf. Tjänsteförlängning innebär således skyldighet för arbetstagare i 16—70-årsåldern att efter ett Kungl. Maj:ts förordnande och efter föreläggande av tillämpningsmyndighet ej lämna sin anställning utan särskilt medgivande eller eljest nedlägga arbetet. Bestämmelserna har närmare berörts i allmänna motiveringen. Vissa regler om undantag och begränsningar lämnas i 10 och 11 §§.

Om medgivande att lämna anställning eller eljest upphöra med arbete stadgas i 13 §.

9 §.

Den allmänna tjänsteplikten, dvs. det längstgående ingripande som lagen medger, definieras i denna paragraf såsom skyldighet för envar i 16—70-årsåldern att efter ett Kungl. Maj:ts förordnande och efter föreläggande från tillämpningsmyndighet antaga och utföra sådant arbete som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medger. Rörande den närmare motiveringen hänvisas till vad förut anförts. Jämväl med avseende å den allmänna tjänsteplikten föreskrives i 10 och 11 §§ vissa undantag och begränsningar.

10 och 11 §§.

Dessa paragrafer innehåller vissa stadganden om undantag från och begränsningar i de i 8 och 9 §§ angivna skyldigheterna. Utöver vad i den allmänna motiveringen framhållits härom synes följande frågor böra närmare beröras.

Utredningsmannen

Såsom bosatt i riket torde i första hand få anses den som är kyrkobokförd här. Jämlikt 13 § folkbokföringsförordningen den 28 juni 1946 skall i princip envar kyrkobokföras i den församling där han är bosatt; en person anses därvid i allmänhet bosatt å den fastighet där han regelmässigt vistas under nattvilan eller där han eljest kan anses ha sitt egentliga hemvist. Jämväl beträffande person, som visserligen har sitt hemvist och får anses bosatt här men av någon anledning ej kyrkobokförts, ävensom person, som kan sägas stadigvarande vistas i riket utan att vara bosatt här, bör tjänsteplikt kunna tillgripas. — Sjöman som är svensk medborgare torde i regel uppfylla förutsättningen att vara kyrkobokförd och alltså bo-

satt i riket. Om så ej skulle vara fallet, torde viss anknytning böra sökas till bestämmelserna i anvisningarna till 53 § kommunalskattelagen, vari det heter bl. a., att sjöman som under utövning av sitt yrke uppehåller sig å främmande farvatten men är inskriven å sjömanshus här i riket eller har sin familj härstädes, fortfarande anses vara bosatt här i riket. Sjöman som är verksam i utrikesfart, måste vara inskriven å sjömanshus. Gäller det inrikesfart, för vilken sådan inskrivning ej är nödvändig, torde sjömannen i regel vara kyrkobokförd här; i varje fall får han anses stadigvarande vistas i riket.

Bestämmelsen om möjlighet till individuell befrielse från att tagas i anspråk med tjänsteplikt har i motsats till vad gällde enligt 1939 års lag gjorts tillämplig även på tjänsteförlängning, detta med hänsyn till att individuell uttagning blir tillämplig även för nämnda slag av tjänsteplikt. Det bör ankomma på länsarbetsnämnd att i samband med uttagningen pröva framställning om befrielse. Enär det i en situation då tjänsteplikt tillgrips är i hög grad angeläget att föreliggande behov av arbetskraft effektivt tillgodoses, torde emellertid endast speciellt beaktansvärda skäl (i lagtexten benämnda synnerliga skäl) kunna få medföra befrielse. De i 1939 års lag anförda exemplen — beträffande pensionstagare betydlig förlust eller olägenhet samt beträffande ungdom det förhållandet att tjänstepliktigs anhörig är huvudsakligen beroende av hans arbete för sin försörjning — torde för nämnda fall fortfarande få anses tillämpliga.

Remissyttrandena

Länsstyrelsen i Malmöhus län anser — med anledning av att jämväl personer, som icke stadigvarande vistas i riket, åsyftas i 10 § — det vara i enhetlighetens intresse lämpligt att i förevarande lagstiftning använda samma formulering som i 68 § kommunalskattelagen eller i anvisningarna till 53 § samma lag.

Överbefälhavaren framhåller att undantaget för den som fullgör tjänstgöring vid krigsmakten bör omfatta även annan än den som fullgör tjänstgöring enligt lag. Som exempel nämner överbefälhavaren den civilanställda personalen, som har mycket viktiga uppgifter bl. a. i samband med mobilisering. För att detta klart skall framgå av lagtexten bör enligt överbefälhavarens uppfattning den första meningen i 11 § erhålla följande lydelse: »Den som är anställd eller fullgör tjänstgöring vid krigsmakten är undantagen från tjänsteplikt, — — —.» — Vidare påpekar överbefälhavaren att om personal som är skyldig att tjänstgöra vid krigsmakten, t. ex. värnpliktiga, hemvärnsmän eller avtalsbunden frivillig personal, och som ålagts tjänsteplikt, inkallas till tjänstgöring, inkallelsen bör automatiskt innebära att tjänsteplikten häves. Följande mening föreslås därför införd i 11 §: »Tjänsteplikt upphör när personal inkallas till tjänstgöring vid krigsmakten.»

Föredraganden

Beträffande innebörden för ifrågavarande lags del av bosättningsbegreppet kan jag i huvudsak biträda vad utredningsmannen därom anfört. Förutom dem som kyrkobokförts här bör sålunda jämväl sådana personer som eljest kan sägas ha sitt egentliga bo och hemvist i riket anses bosatta här och alltså kunna ianspråktagas. Ett tjänstepliktsförordnande bör vidare kunna omfatta den som utan att vara bosatt här likväl mera stadigvarande vistas här. Möjlighet att ingripa mot person som mera tillfälligt eller kortvarigt vistas här synes däremot ej vara erforderlig. Den av utredningsmannen föreslagna formuleringen, som med den av honom angivna tolkningen medför att jämväl svenska sjömän på svenska fartyg kan ianspråktagas, torde efter viss jämkning kunna godtagas.

Utredningsmannen har föreslagit att i 10 § som ett andra stycke upptages bestämmelser om att förordnande om tjänsteplikt må på olika sätt inskränkas att avse endast vissa grupper av personer. Att dylik inskränkning bör kunna ske förefaller uppenbart med hänsyn dels till den för hela lagstiftningen gällande grundsatsen om minsta möjliga intrång och dels till praktiska skäl. Enär dessutom i 8 och 9 §§ föreskrives om åligganden »i den mån» Kungl. Maj:t därom förordnar, synes ytterligare bestämmelser i lagen ej erforderliga. Däremot torde dessa frågor komma att behandlas i blivande tillämpningsföreskrifter.

Vad överbefälhavaren anfört om den automatiska verkan av inkallelse till krigsmakten synes böra beaktas. Formuleringen »den som — — — tagas i anspråk för tjänstgöring vid krigsmakten är undantagen från tjänsteplikt» torde tillgodose överbefälhavarens önskemål i denna del. Som i allmänna motiveringen anförts bör undantaget för tjänstgöring vid krigsmakten ej avse andra än dem som tjänstgör enligt lag.

Med uttrycket »polisväsendet» avses den verksamhet som regleras i lagen den 6 juni 1925 (nr 170) om polisväsendet i riket. Vid polisväsendet är även vissa statstjänstemän anställda.

Såsom jag framhållit i den allmänna motiveringen bör möjlighet för tillämpningsmyndighet att medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt föreligga. Jag delar de av utredningsmannen anförda synpunkterna på denna fråga.

Rörande vissa i 11 § använda termer torde följande böra framhållas. Uttrycket »undantagen från tjänsteplikt» innebär att den skyldighet att utföra arbete, som konkretiserats i ett förordnande enligt 8 eller 9 §, över huvud taget ej åvilar vederbörande. Med termen »åläggas» avses detsamma som »uttagas till». Att tillämpningsmyndighet äger medge befrielse från fullgörande av tjänsteplikt innebär att myndigheten kan, efter prövning av anförda skäl, tills vidare underlåta att avkräva vederbörande det arbete, som han enligt det principiella förordnandet är skyldig att utföra.

Arbetsvillkor vid fullgörande av tjänsteplikt

12 §.

I denna paragraf fastslås principen att, där i lagen ej annat föreskrives, regler som gäller för bestämmande av villkoren för frivilligt åtaget arbete skall tillämpas även då fråga är om arbete av motsvarande slag, ålagt med tjänsteplikt. Se närmare den allmänna motiveringen. Hänvisning torde böra göras även till andra författningar än lagar. Av Kungl. Maj:t utfärdade reglementen torde få anses falla under beteckningen »allmän författning», men reglemente synes böra särskilt anges med tanke på kommunala sådana.

13 §.

Tjänsteplikt innebär ju som framgår av 8 och 9 §§ skyldighet att utföra visst ålagt arbete. Den som tages i anspråk för tjänsteplikt har sålunda ej rätt att ensam bestämma huruvida arbetet skall fortsättas eller ej. Rörande frågan huruvida och under vilka förutsättningar ett arbete under tjänsteplikt skall få upphöra torde följande synpunkter böra närmare upptagas till behandling.

Utredningsmannen

Den enligt 8 eller 9 § ålagda skyldigheten synes ej böra göras ovillkorlig. Under vissa omständigheter torde anställningen eller arbetet kunna få upphöra i förväg. Av praktiska skäl bör så få ske när parterna är ense där-om. Att påtvinga båda parter tjänstepliktens fullgörande torde ej medföra effektivt arbetsresultat. Om endera parten vägrar att gå med på att anställningen eller arbetet skall upphöra, torde det få ankomma på särskild myndighet att fälla avgörandet. För det fall att tvisten rör frågan om behov över huvud föreligger att arbetet utförs och sålunda det allmännas intresse kan beröras, synes det uppenbart att avgörandet bör tillkomma myndighet, som har att tillämpa förevarande lag, då närmast länsarbetsnämnd. Jämväl då mera individuella skäl åberopas från endera sidan, torde det vara lämpligast praktiskt sett — med hänsyn till bl. a. önskvärdheten av snabba avgöranden — att länsarbetsnämnden får lösa tvisten. Som exempel på anledning att medge avsked mot arbetsgivarens vilja kan nämnas tillkomsten av en omständighet, som skulle ha fritagit arbetstagaren från tjänsteplikten om den förelegat vid uttagningstillfället. Mot arbetstagarens vilja synes anställningen eller arbetet böra kunna bringas att upphöra, där-est arbetsgivaren kan åberopa godtagbart skäl för exempelvis omläggning av driften, likaså därest den tjänstepliktige gjort sig skyldig till exempelvis obstruktion mot den verksamhet där han sysselsatts. Länsarbetsnämnden har över huvud att vid sitt avgörande följa rådande praxis i arbetsrättsliga förhållanden. Härvid är det angeläget att ärenden av nu ifrågakommande art

behandlas av en såvitt möjligt fullsatt nämnd; f. n. finns i samtliga nämnder representanter för arbetsmarknadens organisationer. Över nämndens beslut kan talan i vanlig ordning föras. — För att ge arbetsförmedlingen tillfälle till att vidtaga nya dispositioner kan i vissa fall uppsägningstid tillskapas eller förlängas.

Nedläggande av arbete under tjänsteplikt är för den tjänstepliktige belagt med straff; se 24 §. En arbetsgivare bör å sin sida icke utan vidare kunna genom permittering eller liknande åtgärd, utan att anställningen bringas till upphörande, frigöra sig från sina skyldigheter gentemot den tjänstepliktige. Jämväl vid tvist i ett dylikt fall bör länsarbetsnämnden ha avgörandet i sin hand. Arbetsgivaren bör i princip vara skyldig att fortsätta att erlägga lön och andra förmåner åt den tjänstepliktige och befrias därifrån först därest länsarbetsnämnden, som omedelbart bör upptaga frågan till prövning, finner arbetsgivarens åtgärd sakligt motiverad, exempelvis förorsakad av oförutsedda omständigheter eller av svårigheter som kan medföra åtgärder mot såväl tjänstepliktiga som andra arbetstagare. Rent tekniska hinder kan ju uppstå, en fabrik förstöras genom bombning etc. Länsarbetsnämnden bör så skyndsamt som möjligt pröva, huruvida de av arbetsgivaren åberopade skälen bör få föranleda arbetets inställande, och om så finnes vara fallet återkalla ordern till de tjänstepliktiga samt vid behov överflytta dem till annat arbete. — För beräkning av lön, som sålunda i vissa fall skall utgå till den tjänstepliktige, bör som utgångspunkt tagas lönebeloppet under den tidsperiod, för vilken sådant senast blivit fastställt, eventuellt ett genomsnitt av de senaste periodernas lönebelopp.

I sista stycket av motsvarande paragraf i 1939 års lag upptogs ett stadgande att »fråga, som enligt denna lag tillhör länsarbetsstyrelsens avgörande, må ej prövas av domstol». Av förarbetena till lagen framgår, att det ansågs erforderligt att i lagen upptaga ett stadgande till undvikande av kompetenskonflikter — såvitt angick frågan om upphörande av tjänstepliktigs anställning — mellan »länsarbetsstyrelserna» och de domstolar, allmänna domstolar och arbetsdomstolen, som hade att pröva tvister om arbetsavtal. På föranledande av vederbörande riksdagsutskott formulerades stadgandet så som ovan angivits. — Utredningsmannen är visserligen tveksam om ett kompetensstadgande i förevarande fall över huvud är erforderligt (jfr artiklar i Förvaltningsrättslig Tidskrift år 1951 sid. 41 och i Svensk Juristtidning år 1952 sid. 349) men har ej velat utesluta bestämmelse här om. Enär emellertid stadgandet synes ha fått en för generell formulering i 1939 års lag, har det i viss mån omformulerats och i klarhetens intresse angivits omfatta frågor som avses i förevarande paragraf.

Remissyttrandena

Länsstyrelsen i Jämtlands län anser att, enär en mellan parterna träffad överenskommelse om arbetets upphörande kan vara oförenlig med det all-

männas intresse, föreskrifter bör meddelas till förhindrande av sådana icke önskvärda arbetsnedläggelser. *Länsarbetsnämnden i Jämtlands län* finner på samma skäl en ändring i den föreslagna lagtexten, som ej synes kunna förebygga att arbetet upphör efter överenskommelse mellan arbetsgivare och arbetstagare, böra övervägas.

Handelskammaren för Örebro och Västmanlands län förmenar att något allmänt intresse av att en anställd bibehåller sin anställning mot arbetsgivarens vilja knappast kan tänkas förekomma. *Handelskammaren i Gävle* anser att en arbetsgivare, som ej vill behålla en viss person på grund av dennes olämplighet för arbetsuppgifterna eller på grund av svårigheter att samarbeta, bör ha rätt att avskeda vederbörande utan länsarbetsnämndens medgivande. Möjlighet bör enligt *medicinalstyrelsens sjukvårdsberedskapsnämnd* finnas att med omedelbar verkan från tjänstgöring avstänga en uppenbarligen olämplig person.

Enligt *handelskammaren i Karlstad* bör stadgandet att de i paragrafen berörda frågorna ej får prövas av domstol utgå. Av samma uppfattning är *länsstyrelsen i Malmöhus län*, som anser det ej behöva befaras att domstolarna — enkannerligen arbetsdomstolen — skall göra intrång på de administrativa myndigheternas kompetensområde medan å andra sidan ifrågavarande bestämmelse synes undandraga rättstvister från domstolsprövning.

Socialstyrelsen ifrågasätter om arbetsdomstolens och arbetsmarknadsmyndigheternas kompetens i förevarande ärenden blivit tillräckligt klarlagd genom de föreslagna bestämmelserna.

Föredraganden

Om båda parterna i ett arbetsförhållande önskar att arbetet skall upphöra, synes föga eller intet vara att vinna på att med tvång genomdriva arbetets fortsättande. För att ett snabbt och effektivt arbete skall utföras torde erfordras att åtminstone ena parten ej motsätter sig dess genomförande. Den enligt 1939 års lag gällande avtalsfriheten på denna punkt torde därför böra accepteras även för den nya lagens del.

Att den som tages i anspråk för tjänsteplikt ej ensam skall få bestämma att arbetet skall upphöra ligger i sakens natur. Med beaktande av de omständigheter, som föranlett arbetsförhållandets tillkomst, synes viss prövning böra föregå jämväl ett upphörande, vartill arbetsgivaren tagit initiativ. Frågan vem som skall avgöra tvist om huruvida en anställning eller ett arbete under tjänsteplikt skall fortsätta eller ej utgör ett ganska svårt problem, som jag tidigare berört i den allmänna motiveringen. Med hänsyn till de förhållanden, som förutsätts råda då tjänsteplikt tages i anspråk, torde emellertid avgörandet böra ske snabbt och ankomma på särskild myndighet. I vissa fall kan det allmännas intresse av att arbetet fullgöres befinnas vara av största betydelse, under det att i andra fall enskilda mo-

tiv från någondera sidan kan anses tyngst vägande. Allenast myndighet som har att tillämpa förevarande lag torde kunna avgöra om det allmännas intresse berörs av tvisten. Som utredningsmannen framhållit torde kravet på omedelbara avgöranden medföra att tillämpningsmyndigheten får ta ställning jämväl till andra skäl som kan åberopas för eller mot fortsatt arbete. I sådana fall har myndigheten att tillämpa bl. a. den praxis som utbildat sig i arbetsrättsliga förhållanden. Jag vill i detta sammanhang understryka vad jag tidigare yttrat därom att det regionala organet, på vilket det sålunda bör ankomma att avgöra nu berörda tvister, måste kunna utnyttja erfarenheten hos personer som representerar arbetsmarknadens partsorganisationer. Jämväl i de allvarligaste situationerna, t. ex. krig, bör såvitt möjligt dylikt inflytande kunna göra sig gällande.

Utredningsmannens förslag rörande förfarandet då en arbetsgivare underlåter att utnyttja arbetstagare, ehuru anställningen ej upphör, synes böra godtagas.

Rätten att avgöra frågor huruvida en tjänstepliktigs anställning eller arbete skall tillåtas upphöra eller ej skall sålunda tillkomma länsarbetsnämnd. Risk för kompetenskonflikt mellan nämnda organ och domstolar torde bäst undvikas genom ett direkt stadgande om förbud mot domstolsprövning av de frågor, som enligt lagrummets första stycke ankommer på länsarbetsnämnds avgörande. Tvist om lön m. m. under permittering och i liknande fall torde emellertid falla under domstols prövning.

14 §.

I denna paragraf stadgas ett undantag från de eljest givna reglerna rörande bestämmandet av arbetsvillkoren vid tjänsteplikt. Undantaget avser vissa oreglerade befattningar i bl. a. statstjänst. Stadgandet har närmare berörts i allmänna motiveringen.

15, 16 och 17 §§.

Dessa lagrum upptager de grundläggande bestämmelserna om förutsättningarna för lönenämnds verksamhet, nämndens organisation och handläggningen av ärenden inför nämnden. Närmare motivering för stadgandena har förut lämnats. Därutöver synes följande frågor böra behandlas.

Utredningsmannen

I lönenämnds beslut bör upptagas föreskrift om beslutets giltighetstid. Lämpligen kan därvid tjäna som ledning vad kollektivavtal regelmässigt stadgar i ämnet, dvs. att giltighetstiden bestämmas till viss tid, exempelvis ett eller två år, varefter nytt beslut kan påkallas, därest ej parterna kan enas om avtal eller reglemente blivit tillämpligt.

Vad gäller omröstning i lönenämnd synes allmänna regler för omröstning i tvistemål i rådhusrätt eller överrätt böra analogivis gälla; jfr 16 kap. rättegångsbalken.

Remissyttrandena

Länsstyrelsen i Malmöhus län framhåller — under hänvisning till att Kungl. Maj:t enligt förslagets 19 § har att utfärda särskilda föreskrifter om exempelvis reseersättningar och till att dylik föreskrift enligt utredningsmannens uttalande får anses ersätta ett eventuellt förefintligt kollektivavtals reglering av frågan — att avsikten att göra undantag från vad som stadgas i 15 § om kollektivavtals giltighet synes böra utsägas i sistnämnda lagrum, då det eljest ej klart framgår av lagtexten att särskild reglering av ifrågavarande förmåner kan ske i fall, då bindande kollektivavtal föreligger.

Föredraganden

Jag ansluter mig till vad utredningsmannen anfört rörande föreskrift om giltighetstid för lönenämnds beslut och rörande omröstning i lönenämnd.

Det torde få anses ligga i sakens natur att ett kollektivavtals bestämmelser om reseersättningar och liknande förmåner ej skall tillämpas för tjänstepliktig i den mån motsvarande ersättningar reglerats författningvägen. Någon direkt bestämmelse härom i lagen synes ej erforderlig.

Den i 17 § första stycket upptagna beteckningen »part» avser, vad gäller ärenden rörande villkor för arbete, som eljest skulle ha reglerats genom enskilt eller kollektivt avtal, envar som skulle ha blivit bunden av dylikt avtal om sådant träffats, samt, då fråga är om ärende angående villkor, som eljest skulle ha fastslagits i ett kommunalt reglemente, kommunen och enskild tjänsteman ävensom dennes organisation. För vissa fall torde behov föreligga av en generell fullmakt för organisation att hos lönenämnd begära ärendets upptagande och föra talan för medlem.

18 §.

Paragrafen innehåller ytterligare ett undantag från det normala sättet att bestämma arbetsvillkoren; se närmare allmänna motiveringen. För att betona att ifrågavarande befogenhet får begagnas endast i undantagsfall synes, som utredningsmannen föreslagit, böra uppställas som krav att »synnerliga skäl» föreligger.

19 §.

I denna paragraf behandlas de förmåner, som i vissa fall kan utgå till tjänstepliktig.

Beträffande den av utredningsmannen föreslagna formuleringen av paragrafens tredje stycke har *länsarbetsnämnden i Gävleborgs län* påpekat att uttrycket »rätt till bidrag» kan inge den föreställningen att en tjänstepliktig under alla förhållanden skall erhålla kompensation av ifrågavarande art, något som tydligen ej varit utredningsmannens avsikt. För att i möjli-

gaste mån söka undvika risk för missförstånd har viss ändring av lagtexten i denna del skett.

Särskilda bestämmelser

20 §.

Utredningsmannen

I ett skärpt läge torde föreligga ett starkt behov för de tillämpande myndigheterna att erhålla en sådan överblick över arbetsmarknaden som ger säker grund för vidtagande av åtgärder, vilka nämnda myndigheter själva kan genomföra, eller för de förslag till reglering av arbetsmarknaden som skall underställas Kungl. Maj:ts prövning. Uppgifter bör i detta syfte kunna inhämtas från dels arbetsgivare och dels envar, som kan komma att tagas i anspråk med tjänsteplikt. Arbetsgivares anmälan av såväl förestående rekrytering av arbetskraft som friställande av sådan även som nyanställd arbetskrafts tidigare yrkestillhörighet o. d. synes i visst läge i hög grad kunna underlätta en riktig bedömning av situationen. Jfr f. ö. Kungl. Maj:ts cirkulär den 2 december 1949 (nr 716) till statsmyndigheterna angående vissa anmälningar rörande tillämnad antagning av personal. — För den som kan komma att ianspråktagas med tjänsteplikt synes även personlig inställelse i särskilda fall kunna bli erforderlig. Även om fullständig registrering av arbetskraften ej skulle komma i fråga, kan dock behov av olika slag av upplysningar göra sig gällande. Den offentliga arbetsförmedlingen, till vilken upplysningarna bör lämnas, äger numera en så förgrenad organisation att onödig olägenhet för den enskilde i möjligaste mån bör kunna undvikas.

Den närmare tillämpningen av denna paragraf torde bli helt avhängig av de förhållanden som råder då bestämmelserna behöver tillgripas och av de behov som då skall täckas. Tydligt är emellertid att skyldigheten såvitt avser andra än arbetsgivare kan komma att differentieras med hänsyn till kön, ålder, yrke, arbetsplats o. d.

Remissyttrandena

Länsarbetsnämnden i Kopparbergs län anser förevarande bestämmelser vara av stor betydelse såväl ur beredskapssynpunkt som därför att myndigheterna härigenom kan skaffa sig en säkrare grund för sina ställningstaganden, vilket utgör en garanti för att icke åtgärder av längre räckvidd vidtages än som erfordras.

Länsarbetsnämnden i Göteborgs och Bohus län föreslår att i paragrafen upptages en bestämmelse om skyldighet för envar, som kan komma att bli tjänstepliktig, att i vissa fall — efter avslutande av tjänstepliktig anställning, upphörande av militärtjänstgöring eller civilförsvarsplikt — självmant personligen inställa sig hos det arbetsförmedlingsorgan, vilket med hänsyn till kommunikationsmöjligheterna är gynnsammast. Sådan inställelse skulle medföra tidsvinst.

Föredraganden

Möjlighet att på olika sätt inhämta uppgifter av betydelse för lagens tillämpning torde otvivelaktigt böra föreligga. Icke minst beaktansvärd förefaller synpunkten att omfattningen av ett ingripande enligt lagen kan påverkas och alltså även begränsas till följd av erhållna uppgifter. Utredningsmannens förslag synes täcka erforderliga behov att kunna meddela föreskrifter i ämnet. Skyldigheten att inställa sig personligen hos arbetsförmedlingsorgan torde, med hänsyn till den spridning dessa organ numera har, ej bliva särskilt betungande.

21 §.

Utredningsmannen

De i arbetarskyddslagstiftningen förekommande bestämmelserna om tillsyn å arbetsplatser skall givetvis gälla även sådana platser där tjänstepliktiga arbetar. Stadgandet i förevarande paragraf, som motsvarar 23 § i 1939 års lag, ger möjlighet till särskild kontroll av att arbetskraften på ett arbetsställe används i enlighet med upplysningar, som lämnats jämlikt 20 § och som myndigheterna använt som grund för beräkningar och åtgärder. Såsom tillsynsmän synes böra fungera vissa redan utsedda experter hos länsarbetsnämnderna vid planläggningen och tillgodoseendet inom länen av den krigsviktiga industrins försörjning med arbetskraft under krig. Dessa experter är förordnade av arbetsmarknadsstyrelsen i samråd med arbetarskyddsstyrelsen och har till uppgift under krig bl. a. att vid besök hos krigsviktiga industriföretag efterse hur dessa utnyttjar sin arbetskraft.

Vad i arbetarskyddslagen stadgats i 50 § om rätt till tillträde till arbetsplats, undersökning därå samt upplysningar för tillsynens verkställande, i 51 § om tystnadsplikt för tillsynsmannen samt i 68 § om påföljd för brott mot 51 § och åtalsrätt synes böra tillämpas jämväl å den nu ifrågavarande tillsynen. Detaljbestämmelser om förfarandet torde böra utfärdas i administrativ ordning i samband med att förordnande om tillsyn ges.

Föredraganden

Jag ansluter mig till vad utredningsmannen på denna punkt anfört och anser det framlagda förslaget böra godtagas.

22 §.

I denna paragraf berörs vissa följdverkningar av ianspråktagande med tjänsteplikt.

Utredningsmannen

Det torde falla av sig självt att den som till följd av tjänsteplikt hindras att utföra ett åtaget arbete ej skall kunna göras skadeståndsskyldig härför ävensom att han därigenom ej förverkat sådana förmåner som han intjänat

innan han togs i anspråk på annat håll. Vad nu sagts gäller även för det fall att en arbetstagare efter föreläggande enligt 6 § nödgats frånträda anställning.

Vad angår andra stycket synes en kortfattad redogörelse böra lämnas för lagen den 14 oktober 1939 (nr 727) om förbud mot arbetstagares avskedande med anledning av värnpliktstjänstgöring m. m. Enligt denna lag må ej någon på grund av tjänstgöring, som åligger honom enligt värnpliktslagen eller som han eljest jämlikt stadgande i lag är skyldig att utföra åt det allmänna, skiljas från anställning som han innehar. Arbetstagaren skall ej vara pliktig att med anledning av tjänstgöringen vidkännas minskning i de med anställningen förenade förmånerna i vidare mån än som följer av uppehållet i arbetet. Från förbudet mot avskedande stadgas visst undantag beträffande värnpliktstjänstgöring över tre månader, som är till tiden i lag bestämd. Arbetstagare bör enligt 3 § i lagen i god tid meddela arbetsgivaren om den dag, då han kan återinträda i arbetet, och han kan efter viss längre frånvaro icke göra anspråk på att få återinträda tidigare än två veckor efter sådan underrättelse. Överträdelse av förbudet mot avskedande medför skadeståndsskyldighet.

Bakgrunden för nämnda lag utgjorde önskemålet att underlätta för personer, som på ett eller annat sätt tagits i anspråk i samhällets intresse, att återgå till sin normala sysselsättning och neutralisera vissa verkningar av deras frånvaro därifrån. Jämväl för de tjänstepliktiga torde behov av motsvarande förfarande föreligga. En tjänstepliktig skall således kunna återfå sin tidigare anställning, och han bör principiellt beträffande förmåner som är beroende av viss turordning eller viss tjänstgöringstid ej komma i ett sämre läge än om han varit kvar i arbetet hela tiden.

En bestämmelse innebärande att den som fullgjort allmän tjänsteplikt och vill återinträda i den anställning han innehade, innan han togs i anspråk med sådan plikt, inom viss tid har att tillkännage denna sin avsikt synes utredningsmannen i och för sig önskvärd. Det torde ligga i såväl arbetsgivarens som en vikarierande arbetstagares intresse att så fort som möjligt få klarhet i hur arbetsförhållandet skall gestalta sig för framtiden. Möjligheten för den som fullgjort allmän tjänsteplikt att anmäla sin önskan för arbetsgivaren synes i regel vara betydligt större än möjligheten för arbetsgivaren, som väl ofta ej vet när ifrågavarande tjänsteplikt upphört eller var den tjänstepliktige befinner sig, att kontakta denne. Den tjänstepliktige borde, där ej laga förfall kan åberopas, inom exempelvis en månad från det tjänsteplikten upphört kunna bestämma sig för huruvida han skall återtaga sitt gamla arbete och i så fall göra anmälan som nu sagts.

Spörsmålet synes emellertid ha en vidsträcktare räckvidd och beröra jämväl förhållanden som uppstår efter fullgörande av värnplikt, i varje fall under krig och i liknande lägen, samt civilförsvarsplikt. Med hänsyn härtill har utredningsmannen ansett sig ej böra framlägga något förslag i detta hänseende.

Remissyttrandena

Svenska arbetsgivareföreningen och *Sveriges industriförbund* finner det framstå som en allvarlig brist att förslaget ej ens antyder någon lösning beträffande regleringen av rättsförhållandet mellan enskilda parter. Organisationerna hemställer att förevarande problem måtte i tillbörlig grad beaktas; den viktigaste frågan gäller här förhållandet mellan den »tidigare» arbetsgivaren och en arbetstagare som, efter att ha omfattats av tjänsteplikt, föredrar att stanna kvar hos ny arbetsgivare.

Föredraganden

Mot de av utredningsmannen föreslagna bestämmelserna och de därför angivna skälen synes intet vara att anföra.

Därest en arbetstagare med tjänsteplikt förflyttats till arbete hos annan arbetsgivare, kan uppenbarligen i samband med att det med tjänsteplikt ålagda arbetet upphör vissa särskilda problem uppkomma med avseende å förhållandet mellan arbetstagaren och de båda arbetsgivarna. Enligt de här förut föreslagna bestämmelserna äger arbetstagaren då rätt att återinträda i den anställning han innehade när han togs i anspråk med tjänsteplikt. Emellertid kan det tänkas att han föredrager att kvarstanna i den anställning vari tjänsteplikten fullgjorts. Som utredningsmannen anfört torde såväl den »ursprunglige» arbetsgivaren som en eventuell vikarie för arbetstagaren ha stort intresse av att så fort som möjligt få veta hur arbetstagaren ställer sig. Föreskrifter om skyldighet för arbetstagare att inom viss tid underrätta om huruvida han önskar återinträda i sin »gamla» anställning förefaller i och för sig önskvärda. Med hänsyn till att ovisshet rörande en arbetstagares ställningstagande torde kunna uppkomma även efter det att han fullgjort en längre tids militärtjänst eller civilförsvarstjänst, synes frågan emellertid böra lösas i ett större sammanhang. Regler motsvarande de i 3 § nyssnämnda lag den 14 oktober 1939 upptagna bestämmelserna torde i avvaktan härpå böra tillämpas för de tjänstepliktiga.

23 §.

Bestämmelserna i denna paragraf rör den situation som uppstår då, under det att en person utför arbete ålagt med tjänsteplikt, den principiella arbetsskyldigheten upphör.

Utredningsmannen

Skyldigheten att enligt myndighets föreläggande utföra arbete upphör givetvis därest lagens bestämmelser om dylik skyldighet, 8 och 9 §§, ej längre får tillämpas. Vidare upphör skyldigheten om det Kungl. Maj:ts förordnande enligt någon av nämnda paragrafer, som ligger till grund för arbetsåläggandet, upphävs. Därest skyldigheten sålunda upphör under det att tjänstepliktig ännu utför arbete, ålagt medelst dylik plikt, rycks grunden för arbetsförhållandet mellan parterna bort. Parterna kan då givetvis sinsemellan ordna upp förhållandet; avtal kan träffas om att arbetet antingen

omedelbart skall upphöra eller också fortsätta på villkor, varom parterna enas. Men för de fall att avtal ej kommer till stånd, erfordras tydligen bestämmelser som reglerar parternas rättigheter och skyldigheter under en avvecklingstid. En rättsgrund för förhållandet mellan parterna måste skapas. Lämpligast synes vara att, såsom skedde enligt 1939 års lag, stadga att fortsatt arbete skall anses avtalat mellan parterna. De tidigare gällande villkoren skall därvid i princip tillämpas. Vad gäller uppsägning, som sker omedelbart i anslutning till tjänstepliktens upphörande, torde dock erfordras särskilda regler. Med hänsyn till önskemålet att åstadkomma en lugn avveckling av förhållandet, bör båda parter beredas tid att vidtaga erforderliga dispositioner för framtiden; denna tid bör dock ej kunna sträcka sig utöver en redan före tjänstepliktens upphörande fastställd slutdag. I övrigt bör uppsägningstiden bestämmas med hänsyn till de i föreliggande situation rådande förhållandena, som givetvis kan i hög grad variera. Vidare bör sådana förmåner av statsmedel som kunnat tillerkännas en tjänstepliktig, exempelvis löne- och reseersättningar, kunna utgå även för den på nu angivet sätt lagstadgade fortsättningen av arbetet och hemresa efter arbetets slut, dock avseende endast en som skäligen ansedd tid. Jämväl en motsvarighet till den i 13 § andra stycket stadgade rätten för arbetstagaren att vid omotiverad permittering fortfarande erhålla lön torde böra genomföras för att bereda arbetstagaren ekonomiskt skydd under uppsägningstiden.

I lagen synes böra upptagas stadgande om den erforderliga grunden för förhållandet mellan parterna i angiven situation ävensom bestämmelser om de förmåner, som enligt vad ovan sagts bör kunna utgå. Detaljföreskrifter däremot torde böra utfärdas i administrativ ordning.

Föredraganden

För att möjliggöra en lugn och successiv avveckling av rättsförhållandet mellan parterna i ifrågavarande situationer synes vissa bestämmelser erforderliga, och jag finner mig kunna biträda vad utredningsmannen föreslagit i sådant hänseende. De särskilda regler för uppsägning, som förutsättes komma att meddelas i administrativ ordning, skall som framgår av förslaget avse endast uppsägning i anslutning till tjänstepliktens upphörande, dvs. uppsägning som mer eller mindre direkt förorsakats av att tjänsteplikten ej längre utgör grunden för arbetsförhållandet.

24 §.

Lagrummet upptager bestämmelser om straff för brott mot lagen eller med stöd av lagen meddelade föreskrifter.

Utredningsmannen

Det är att förmoda att i så allvarliga lägen som förutsätts för tillämpning av tjänstepliktslagen allmänheten skall lojalt efterkomma de påbud

och föreskrifter som kan meddelas enligt lagen. Med hänsyn till nödvändigheten av att i allvarliga situationer givna förordnanden strikt efterlevs, torde dock bestämmelser om påföljder för överträdelse av vissa föreskrifter icke kunna undvaras.

Endast uppsåtliga brott synes böra straffbeläggas. Av gärningsbeskrivningarna torde endast uttrycket »på annat sätt i väsentlig grad brister i fullgörandet av tjänsteplikten» erfordra närmare kommentar. Härmed avses en tjänstepliktigs uppträdande eller åtgärd som utan att innebära arbetsnedläggelse försvårar eller kan försvåra uppnående av ett effektivt arbetsresultat. Av uttrycket »i väsentlig grad» torde vidare framgå, att det skall vara fråga om ett beteende, som kan sägas mera påtagligt inverka i menlig riktning på det åsyftade resultatet.

Av gärningsbeskrivningarna framgår att det är fråga om synnerligen olikartade överträdelser, alltifrån bedrivande av enskild arbetsförmedling trots förbud däremot till vägran att fullgöra ålagt arbete under tjänsteplikt. Överträdelserna kan också komma att begås under högst varierande yttre förhållanden. Med hänsyn härtill har — i likhet med vad gäller nyare strafflagstiftning — beträffande de flesta brotten upptagits tre olika straffskalor, som ger möjligheter till en synnerligen differentierad straffmätning. Den första avser brott av normal svårighetsgrad och upptager dagsböter samt fängelse i högst sex månader; i första hand skall således dagsböter komma i fråga. För brott som är av så obetydlig beskaffenhet att de med hänsyn till omständigheterna vid begåendet kan rubriceras som ringa föreslås endast dagsböter som straff, vilket medför att åtalseftergift och strafföreläggande kan tillämpas. Å andra sidan kan brott ha begåtts under omständigheter vilka kan sägas vara synnerligen försvårande, såsom vägran att fullgöra tjänsteplikt i krig eller likartade situationer, vid utrymning e. d. För dylika grova brott föreslås — med hänsyn till de synnerligen allvarliga följder som sådana överträdelser kan medföra — en straffskala upptagande fängelse och straffarbete i högst två år.

Enligt 25 kap. 4 § strafflagen skall ämbetsman, som av försummelse, oförstånd eller oskicklighet åsidosätter vad honom åligger enligt lag, instruktion eller annan författning, särskild föreskrift eller tjänstens beskaffenhet, dömas, där ej gärningen är särskilt belagd med straff, för tjänstefel till böter eller suspension. Är tjänstefelet grovt dömes till avsättning eller suspension; om skäl därtill är, skall tillika dömas till fängelse.

Ett åsidosättande från ämbetsmans sida av skyldighet enligt förevarande lag eller enligt föreskrift meddelad med stöd av lagen skulle således vara att betrakta som tjänstefel, om gärningen ej eljest är särskilt belagd med straff. Med hänsyn till att straffskalorna uppenbarligen bör vara lika för alla som bryter mot lagen synes emellertid även ämbetsmän böra falla in under de föreslagna straffbestämmelserna.

Länsarbetsnämnd torde äga de bästa förutsättningarna för att bedöma

om ett åtal för överträdelse mot lagens bestämmelser bör komma till stånd eller ej. Allmän åklagare bör alltså ej väcka talan såvida ej länsarbetsnämnd anmält brottet till åtal. För ernående av likformigaste möjliga tillämpning synes emellertid anvisningar böra meddelas av arbetsmarknadsstyrelsen.

Remissyttrandena

Ett antal remissinstanser finner de föreslagna straffbestämmelserna vara onödigt stränga.

Länsarbetsnämnden i Östergötlands län ifrågasätter sålunda om straffskärpning i förhållande till 1939 års lags bestämmelser är välbetänkt med hänsyn till de allvarliga påfrestningar som den tjänstepliktige kan utsättas för under krig eller överhängande krigsfara. Å andra sidan måste enligt nämnden, som säger sig sakna erfarenhet av tillämpningen av motsvarande bestämmelser i 1939 års lag, lagen givetvis vara utformad så att laglydnaden ej eftersättes.

Enligt *handelskammaren i Gävle* är de föreslagna skärpningarna ej nödvändiga för att garantera lagens efterlevnad. Någon anslutning till förfogande- och ransoneringslagstiftningens påföljdssystem synes ej böra präglä ifrågavarande straffbestämmelser.

Jämväl *statens handelslicensnämnd* ifrågasätter om de mycket skärpta straffskalorna är nödvändiga. Man bör enligt nämnden ej alltför mycket bygga på straffhot, när det gäller fullgörandet av sådana medborgerliga plikter, varom här är fråga. Härtill kommer att under de förhållanden under vilka lagen kommer att vara i tillämpning, ej finns garantier för att eventuella anmälningar till åtal kan grundas på en grundlig prövning.

Landsorganisationen anför:

LO kan inte finna att någon skärpning av de i 1939 års lag föreskrivna straffpåföljderna är påkallad. Varje erfarenhetsmässigt stöd — från tidigare lagens giltighetstid — saknas för antagande att en skärpning vore behövlig för att garantera lagens efterlevnad. De föreslagna straffsatserna är i stort sett utformade efter mönster av förfogande- och ransoneringslagstiftningens påföljdssystem. Att tillämpa detta system även i en tjänstepliktslag vore emellertid från psykologisk synpunkt mindre välbetänkt i betraktande av att den tjänstepliktige, särskilt under krig eller överhängande krigsfara — och det är enligt motiveringen just för sådana fall de strängaste straffsatserna är avsedda — utsättes för allvarliga, rent personliga risker, som inte har någon motsvarighet i avseende å åtgärder enligt förfogande- och ransoneringslagarna. Det avgörande skälet för att bibehålla påföljdssystemet i 1939 års lag är emellertid att detta system över huvud aldrig blivit prövat och att alltså frågan om dess effektivitet undandrar sig bedömande. Med hänsyn till de särskilda psykologiska faktorer, vilka enligt vad nyss antytts kan i allvarliga lägen påverka de tjänstepliktigas inställning, är det för övrigt föga sannolikt att skärpta straffsatser i och för sig

skulle kunna utöva åsyftad effekt. LO finner det å andra sidan naturligt att bland påföljderna upptagits en särskild grad för ringa brott, för vilka endast kan dömas till dagsböter och vid vilka alltså numera — i motsats till vad fallet var vid tillkomsten av 1939 års lag — åttelseftergift och straff-föreläggande kan ifrågakomma.

Tjänstemännens centralorganisation finner det tveksamt om önskemålet om enhetlig utformning av påföljdsbestämmelser i vissa författningar kan vara ett tillräckligt bärande skäl för skärpning av de i 1939 års lag upptagna stadgandena.

Föredraganden

Vad först gäller de av utredningsmannen föreslagna gärningsbeskrivningarna har dessa i stort sett utformats i överensstämmelse med motsvarande bestämmelser i 1939 års lag. Ingen av remissinstanserna har anfört någon erinran häremot, och även jag ansluter mig till förslaget i denna del. Något speciellt subjektivt rekvisit beträffande de under a) upptagna gärningarna synes dock ej böra upptagas.

Utredningsmannen har vidare beträffande de flesta gärningarna föreslagit en uppdelning efter brottfallets svårighetsgrad i normal brottsgrad, ringa brott och grovt brott. De häremot svarande straffskalorna föreslås omfatta respektive dagsböter eller fängelse i högst sex månader, enbart dagsböter samt fängelse eller straffarbete i högst två år. Såväl uppdelningen i brottsgrader som straffskalorna ansluter sig till motsvarande stadganden i bl. a. förfogande- och ransoneringslagstiftningen.

I 1939 års lag upptogs en gemensam straffskala för samtliga gärningar, nämligen dagsböter eller, där omständigheterna var synnerligen försvårande, fängelse i högst sex månader. Dessa bestämmelser tillämpades veterligen aldrig.

Den av utredningsmannen föreslagna straffskärpningen har väckt gen-sagor från flera remissinstanser. För egen del kan jag i stort ansluta mig till vad därvid från remisshåll anförts. För normala fall synes mig till-räckligt att dagsböter kan utdömas. Skulle ett brott begås under sådana omständigheter att brottet får anses som grovt, t. ex. vägran att utföra ar-bete i en speciellt allvarlig situation, bör emellertid frihetsstraff kunna följa. Jag förordar därför bestämmelser som i huvudsak motsvarar de i 1939 års lag upptagna. Som utredningsmannen föreslagit torde emellertid för underlåtenhet att lämna infordrad upplysning eller att inställa sig för att lämna dylik uppgift endast dagsböter böra kunna utdömas.

25 §.

Länsarbetsnämnd som i allmänhet har att verkställa beslut enligt lagen torde böra beredas möjlighet att av polismyndighet erhålla handräckning gentemot personer som ej fullgör sin skyldighet enligt lag eller åläggande.

26 §.

I paragrafen ges föreskrifter rörande talan mot beslut enligt lagen.

Utredningsmannen

Avgörandet av vissa frågor enligt denna lag kan för den enskildes personliga förhållanden vara av allvarlig betydelse. Med hänsyn härtill bör möjlighet finnas att föra talan mot besluten. Instansordningen bör därvid vara länsarbetsnämnd — arbetsmarknadsstyrelsen — Kungl. Maj:t i vederbörande statsdepartement.

Beslut av lönenämnd för tjänsteplikt skall ej kunna överklagas. Tvist om innebörden eller tillämpningen av ett dylikt beslut får emellertid som framgår av vad tidigare sagts givetvis dragas inför domstol.

Angående sättet och tiden för förande av talan mot beslut enligt lagen bör gälla allmänna regler för klagan mot administrativ myndighets beslut. Talan skall sålunda föras genom besvär, och besvären skall ha inkommit till vederbörande myndighet inom tre veckor, menighets besvär dock inom fem veckor, allt från det klaganden fått del av beslutet.

Utän hinder av att talan förs mot ett beslut skall det i princip verkställas. Beslutande myndighet kan dock föreskriva att med verkställigheten skall anstå till dess laga kraft ägande beslut föreligger, liksom överordnad myndighet kan förordna om inhibition.

Remissyttrandena

Länsarbetsnämnden i Östergötlands län ifrågasätter huruvida icke anvisning om hur lång klagotiden är borde lämnas i en lag, som skall tillämpas under extraordinära förhållanden.

Föredraganden

Med hänsyn till att ett ingripande enligt förevarande lag kan medföra allvarliga verkningar för den som berörs därav måste uppenbarligen möjlighet lämnas att föra talan mot tillämpningsmyndigheternas beslut. Emellertid bör av praktiska skäl gälla att beslutet skall, om inte annat föreskrives, verkställas utan hinder av förd klagan.

I enlighet med vad förut framhållits skall lönenämnds beslut ej kunna överklagas.

Utredningsmannens förslag till instansordning kan jag biträda. Som jag i allmänna motiveringen anført, kan länsstyrelse i vissa fall komma att fungera som regional myndighet. Därest bestämmelser avvikande från den givna instansordningen skulle för dylikt fall anses erforderliga, torde de få meddelas i samband med överförandet av länsarbetsnämnds befogenheter till länsstyrelse.

Som utredningsmannen anført bör vanliga regler angående sättet och tiden

för förande av talan mot administrativ myndighets beslut gälla. Uttryckliga bestämmelser härom i lagtexten synes ej erforderliga.

27 §.

Lagen upptager i huvudsak endast grundläggande bestämmelser rörande de olika ingripandena, regleringen av arbetsvillkoren m. m. På åtskilliga områden torde därför krävas särskilda tillämpningsbestämmelser. Som utredningsmannen anfört bör vissa dylika föreskrifter utfärdas i så nära anslutning till lagens ikraftträdande som möjligt, medan i andra fall utformningen i viss utsträckning torde bli beroende av förhållandena vid den tidpunkt, då tillämpning av lagen blir aktuell. Sedan lagens primära stadganden fastställts, torde böra uppdragas åt arbetsmarknadsstyrelsen att inkomma med förslag till sådana föreskrifter, som lämpligen kan utfärdas redan i förevarande läge. Vad gäller sådana föreskrifter som kan komma att utfärdas i en mera allvarlig krissituation synes möjlighet böra finnas att åt arbetsmarknadsstyrelsen delegera befogenheten att meddela ifrågavarande bestämmelser.

Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att bestämma tidpunkten för lagens ikraftträdande.

Förslaget till lag angående ändrad lydelse av 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister

Enligt lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister (nedan kallad medlingslagen) förordnas av Kungl. Maj:t förlikningsmän distriktsvis med uppgift att medla i tvister mellan arbetsgivare och arbetare (1 §). Har inom förlikningsmans verksamhetsområde uppkommit arbetstvist, som medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydelse, bör förlikningsmannen på olika sätt ingripa för att söka åvägabringa tvistens lösning och därvid bl. a. hemställa till de tvistande att i avbidan på tvistens lösning icke vidtaga, vidhålla eller utvidga arbetsinställelse (3 § första stycket). Även om uppkommen arbetstvist icke medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydelse, skall förlikningsmannen ingripa, därest begäran därom framställs av arbetsgivare eller organisation, omfattande minst hälften av de av tvisten berörda arbetarna (3 § andra stycket). Vad i 3 § stadgas avser icke arbetstvist, som uppstått inom näringsgren, industriell anläggning eller arbetsföretag, där särskild förhandlings-, förliknings- eller skiljenämnd är upprättad, med mindre de tvistande å ömse sidor påkallar förlikningsmannens mellankomst eller förhållandena gör det sannolikt att den särskilda nämnden ej kommer att anlitas för tvistens biläggande eller förhandling inför sådan nämnd i stadgad ordning ägt rum utan att uppgörelse vunnits (9 § första stycket). Bestäm-

melserna i 3 § äger ej heller tillämpning i fråga om tvist som hänskjutits till sådan skiljenämnd eller skiljedomare i arbetstvister, varom i lag är särskilt stadgat (9 § andra stycket). I sistnämnda avseende gäller f. n. lag den 28 maj 1920 (nr 248) om särskilda skiljedomare i arbetstvister.

I lag den 30 december 1939 (nr 935) om utvidgad tillämpning i vissa fall av medlingslagen förordnades att under tid, då 4 eller 7 kap. lagen om tjänsteplikt ägde giltighet, i fråga om arbetsområde, som avsågs i 2 § sistnämnda lag, medlingslagen skulle äga vidgad tillämpning därutinnan att lagens 3 § skulle vara tillämplig utan hinder av att lönenämnd enligt lagen om tjänsteplikt var upprättad samt att förlikningsmans ingripande enligt första stycket av sistnämnda paragraf borde ske i arbetstvist av större betydelse, oaktat densamma icke medfört eller syntes hota att medföra arbetsinställelse. Ifrågavarande lag (nr 935) gällde ursprungligen t. o. m. den 31 mars 1941 men förlängdes sedermera t. o. m. den 30 juni 1946.

Utredningsmannen

Såsom framhållits i motiveringen till de i förslaget till allmän tjänstepliktslag upptagna bestämmelserna om lönenämnd, avses arbetsvillkoren för tjänstepliktiga i första hand skola bestämmas genom parternas egen försorg. Enär det städse torde vara att föredraga att frivilliga avgöranden träffas, bör förlikningsman kunna anlitas även i dessa fall.

Förlikningsman skall emellertid enligt 3 § första stycket medlingslagen ingripa ex officio om öppen konflikt eller fara för sådan föreligger. Eftersom stridsåtgärd är utesluten i tjänstepliktsförhållanden, bör tydligt nämnda förutsättning ej gälla för medling i arbetstvister, vari tjänstepliktig är part. Vad gäller tvister, berörande andra arbetstagare, kan vidare i situationer och på områden där tjänsteplikt kan tillgripas redan möjligheten av ett sådant ingripande inverka på sannolikheten av en öppen konflikt och därmed även på förlikningsmannens skyldighet att vidtaga medlingsförsök. Och därest tjänsteplikt förekommer delvis inom ett arbetsområde, torde möjligheten för de icke tjänstepliktiga arbetstagarna på området att vidtaga arbetsinställelse och följaktligen även hotet om dylik inställelse minska. Även för dessa fall torde föreskrift om utvidgad tillämpning av ifrågavarande bestämmelser vara önskvärd.

Med hänsyn till det sagda bör den i 3 § första stycket medlingslagen upptagna formen för medlingsingripande kunna användas vid arbetstvister, som uppstår å tid, då tjänsteplikt enligt allmänna tjänstepliktslagen eller krigssjukvårdslagen tillgripits eller kan tillgripas, och inom områden, som berörs eller kan beröras av dylik tjänsteplikt, oberoende av om tvisten medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse. Förlikningsmannens ingripande bör emellertid begränsas till arbetstvist av större betydelse.

Vad gäller detaljutformningen må följande påpekas. Enligt gällande

lydelse av 3 § första stycket medlingslagen bör förlikningsmannen bl. a. hemställa till parterna att t. v. ej vidtaga, vidhålla eller utvidga arbetsinställelse. En sådan hemställan blir givetvis icke aktuell därest tvisten rör tjänstepliktiga. I anledning härav har i förslaget upptagits bestämmingen »i tillämpliga delar».

I ytterligare ett avseende torde medlingslagens tillämpning böra utvidgas. Enligt lagens 9 § är bestämmelserna i 3 § ej tillämpliga å tvister inom områden, där särskild skiljenämnd finns. Som sådan särskild nämnd synes en enligt allmänna tjänstepliktslagen inrättad lönenämnd få anses. Förlikningsman bör emellertid kunna ingripa oberoende av att dylik lönenämnd förekommer.

I samband med tillkomsten av 1939 års tjänstepliktslag genomfördes en liknande utvidgning av medlingslagens tillämpning. Enär 1939 års lag gjordes tidsbegränsad, upptogs även stadgandena om nämnda utvidgning i en lag av provisorisk karaktär. Med hänsyn till att allmänna tjänstepliktslagen föreslås bli permanent, synes emellertid nu ifrågavarande bestämmelser om utvidgning av medlingslagens tillämpning böra utformas som tillägg till 3 och 9 §§ sistnämnda lag.

Remissyttrandena

De föreslagna ändringarna i medlingslagen har närmare berörts endast av ett fåtal remissinstanser.

Socialstyrelsen har intet att erinra mot den föreslagna ändringen av 3 § medlingslagen. Styrelsen ifrågasätter vidare om ej, därest denna ändring genomföres, paragrafens andra stycke i dess helhet bör upphävas; stycket torde numera knappast vara motiverat utifrån de syften som låg till grund vid stadgandets införande. — Till förslaget om ändring av 9 § medlingslagen erinrar socialstyrelsen om att några särskilda skiljedomare i arbetstvister enligt 1920 års lag icke finns förordnade sedan år 1948. Sistnämnda lag har i praktiken spelat ut sin roll och torde enligt styrelsens mening kunna upphävas.

Enligt *Landsorganisationen* finns intet att erinra mot ändringen av 9 §. Organisationen vill ej heller motsätta sig ändringen av 3 §, även om denna ändring sträcker sig längre än vad som är betingat av förbudet mot arbetsinställelse i tjänstepliktsförhållanden, ett förbud som i och för sig inte kan motivera att förlikningsmans skyldighet att ex officio ingripa utsträcker utöver sådana arbetstvister vari tjänstepliktig faktiskt redan är part.

Föredraganden

Villkoren för arbete, ålagt med tjänsteplikt, bör som jag i motiven till allmänna tjänstepliktslagen anfört i princip bestämmas av parterna själva och på samma sätt som gäller villkoren för frivilligt åtaget arbete. De hjälpmedel som under normala förhållanden kan anlitas för att uppnå överens-

kommelse i arbetstvister bör över huvud taget stå till buds även när det gäller tvister som uppstår i situationer och på områden där tjänsteplikt ålagts eller kan åläggas. Enligt gällande medlingslag äger emellertid förlikningsman i några fall ingripa endast därest vissa förutsättningar är förhanden; sålunda skall öppen konflikt eller fara för sådan föreligga, och särskild skiljenämnd får ej finnas. För att medlingsförfarande skall kunna nyttjas även i fall då nämnda förutsättningar ej föreligger synes därför medlingslagen böra ändras på vissa punkter, och jag biträder det av utredningsmannen framlagda förslaget härom. De förslag till ytterligare ändringar, som avgivits av socialstyrelsen, torde emellertid böra upptagas till prövning i annat sammanhang.

Avslutningsvis må här anmärkas att den av utredningsmannen föreslagna lagtexten i departementsförslagen — utöver vad av den tidigare framställningen framgått — på en del punkter i redaktionellt hänseende jämkats.

Föredragandens hemställan

Föredraganden hemställer härefter att lagrådets utlåtande över ifrågasvarande inom socialdepartementet upprättade förslag till *allmän tjänstepliktslag* och *lag angående ändrad lydelse av 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister* av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar måtte för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas genom utdrag av protokollet.

Denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:

Bengt Wilhelmsson

Förslag

till

Allmän tjänstepliktslag

Härigenom förordnas som följer.

Inledande bestämmelser

1 §.

Kommer riket i krig, skola bestämmelserna i 4, 5, 8 och 9 §§ träda i tillämpning. Då kriget upphört, förordnar Konungen senast före avslutandet av den riksdagssession, som börjar näst efter krigets slut, att bestämmelserna icke vidare skola tillämpas; dock att vad nu sagts ej skall gälla, i den mån bestämmelserna alltjämt skola äga tillämpning på grund av förordnande enligt andra eller tredje stycket.

Vid krigsfara, vari riket befinner sig, äger Konungen förordna, att bestämmelserna i nämnda paragrafer eller i en eller flera av dem skola tillämpas. Sådant förordnande skall, vid äventyr att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagen för dess prövning av frågan, huruvida förordnandet skall bestå. Blir förordnandet icke inom två månader från det underställningen skett av riksdagen gillat, är detsamma förfallet. Upphör krigsfaran, skall meddelat förordnande av Konungen upphävas senast före nästkommande riksdagssessions avslutande.

I andra fall än som avses i första och andra styckena äger Konungen, där så påkallas av utomordentliga förhållanden, föranledda av krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter, med riksdagens samtycke förordna att vad i 4 och 5 §§ eller endera av dem stadgas skall under viss tid, högst ett år varje gång, äga tillämpning.

2 §.

Förordnande jämlikt 4, 5, 8 eller 9 § må meddelas för att tillgodose behov av arbetskraft, som erfordras för krigsmaktens eller civilförsvarets utrustning, underhåll eller anläggnings- och reparationsarbeten, folkförsörjningen, samfärdseln eller annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna. Sådant förordnande må dock ej gälla vapentjänst vid krigsmakten. Ej heller må förordnande jämlikt 8 eller 9 § meddelas för tillgodoseende av hälso- och sjukvårdens behov av medicinalpersonal.

3 §.

Det åligger arbetsmarknadsstyrelsen att närmast under Konungen för riket i dess helhet handhava tillämpningen av denna lag och med stöd därav meddelade föreskrifter.

Under arbetsmarknadsstyrelsens ledning skall inom varje län länsarbetsnämnden och i Stockholms stad arbetsnämnden handhava tillämpningen av lagen och nyssnämnda föreskrifter. Vad nedan i lagen sägs om länsarbetsnämnd skall avse jämväl arbetsnämnden.

Kristidsnämnd eller annan kommunal myndighet, åt vilken uppdragits att fullgöra kristidsnämnds uppgifter, åligger att inom sitt verksamhetsområde lämna arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnd biträde.

Arbetsförmedlingstvång m. m.

4 §.

Konungen äger i den omfattning som prövas erforderlig förordna om förbud mot annan arbetsförmedling än den offentliga samt om inskränkning i rätten att utöva sådant tillstånd till arbetsförmedling som meddelats med stöd av lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling.

Utan hinder av förordnande som nu sagts må arbetsmarknadsstyrelsen medgiva, att annan arbetsförmedling än den offentliga må tills vidare utövas i samverkan med denna på villkor som styrelsen föreskriver.

5 §.

Konungen äger, för att visst behov av arbetskraft skall kunna tillgodoses före annat sådant, i erforderlig omfattning förordna om förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare annorledes än enligt anvisning av organ för den offentliga arbetsförmedlingen eller eljest med dess medgivande (*arbetsförmedlingstvång*).

I anslutning till förordnande om arbetsförmedlingstvång skall angivas det behov av arbetskraft, åt vilket företräde skall lämnas (*företrädesbestämmelse*). Så länge det företrädesberättigade behovet icke är fyllt, må arbetsförmedlingsorgan ej lämna arbetssökande, som är lämpad för arbetet i fråga, anvisning eller medgivande att taga annat arbete inom verksamhet för vilken arbetsförmedlingstvång gäller.

Länsarbetsnämnd må, på särskilda skäl, medgiva undantag från företrädesbestämmelses tillämpning.

6 §.

Har avtal om anställning träffats i strid mot förbud som i 5 § första stycket sägs och kan anställningen icke godkännas med hänsyn till gällande företrädesbestämmelse, är arbetstagaren skyldig att efter föreläggande från länsarbetsnämnden frånträda anställningen.

7 §.

Vad i 5 och 6 §§ stadgas gäller ej

- a) där anställningen är av endast tillfällig natur;
- b) där arbetstagaren under kalenderåret fyller femton år eller är yngre eller före kalenderårets början fyllt sjuttio år; eller
- c) där parterna i anställningsförhållandet äro makar eller där ena parten eller hans make är den andra partens avkomling eller adoptiv-, styv- eller fosterbarn eller dess avkomling eller ock syskon, halvsyskon, adoptiv- eller fostersyskon.

Tjänsteplikt

8 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det såsom tjänsteplikt arbetstagare från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller sjuttio år, att efter föreläggande av arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd ej lämna sin anställning utan särskilt medgivande därtill eller eljest nedlägga arbetet (*tjänsteförlängning*).

9 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det envar från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller sjuttio år, att efter föreläggande av arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd antaga och utföra sådant arbete, som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (*allmän tjänsteplikt*).

10 §.

Förordnande enligt 8 eller 9 § må avse envar som är bosatt eller stadigvarande vistas i riket.

11 §.

Den som på grund av värnplikt eller civilförsvarsplikt tages i anspråk för tjänstgöring vid krigsmakten är undantagen från tjänsteplikt, så ock civilförsvarspliktig under tid då tjänstgöring i civilförsvaret utgör hinder för tjänstepliktens fullgörande.

Den som är anställd hos staten eller vid polisväsendet må endast i den omfattning Konungen föreskriver åläggas allmän tjänsteplikt.

Beträffande den som eljest är anställd hos kommun, landstingskommun eller hos annan, vars verksamhet har betydelse för ändamål som i 2 § sägs, äger arbetsmarknadsstyrelsen i särskilt fall eller allmänt föreskriva att sådan person ej må åläggas allmän tjänsteplikt.

Om synnerliga skäl därtill föreligga, må arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt.

Arbetsvillkor vid fullgörande av tjänsteplikt

12 §.

Rörande tjänstepliktigs lönevillkor och arbetsvillkor i övrigt vid fullgörande av tjänsteplikt skall, där ej annat följer av vad nedan sägs, gälla vad som enligt allmän författning, reglemente, avtal eller sedvänja gäller för frivilligt åtaget arbete av motsvarande slag.

13 §.

Den som fullgör tjänsteplikt må ej utan medgivande av arbetsgivaren eller länsarbetsnämnden frånträda sin anställning eller eljest nedlägga arbetet. Mot den tjänstepliktiges vilja må anställningen eller arbetet upphöra endast med länsarbetsnämndens medgivande. Nämnden äger föreskriva senare tidpunkt för anställnings upphörande än som må föranledas av den tjänstepliktige tillkommande uppsägningstid.

Där arbetsgivare inställer arbetet helt eller delvis eller eljest underlåter att taga den tjänstepliktiges arbetskraft i anspråk utan att anställningen upphör, äger den tjänstepliktige, i den mån länsarbetsnämnden ej annat föreskriver, likväl rätt till lön och andra förmåner efter vad som utgick innan åtgärden vidtogs.

Fråga som länsarbetsnämnd äger avgöra jämlikt första stycket må ej prövas av domstol.

14 §.

Beträffande villkoren för sådant arbete, som fullgöres enligt förordnande om tjänsteplikt och är av beskaffenhet att villkoren därför regelmässigt bestämmas i ett av Konungen med stöd av riksdagens beslut utfärdat reglemente, skall, därest villkoren ej på angivet sätt reglerats, gälla vad Konungen därom förordnar. Villkoren böra, där särskilda förhållanden ej annat föranleda, i huvudsak utformas enligt bestämmelser, som eljest gälla för arbete av sådant slag.

15 §.

I andra fall än i 14 § sägs skall *lönenämnd för tjänsteplikt* bestämma villkoren för arbete, som fullgöres enligt förordnande om tjänsteplikt, i den mån villkoren icke regleras genom kollektivavtal, som är bindande för arbetsgivaren och den tjänstepliktige i fråga om sådant arbete, eller genom avtal därom mellan arbetsgivaren och den tjänstepliktige eller genom ett i anslutning till träffad överenskommelse utfärdat reglemente. Därvid bör nämnden i den mån särskilda förhållanden ej annat föranleda, i huvudsak följa villkor, som i betydande utsträckning tillämpas på arbetsplatsen eller eljest inom verksamhetsområdet.

För tid, då villkoren ej regleras genom sådant avtal eller reglemente som nyss sagts och intill dess beslut meddelats av lönenämnd för tjänsteplikt,

äger arbetsgivaren bestämma villkoren; dock är arbetsgivaren, om beslutet innebär större förmåner för den tjänstepliktige, skyldig att i efterhand utgiva vad som med tillämpning av beslutet ytterligare belöper på samma tid.

I övrigt skall om beslutets giltighetstid gälla vad detsamma därom innehåller.

16 §.

För hela riket skall finnas en lönenämnd för tjänsteplikt, såvida Konungen ej förordnar att särskilda sådana nämnder skola finnas för olika arbetsområden eller delar av riket.

Lönenämnd för tjänsteplikt skall bestå av ordförande samt ledamöter och suppleanter till det antal Konungen finner erforderligt, samtliga utsedda av Konungen. Av ledamöterna och suppleanterna utses en eller flera bland personer, föreslagna av organisationer som företräda arbetsgivare inom nämndens verksamhetsområde, samt en eller flera bland personer, föreslagna av organisationer som företräda olika grupper av arbetstagare inom området.

I lönenämnds handläggning av ärende enligt 15 § skola, i den ordning Konungen föreskriver, utom ordföranden eller ersättare för denne deltaga sex ledamöter eller suppleanter, därav två arbetsgivarrepresentanter och två arbetstagarrepresentanter, eller ock, då Konungen för viss lönenämnd därom förordnat, två ledamöter eller suppleanter, därav en arbetsgivarrepresentant och en arbetstagarrepresentant.

17 §.

Lönenämnd för tjänsteplikt må endast på framställning av part upptaga ärende som i 15 § sägs. Förening av arbetsgivare ävensom fackförening eller annan liknande förening av arbetstagare må vid lönenämnd väcka och utföra talan för medlem av föreningen.

Därest ärendet handlägges med arbetsgivare eller förening av arbetsgivare såsom part å ena sidan samt med fackförening eller annan liknande förening av arbetstagare såsom part å andra sidan, skall beslut av lönenämnden i ärendet anses innefatta sådant kollektivavtal mellan parterna, varom sägs i lagen om kollektivavtal. Tvist om tolkning eller tillämpning av beslut, som nu sagts, skall med iakttagande av vad i 13 § sista stycket stadgas handläggas av arbetsdomstolen.

Vad i andra stycket stadgas gäller ej beslut om arbetsvillkor i fall där villkoren eljest skulle hava bestämts genom reglemente.

18 §.

Om synnerliga skäl därtill föreligga, äger Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd beträffande grupp av tjänstepliktiga fastställa likformiga arbetsvillkor. För sådant fall skall vad eljest i denna lag stadgas om villkorens bestämmande icke gälla.

19 §.

Tjänstepliktig, som icke utfått förfallen löneförmån för fullgjord tjänsteplikt, äger mot fordringens överlåtelse å statsverket av statsmedel utfå ersättning för dylik ogulden förmån. Ersättning må dock, där ej skäl till undantag föreligga, icke utgå för lönefordran, som förfallit till betalning mer än tre månader innan ansökan om ersättning göres.

Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, arbetsmarknadsstyrelsen meddelar föreskrifter om förmåner av statsmedel vid resa eller flyttning från den tjänstepliktiges bosättnings- eller vistelseort till ort, där tjänsteplikt skall fullgöras, samt om motsvarande förmåner vid arbetets upphörande.

Angående bidrag i anledning av att tjänsteplikts fullgörande för den tjänstepliktige medför minskad inkomst eller ökade levnadskostnader skall gälla vad därom särskilt stadgas.

Särskilda bestämmelser

20 §.

Konungen äger föreskriva skyldighet dels för arbetsgivare att lämna upplysning om förhållanden av betydelse för tillämpningen av denna lag, dels ock för envar, som enligt densamma kan komma att bli tjänstepliktig, att lämna sådan upplysning ävensom att för sådant ändamål efter kallelse personligen inställa sig hos arbetsförmedlingsorgan inom vars verksamhetsområde han vistas.

21 §.

Konungen äger förordna om sådan tillsyn över arbetsplats som må förordnas av att tjänsteplikt där fullgöres. För sådan tillsyn skall vad i 50, 51 och 68 §§ arbetarskyddslagen stadgas i tillämpliga delar gälla.

22 §.

Där någon genom fullgörande av tjänsteplikt hindras att utföra åtaget arbete eller efter föreläggande enligt 6 § frånträder anställning, må det icke åberopas mot honom som grund för skadestånd eller eljest.

Angående förbud för arbetsgivare att med anledning av fullgörande av tjänsteplikt skilja arbetstagare från anställning ävensom angående rätt för arbetstagare att ej av sådan anledning behöva vidkännas minskning i de med anställningen förenade förmånerna i vidare mån än som följer av uppehållet i arbetet skall gälla vad som i sådant hänseende stadgas med avseende å värnpliktstjänstgöring.

23 §.

Upphör tjänsteplikt att gälla under det att tjänstepliktig utför arbete som förelagts enligt denna lag, skall i den mån parterna ej annat överens-

komma anses som om avtal om fortsatt arbete träffats mellan dem. Härför skola tillämpas de villkor, som gällde för arbetet vid tjänstepliktens upphörande, dock med iakttagande av vad nedan i denna paragraf sägs.

Sker uppsägning i anslutning till tjänstepliktens upphörande, skall angående uppsägningstid iakttagas vad Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, arbetsmarknadsstyrelsen därom föreskriver. Har sådan uppsägning skett skall vad i 13 § andra stycket stadgas äga motsvarande tillämpning.

I fall då enligt första stycket avtal om fortsatt arbete skall anses föreligga, må i den mån så finnes skäligt arbetstagaren av statsmedel erhålla sådan ersättning och sådana förmåner som enligt 19 § må utgå till tjänstepliktig.

24 §.

Med dagsböter straffes

- a) den som bryter mot föreskrift enligt 4 § eller 5 § första stycket,
- b) arbetstagare, som icke inom utsatt tid efterkommer föreläggande enligt 6 §,
- c) tjänstepliktig, som icke inom utsatt tid efterkommer behörig myndighets föreläggande att taga arbete eller eljest olovligen uteblir från arbetet eller nedlägger detsamma eller på annat sätt i väsentlig grad brister i fullgörandet av tjänsteplikten,
- d) den som vid fullgörande av upplysningsskyldighet, som föreskrivits med stöd av 20 §, lämnar medvetet oriktig uppgift, samt
- e) den som icke fullgör upplysnings- eller inställelseskyldighet, som föreskrivits med stöd av 20 §.

Är brott, som ovan vid a)—d) sägs, med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som grovt, skall till fängelse i högst sex månader eller dagsböter, lägst trettio, dömas.

Brott, som avses i denna paragraf, må ej åtalas av allmän åklagare utan att länsarbetsnämnd anmält det till åtal.

25 §.

För genomförande av beslut enligt denna lag äger länsarbetsnämnd erhålla handräckning av polismyndighet.

26 §.

Över länsarbetsnämnds beslut enligt denna lag må klagan föras hos arbetsmarknadsstyrelsen.

Över arbetsmarknadsstyrelsens beslut enligt denna lag må klagan föras hos Konungen.

Beslut av länsarbetsnämnd eller arbetsmarknadsstyrelsen skall gå i verkställighet utan hinder av förd klagan, där ej annat föreskrives i beslutet eller av den myndighet hos vilken klagan föres.

Över beslut av lönenämnd för tjänsteplikt må klagan ej föras.

27 §.

De ytterligare föreskrifter som erfordras för tillämpningen av denna lag meddelas av Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, av arbetsmarknadsstyrelsen.

Denna lag träder i kraft den dag Konungen bestämmer.

Förslag

till

**Lag angående ändrad lydelse av 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920
(nr 245) om medling i arbetstvister**

Härigenom förordnas, att 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

*(Gällande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

3 §.

Har inom förlikningsmans verksamhetsområde uppkommit arbetstvist, som medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydenhet, bör förlikningsmannen genom personligt besök å den plats, där tvisten utbrutit, eller på annat sätt träda i förbindelse med de tvistande, göra sig noga underrättad om, vari tvisten består, hemställa till de tvistande att i avbidan på tvistens lösning icke vidtaga, vidhålla eller utvidga arbetsinställelse, kalla de tvistande att, själva eller genom utsedda ombud, å bestämd tid och plats sammankomma till förhandling med varandra inför förlikningsmannen samt söka att under dessa förhandlingar, vilka anordnas på sätt lämpligast synes, åvägabringa tvistens lösning.

Har inom förlikningsmans verksamhetsområde uppkommit arbetstvist, som medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydenhet, bör förlikningsmannen genom personligt besök å den plats, där tvisten utbrutit, eller på annat sätt träda i förbindelse med de tvistande, göra sig noga underrättad om, vari tvisten består, hemställa till de tvistande att i avbidan på tvistens lösning icke vidtaga, vidhålla eller utvidga arbetsinställelse, kalla de tvistande att, själva eller genom utsedda ombud, å bestämd tid och plats sammankomma till förhandling med varandra inför förlikningsmannen samt söka att under dessa förhandlingar, vilka anordnas på sätt lämpligast synes, åvägabringa tvistens lösning. *Oaktat arbetstvist av större betydenhet icke medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse, skall under tid då förordnande om tjänsteplikt må meddelas vad nu sagts i tillämpliga delar gälla för ar-*

¹ Senaste lydelse av 3 §, se SFS 1931:202.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

betsområde, vars behov av arbetskraft må tillgodoses genom sådant förordnande.

Även om — — — — — berörda arbetarna.

9 §.

Vad i 3 § är stadgat avser icke arbetstvist, som uppstått inom näringsgren, industriell anläggning eller arbetsföretag, där särskild förhandlings-, förliknings- eller skiljenämnd är upprättad, med mindre de tvistande å ömse sidor påkalla förlikningsmannens mellankomst eller förhållandena göra sannolikt, att den särskilda nämnden icke varder för tvistens biläggande anlita, eller ock förhandling inför sådan nämnd i stadgad ordning ägt rum, utan att uppgörelse vunnits.

Ej heller äga stadgandena i berörda paragraf tillämpning i fråga om tvist, som hänskjutits till sådan skiljenämnd eller skiljedomare i arbetstvister, varom i lag är särskilt stadgat.

Vad i 3 § är stadgat avser icke arbetstvist, som uppstått inom näringsgren, industriell anläggning eller arbetsföretag, där särskild förhandlings-, förliknings- eller skiljenämnd är upprättad, med mindre de tvistande å ömse sidor påkalla förlikningsmannens mellankomst eller förhållandena göra sannolikt, att den särskilda nämnden icke varder för tvistens biläggande anlita, eller ock förhandling inför sådan nämnd i stadgad ordning ägt rum, utan att uppgörelse vunnits; *dock skall 3 § vara tillämplig utan hinder av att lönenämnd för tjänsteplikt enligt allmänna tjänstepliktslagen inrättats.*

Stadgandena i berörda paragraf äga ej tillämpning i fråga om tvist, som hänskjutits till sådan skiljenämnd eller skiljedomare i arbetstvister, varom i lag är särskilt stadgat.

Denna lag träder i kraft den dag Konungen bestämmer.

Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd den 13 januari 1959.

N ä r v a r a n d e :

justitieråden BECKMAN,
E. SÖDERLUND,
TAMMELIN,
regeringsrådet NEVRELL.

Enligt lagrådet den 16 december 1958 tillhandakommet utdrag av protokoll över socialärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 5 december 1958, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas över upprättade förslag till allmän tjänstepliktslag och lag angående ändrad lydelse av 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister.

Förslagen, som finnas bilagda detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorerna A. E. Elowson.

Lagrådet yttrade:

Förslaget till allmän tjänstepliktslag.

1 §.

Såsom förutsättningar för lagens tillämpning angivas i denna paragraf krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, ävensom utomordentliga förhållanden i anledning av krig, vari riket befunnit sig, eller krig, pågående eller avslutat, mellan främmande makter. Huruvida krig börjat eller slutat eller krigsfara föreligger kan vara vanskligt att avgöra. Ett införande i lagtexten av någon närmare bestämning av begreppen bör emellertid ej ifrågakomma, eftersom motsvarande uttryckssätt redan kommit till användning i beredskapslagstiftningen, t. ex. allmänna förfogandelagen. Att här är fråga om ett vida allvarligare ingrepp i enskildas fri- och rättigheter än förfoganden över förnödenheter, nämligen i rätten att få bestämma sin egen sysselsättning, synes ej vara ägnat att ingiva avgörande betänkligheter, då såsom grund för lagens tillämpning här — i motsats till exempelvis i allmänna förfogandelagen — icke godtagas andra utomordentliga förhållanden än sådana som direkt föranledas av krig samt de i lagen avsedda ingripandena dessutom icke kunna komma till stånd förrän efter det Konungen förordnat därom. Lagrådet kan alltså godtaga de grunder, på vilka den föreslagna lagstiftningen byggts.

2 §.

Förordnande som avses i paragrafens första punkt må meddelas för att tillgodose behov av arbetskraft, som erfordras för krigsmaktens eller civilförsvarets utrustning, underhåll eller anläggnings- och reparationsarbeten, folkförsörjningen, samfärdseln eller annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna. Att ändamålet är av sådan vikt för det allmänna måste tydligen alltid prövas i det enskilda fallet, även såvitt fråga är om folkförsörjningen, samfärdseln eller annat särskilt nämnt fall. För att klargöra detta synes den allmänna bestämningen böra nämnas först och de särskilda fallen efteråt såsom en exemplifiering. Då lagens användning vanligen i första hand torde syfta till en omläggning av den civila näringsverksamheten, varigenom denna så att säga sättes på krigsfot, kunna bland exemplen lämpligen folkförsörjningen och samfärdseln nämnas före civila arbeten direkt för krigsmakten eller civilförsvaret. Lagrådet får därför hemställa om sådan omformulering av punkten, att förordnande som där avses må meddelas för att tillgodose ändamål av synnerlig vikt för det allmänna, såsom folkförsörjningen eller samfärdseln eller krigsmaktens eller civilförsvarets utrustning, underhåll eller anläggnings- och reparationsarbeten.

Enligt andra punkten må förordnande ej gälla vapentjänst vid krigsmakten. Avsikten är tydligen, att lagen skall användas endast beträffande sådant arbete, som har motsvarighet i verksamhet inom det civila samhällslivet, men icke för att fylla krigsmaktens eller civilförsvarets normala personalbehov. Tjänsteplikt kan behöva anlitas för civila uppgifter, för vilka även värnplikt eller civilförsvarsplikt kan åläggas. Vapenfri värnpliktig bör naturligtvis icke kunna tjänstepliktsvägen åläggas sådan tjänst, varifrån han såsom värnpliktig på grund av samvetsbetänkligheter blivit befriad. Den åsyftade gränsen synes kunna angivas med användande av ordet vapentjänst. Emellertid torde väl vapentjänst i den mening som här åsyftas kunna förekomma endast vid krigsmakten, och i den mån dylik tjänst skulle förekomma på andra områden, borde den även i sådant fall vara undantagen. Lagrådet hemställer därför att orden »vid krigsmakten» få utgå. Då vapentjänst icke torde vara något i gällande lag (jfr SFS 1937 nr 15) brukat ord, synes det erforderligt att genom ett uttalande av departementschefen eller på annat lämpligt sätt närmare klargöres vad därmed åsyftas.

Enligt tredje punkten må förordnande jämlikt 8 eller 9 § ej meddelas för tillgodoseende av hälso- och sjukvårdens behov av medicinalpersonal. Detta behov kan nämligen tillgodoses genom krigssjukvårdslagens bestämmelser om tjänsteplikt för sådan personal. En erinran om att annan lagstiftning finnes synes erforderlig vid sidan om förbudet mot användande av nu förevarande lag. Lagrådet får därför hemställa, att tredje punkten utbytes mot ett andra stycke, upptagande i en första punkt, att om tillgodoseende av hälso- och sjukvårdens behov av medicinalpersonal vid krig och andra utomordentliga förhållanden gäller vad därom är särskilt stadgat,

samt i en andra punkt, att för tillgodoseende av sådant behov må förordnande jämlikt 8 eller 9 § denna lag ej meddelas.

4 §.

Enligt denna paragraf äger Konungen förordna om inskränkning i rätten att utöva sådant tillstånd till arbetsförmedling som meddelats med stöd av lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling. Att härmed avses verksamhet vartill tillstånd meddelats synes böra komma till tydligare uttryck genom att i lagtexten talas om inskränkning i rätten att utöva sådan arbetsförmedling vartill tillstånd meddelats med stöd av nämnda lag.

5 §.

För tillgodoseende av det här angivna ändamålet — att visst behov av arbetskraft skall kunna tillgodoses före annat sådant — erfordras tydligen ej blott förordnande om arbetsförmedlingstvång utan även meddelande av företrädesbestämmelser. Det använda uttrycket, att företrädesbestämmelse skall meddelas i anslutning till förordnande om arbetsförmedlingstvång, torde böra så förstås, att företrädesbestämmelser måste meddelas redan vid förordnandet om arbetsförmedlingstvång men sedan kunna utvidgas, inskränkas eller eljest ändras. För att markera detta sammanhang synes det lämpligt att flytta stadgandet om företrädesbestämmelse från andra stycket första punkten till första stycket.

6 §.

Förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare annorledes än enligt anvisning av organ för den offentliga arbetsförmedlingen eller eljest med dess medgivande benämnas enligt 5 § första stycket arbetsförmedlingstvång. Här kan därför i stället för »förbud som i 5 § första stycket sägs» lämpligen skrivas »förordnande om arbetsförmedlingstvång».

7 §.

Stadgandena om tjänsteplikt i 8 och 9 §§ avse person från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller sjuttio år. Samma åldersgränser åsyftas med den här under b) upptagna bestämmelsen. Det synes därför lämpligt att här nämna samma ålderssiffror, 16 och 70 år. Undantaget i b) kan exempelvis bestämmas till att avse det fall, där ej arbetstagaren fyllt eller under kalenderåret fyller sexton år eller där han före kalenderårets början fyllt sjuttio år.

8—11 §§.

De här angivna gränserna för tjänsteplikten äro så vida, att därinom rymmas mycket allvarliga ingripanden i fråga om enskildas fri- och rättigheter. För att tillgodose behovet i alla de skiftande situationer som kunna

möta synes emellertid lagstiftningen icke kunna utformas på annat sätt än som en fullmakt vilken ger Konungen mycket fria händer. Lagrådet får därför endast understryka nödvändigheten av att största möjliga försiktighet iakttages i tillämpningen samt erinra om vad departementschefen anfört därom, att lagstiftningen bör nyttjas endast då normala, frivilliga åtgärder ej visa sig tillräckliga samt att åtgärd enligt lagen såsom genomgående princip ej skall tillämpas med mindre det är oundgängligen nödvändigt.

I anledning av stadgandet i 10 § får lagrådet erinra om att särskilda konventioner (återgivna i proposition 1953 nr 37) gälla beträffande krigsfångar och utländska civilpersoner under krigstid.

13 §.

Enligt andra stycket äger tjänstepliktig, om arbetsgivaren underlåter att taga hans arbetskraft i anspråk, likväl rätt till lön och andra förmåner »efter vad som utgick innan åtgärden vidtogs». Meningen är tydligen att tjänstepliktig, vars arbetskraft icke tages i anspråk, skall få den lön som eljest skulle hava utgått. Detta torde kunna klargöras genom att ändra de citerade orden till »efter vad eljest skulle hava gällt».

15 §.

I första stycket talas om villkor som tillämpas på arbetsplatsen eller eljest inom verksamhetsområdet. Sistnämnda ord kan föra tanken på ett geografiskt område. Då vad som åsyftas tydligen är det yrke, den näringsgren eller eljest den verksamhet varom fråga är, hemställes att ordet »verksamhetsområdet» ändras till »verksamheten».

16 §.

Enligt första stycket kan Konungen förordna, att särskilda lönenämnder skola finnas för olika arbetsområden eller delar av riket. Meningen är tydligen, att särskild lönenämnd kan finnas antingen för ett geografiskt område eller ock för visst yrke, viss näring eller eljest viss verksamhetsgren. Detta synes böra komma till klarare uttryck genom att ordet verksamhetsgrenar användes i stället för arbetsområden.

20 §.

Enligt 21 § i 1939 års lag skulle vid uttagning till tjänsteplikt skälig hänsyn tagas å ena sidan till det allmännas intresse av att till arbetet uttoges de därför bäst lämpade ävensom till den tjänstepliktsberättigade arbetsgivarens i sådant hänseende framställda önskemål och å andra sidan till den tjänstepliktiges dittillsvarande arbetsgivares olägenhet av åtgärden och den tjänstepliktiges olägenhet av en förändring av arbetsförhållanden eller bostadsort ävensom till den tjänstepliktiges val mellan olika ifråga-

kommande arbeten och arbetsplatser. Även om så utförliga föreskrifter icke lämpligen böra intagas i lagtexten, måste dock uppmärksamhet ägnas dylika frågor vid den planläggning, vartill 20 § lämnar möjlighet. Lagrådet vill särskilt understryka önskvärdheten av att personer ej sättas till arbete, för vilket de sakna nödiga förutsättningar, utan att de i stället såvitt möjligt utnyttjas där deras kvalifikationer kunna komma till sin rätt.

22 §.

Hänvisningen i andra stycket avser vissa bestämmelser i lagen den 14 oktober 1939 om förbud mot arbetstagares avskedande med anledning av värnpliktstjänstgöring m. m. Tydligen erfordras därjämte någon motsvarighet till sagda lags bestämmelser om arbetstagares skyldighet att lämna arbetsgivare förhandsmeddelanden. Lagrådet har intet att erinra mot att frågan härom, såsom departementschefen föreslagit, löses i annat sammanhang, men vill understryka nödvändigheten av att uttryckliga bestämmelser i detta hänseende meddelas.

24 §.

Straffbestämmelsen under a) avser den som bryter mot föreskrift enligt 4 § eller 5 § första stycket. Hänvisningen till 4 § avser dels den som utövar enskild arbetsförmedling i strid med förbud mot annan arbetsförmedling än den offentliga, dels den som — efter att ha erhållit tillstånd till enskild arbetsförmedling med stöd av lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling — överträder förordnande om inskränkning i rätten att utöva sådan verksamhet, dels ock den som — efter att ha erhållit arbetsmarknadsstyrelsens medgivande att utöva enskild arbetsförmedling i samverkan med den offentliga — bryter mot de villkor som styrelsen föreskrivit. Hänvisningen till 5 § första stycket avser arbetsgivare som överträder förbud att anställa arbetstagare annorledes än enligt anvisning av organ för den offentliga arbetsförmedlingen eller eljest med dess medgivande. Då straffbestämmelsen alltså till största delen avser överträdande av förbud och endast i mindre mån brott mot andra föreskrifter, hemställas att den anges gälla den som bryter mot förbud eller föreskrift enligt lagrummen i fråga. Iakttages lagrådets hemställan om upptagande av en andra punkt i 5 § första stycket, bör hänvisningen därutinnan bestämmas att avse 5 § första stycket första punkten.

26 §.

Lagrrådet, som icke har något att erinra mot förslaget, utgår därvid från att länsarbetsnämnderna och arbetsmarknadsstyrelsen regelmässigt komma att foga fullföljdshänvisningar vid sina beslut enligt denna lag.

Förslaget till lag angående ändrad lydelse av 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister.

I anslutning till vad lagrådet anförde om 15 och 16 §§ i förslaget till allmän tjänstepliktslag hemställes, att i det föreslagna tillägget till 3 § lagen om medling i arbetstvister ordet »arbetsområde» ändras till »verksamhet».

Ur protokollet:

Clas Amilon

*Utdrag av protokollet över socialärenden, hållet inför Hans Maj:t
Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 23 januari
1959.*

N ä r v a r a n d e :

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, LINDELL, LINDSTRÖM, LINDHOLM, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, JOHANSSON, AF GEIJERSTAM.

T. f. chefen för socialdepartementet, statsrådet af Geijerstam, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter lagrådets den 13 januari 1959 avgivna utlåtande över de den 5 december 1958 till lagrådet remitterade förslagen till *allmän tjänstepliktslag* och *lag angående ändrad lydelse av 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister*.

Efter redogörelse för lagrådets utlåtande anför föredraganden.

Lagrådet har i huvudsak godtagit den föreslagna lagstiftningen. De av lagrådet förordade ändringarna och jämkningarna avser väsentligen detaljfrågor.

Vad först angår förslaget till *allmän tjänstepliktslag* bör vad lagrådet anfört beträffande 2 § i huvudsak beaktas, och förslaget har i stort utformats i enlighet med vad lagrådet förordat. Beträffande innebörden av det i lagrummet angivna undantaget för vapentjänst vid krigsmakten torde följande vara att tillägga. Som i statsrådsprotokollet för den 5 december 1958 angivits är avsikten att förordnande enligt lagen skall få meddelas endast med avseende å sådant arbete, som brukar utföras i verksamhet inom det civila samhällslivet. Dyligt förordnande skall alltså ej få meddelas för att tillgodose behov av personal som har stridsuppgifter och för vilken bruk av vapen för sådana uppgifter regelmässigt kan förekomma. Ej heller bör lagen användas för sådana uppgifter som exempelvis luftbevakning som ju inte har någon direkt motsvarighet i det civila livet. Däremot skall förordnande enligt lagen kunna meddelas för att tillgodose sådana ändamål som exempelvis expeditions-, handräcknings-, hantverks- och förrådstjänst, även om det sker för försvarets räkning. Enligt 1952 års lag om skyldighet för civilförsvarspiktig att tjänstgöra vid krigsmakten kan civilförsvarspiktig i viss utsträckning åläggas uppgifter av sistnämnt slag, men behovet av personal för uppgifterna torde ej kunna täckas enbart med stöd av 1952 års lag. Om en person som skall utföra nu ifrågakvarande uppgifter anses böra vara försedd med vapen för eget skydd, bör denna omstän-

dighet ej utgöra hinder för att taga honom i anspråk med tjänsteplikt. Det undantagna området synes, som tidigare föreslagits och som lagrådet accepterat, kunna benämnas vapentjänst. Jag kan godtaga lagrådets uppfattning att sådan vapentjänst som här åsyftas endast torde kunna förekomma vid krigsmakten. Ett uteslutande av nämnda begränsning kan emellertid föranleda den uppfattningen att viss civil verksamhet, där vederbörande regelmässigt är utrustad med vapen, t. ex. polistjänst, skulle vara undantagen. Detta är emellertid ej avsett. I likhet med vad som skett i 1939 års tjänstepliktslag bör därför undantaget anges som »vapentjänst vid krigsmakten».

I anledning av vad lagrådet anfört under 8—11 §§ vill jag än en gång betona att förevarande lag är avsedd att tillämpas endast då förhållandena så oundgängligen kräver. Även i allvarliga lägen bör behovet av arbetskraft, där så över huvud är möjligt, tillgodoses på frivillig väg. Beträffande lagrådets erinran om vissa föreliggande konventioner torde det ligga i sakens natur att gällande eller nya överenskommelser med främmande makter kommer att iakttagas vid lagens tillämpning. Med anledning av lagrådets uttalande under 20 § vill jag framhålla, att jag är helt ense med lagrådet rörande nödvändigheten av att vid planläggningsarbetet hänsyn toges till kvalifikationerna hos dem, som avses skola tagas i anspråk.

De erinringar, som lagrådet framställt i fråga om avfattningen av 4—7, 13, 15, 16 och 24 §§ och som till övervägande del avser frågor av formell art, har jag funnit mig böra beakta, och lagtexten har därför jämkats i enlighet med lagrådets förslag.

Härutöver har vissa redaktionella jämkningar företagits i förslaget.

Beträffande förslaget till *lag angående ändrad lydelse av 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister* har det av lagrådet förordade utbytet av ordet arbetsområde mot ordet verksamhet genomförts i förslaget.

Föredraganden hemställer härefter, att de sålunda ändrade lagförslagen måtte jämlikt § 87 regeringsformen genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Veronika Nissen

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Propositionen	1
Författningsförslag	3
Utdrag av protokollet över socialärenden den 5 december 1958	13
Inledning	13
Gällande lagstiftning om tjänsteplikt	15
Allmänna grunder för ny lagstiftning om tjänsteplikt m. m.	17
I. Utredningsmannens förslag och remissyttrandena däröver	17
A. Behovet av statliga regleringsåtgärder och lagstiftning på området	17
Utredningsmannen	17
Remissyttrandena	18
B. Åtgärdernas art och innebörd	20
Utredningsmannen	20
Remissyttrandena	23
C. Ändamål för vilka åtgärderna må vidtagas	24
Utredningsmannen	24
Remissyttrandena	26
D. Personkretsen	26
Utredningsmannen	26
Remissyttrandena	28
E. Situationer i vilka åtgärderna må vidtagas	31
Utredningsmannen	31
Remissyttrandena	37
F. Lagstiftningens giltighetstid och de formella förutsättningarna för	
fullmaktbestämmelsernas tillämpning	43
Utredningsmannen	43
Remissyttrandena	45
G. Villkoren vid arbete under tjänsteplikt	47
1. Allmänna arbetsvillkor	47
Utredningsmannen	47
Remissyttrandena	52
2. Särskilda förmåner	56
Utredningsmannen	56
Remissyttrandena	57
H. Administrationen	59
Utredningsmannen	59
Remissyttrandena	62
II. Föredraganden	66
Specialmotivering	84
Förslaget till allmän tjänstepliktslag	84
Förslaget till lag angående ändrad lydelse av 3 och 9 §§ lagen den 28 maj	
1920 (nr 245) om medling i arbetstvister	105
Föredragandens hemställan	108
Lagrådets yttrande	119
Utdrag av protokollet över socialärenden den 23 januari 1959	125